

Les dones i el mar

XII Premi de Recerca Ricart i Giralt

Eulàlia Torra

Eliseu Carbonell

mmb MUSEU MARÍTIM DE
BARCELONA

Eulàlia Torra

Llicenciada i DEA en Antropologia Social per la Universitat de Barcelona, és col·laboradora docent a la UOC i la UNED. Li interessen els temes de gènere, parentiu i unitats domèstiques.

Eliseu Carbonell

Doctor en Antropologia Social per la Universitat de Barcelona, és investigador de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural i professor a la Universitat de Girona. La seva recerca es centra en la construcció del patrimoni marítim.

Les dones i el mar

Edita: Museu Marítim de Barcelona

© d'aquesta edició: Museu Marítim de Barcelona

© dels textos: Eliseu Carbonell i Eulàlia Torra

Foto coberta: Tomàs Carreras i Artau

Maquetació: Addenda

Impressió: Addenda

ISBN: 978-84-939111-8-8

Dipòsit legal: B-29037-2015

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni la seva incorporació a un sistema informàtic, ni la seva transmissió en cap forma ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

Les dones i el mar

XII Premi de Recerca Ricart i Giralt

Eulàlia Torra
Eliseu Carbonell

Índex

Introducció	9
1. Reflexions	3
1.1. La divisió sexual del treball	13
1.1.1. La divisió sexual del treball en les societats marítimes	17
1.2. L'estudi del gènere en les societats marítimes des de l'antropologia	18
1.2.1. Les dones en les societats pesqueres de l'Estat espanyol	20
1.2.2. Les dones i l'àmbit marítim a Catalunya	27
1.2.3. Les dones en el sector pesquer a altres llocs del món	31
2. Imatges	43
2.1. La dona que espera	43
2.2. La dona que treballa	56
2.3. La dona per casar	65
2.4. La dona no convencional	71
2.5. La sirena	75
3. Experiències	79
3.1. Una vida al far: Elvira Pujol	80
3.2. L'ofici de remendar: Esther Pujol	91
3.3. Dones pescadores: Helena i Emelina	99
3.4. Vendre peix: Maria Tomasa	106
3.5. A sota l'aigua: Gemma Aymerich	114
3.6. Treballar al port, la feina d'estibadora: Patricia Gallardo	119
3.7. La investigació oceanogràfica: Begonya Vendrell	133
3.8. Les dones en la història de la marina: Sara Masó i Maristany	142
3.9. La infantesa en un veler: Anna Manzano	147
3.10. Ensenyament d'esports nàutics: Marta Lladó	155
3.11. Una cuinera nàutica: Lola Jansana	160
3.12. Una pagesa vora el mar: Teresa Soler	166
Notes	171
Bibliografia citada	173
Bibliografia complementària	177

Introducció

La vida de la gent de mar ens és més aviat poc coneguda. Les societats que tradicionalment varen habitar les costes i van relacionar-se amb el mar, per mitjà de la pesca i la navegació, han despertat un interès molt limitat en les ciències socials. L'interès per la història i l'etnologia del món rural no és equiparable al que ha despertat la costa. En el cas català, aquesta afirmació és especialment certa. Tal com va escriure Joan Lluís Alegret:

L'interès per les coses de la mar, pels mariners, pels pescadors, pels navegants, per les seves formes de viure i de veure el món, no han començat a exercir un veritable atractiu entre nosaltres fins fa relativament poc temps, quan s'ha començat a redescobrir la mar [Alegret, 2006].

Aquest interès s'ha incrementat en els darrers anys gràcies a l'esforç d'institucions museístiques i del teixit social i associatiu, que han impulsat la recuperació del patrimoni etnològic marítim català. Observem al llarg de la costa catalana com es van recuperant, no sense dificultats, elements del patrimoni material i immaterial marítim, com ara embarcacions tradicionals, infraestructures maritimopesqueres –com són tenyidors, barraques de pescadors o altres elements mobles i immobles–, i també festes i tradicions relacionades amb el mar –per exemple, la Festa de la Sal de l'Escala, també dita Festa del Patrimoni Immaterial.

Aquests processos de patrimonialització de molts aspectes de la cultura marítima, també de l'imaginari col·lectiu, s'estan produint gairebé tots d'una forma ràpida, empírica i potser hi ha poca reflexió sobre la manera com això s'està fent. És possible que la urgència per salvaguardar determinats béns culturals materials i immaterials s'imposi a la necessitat d'una visió panoràmica que permeti detectar aquells aspectes que estan sent descuidats, on s'estan posant els accents i on el feix de llum arriba massa difuminat. De tots els àmbits de la recuperació del patrimoni immaterial marítim, un dels més rellevants seria el que s'ocupa d'estudiar el paper de les dones en la societat marítima, atès el rol central que ha jugat la dona tradicionalment en aquestes societats, tal com demostrem en el primer capítol.

L'esbiaixada mirada androcèntrica amb què s'han fet les escasses investigacions que hi ha sobre les societats marítimes ha produït un retrat

en què les dones estan infrarepresentades, ja que aquestes investigacions limiten l'acció de les dones a l'àmbit domèstic o les veuen com un apèndix o un complement de les tasques «realment importants», que serien les que feien els homes, i les releguen, per tant, a un segon pla. De tota manera, l'aparició del feminisme en els estudis acadèmics va fer possible, a partir dels anys seixanta i setanta del segle xx, l'aparició dels primers treballs centrats en el paper de les dones. També en el paper de les dones en les societats marítimes, com ara en els treballs de Dona Lee Davis i Jane Nadel-Klein o de Sally Cole. Val a dir, però, que la centralitat de les dones en les societats marítimes era tan palesa que aquest fet no va escapar als antropòlegs més aguts de l'època clàssica de la disciplina, a mitjan segle xx, com és el cas de Raymond Firth. Però, en general, els autors clàssics relegaven la dona al paper de col·laboradora de l'home.

En el cas de Catalunya, tenim un exemple molt clar en el llibre d'Emerencià Roig, que pot ser considerat el precursor dels estudis d'etnologia de la pesca al nostre país. En el capítol 2, «Els pescadors», Roig fa una sola referència a les dones quan escriu:

Les mullers dels pescadors són unes dignes col·laboradores del treball dels homes. Ajuden a treure les barques a terra, porten el peix a vendre pels carrers i mercats, adoben les xarxes esquinçades, en fan de noves amb l'auxili dels *mols* i de les *agulles de remendar* [Roig, 1927: 23].

Les tasques que Roig enumera en aquest breu paràgraf difícilment poden ser qualificades de *col·laboració*. La pesca no es podria realitzar sense aquestes funcions. En canvi, sembla com si l'important, la part central de la pesca, fos l'acció extractiva, i tota la resta, les accions que fan les dones, fossin només un complement, una col·laboració, una activitat secundària per ser realitzada pel *segon sexe*. Val a dir que en la resta del llibre Roig pràcticament no esmenta les dones, ni tan sols en els capítols dedicats a una indústria com és la salaó, on hi treballaven majoritàriament dones.

Històricament, les dones han desenvolupat un paper molt rellevant en les comunitats assentades al litoral, en què s'han ocupat específicament de tasques com són la comercialització del peix, la indústria conservera, la reparació i fabricació d'arts de pesca o la gestió econòmica dels grups domèstics. També en la gran època naval, del comerç marítim amb Amèrica i Filipines, durant els segles XVIII i XIX, les dones catalanes comerciaven, actuaven en judicis, estaven inscrites en la Matrícula de Mar, gestionaven l'organització domèstica i enviaven, pel seu compte, mercaderies a les colònies. Les dones comerciants naixien en famílies dedicades als negocis i creixien amb els seus germans i cosins en un context de parentiu marcat pels cicles comercials (Dalla Corte, 1998).

Quan estudiem el paper de les dones en les societats marítimes hem d'evitar caure en l'actualisme, que ens porta a interpretar el passat en funció del present. Hem de tractar de veure les lògiques i els processos que al llarg del temps han determinat l'organització social. Segons el que han demostrat diversos autors, ressenyats en el primer capítol d'aquest treball, la capitalització de l'activitat pesquera a l'Estat espanyol a partir dels anys seixanta hauria provocat l'abandonament progressiu de gran part de les activitats que feien les dones. Aquestes activitats han anat decaient al mateix temps que s'ha generalitzat la incorporació de les dones al món laboral remunerat en general, i també al món marítim, en què han accedit a espais durant molts anys limitats als homes, com ara la marina mercant o els treballs portuaris. L'assoliment de la igualtat entre homes i dones en l'àmbit marítim encara és lluny, però de mica en mica la situació es va normalitzant. Tanmateix, el coneixement sobre el paper de la dona en l'àmbit marítim català és encara molt escàs i fragmentat. Aquest estudi proposa cobrir aquest dèficit aportant una visió general sobre el tema.

Aquest treball no pretén pas esgotar un tema tan vast i divers. Més aviat esperem que sigui una eina útil per començar a pensar d'una manera mínimament sistemàtica sobre aquesta qüestió. Ens hem proposat explorar la bibliografia existent en aquest camp –que es pot trobar en una llista força completa al final del llibre–, fer una primera aproximació a les imatges culturals produïdes al nostre país amb relació a la dona i el mar, i oferir la possibilitat d'atansar-se a la realitat més viscuda de les dones catalanes actuals que viuen o treballen del, per i amb el mar, a través d'un seguit d'entrevistes. Així doncs, l'objectiu final del llibre és oferir un text que resumeixi críticament la feina feta fins ara i, alhora, una aproximació inspiradora als diversos àmbits i qüestions que afloren en aquest camp encara força inexplorat.

La metodologia que hem seguit per elaborar aquest treball ha combinat les recerques bibliogràfica, documental i etnogràfica. Per una banda, hem buidat la literatura acadèmica sobre aquesta temàtica que han posat a la nostra disposició diferents institucions: el Centre de Documentació del Museu Marítim de Barcelona, el Centre de Documentació de la Pesca i el Mar del Museu de la Pesca de Palamós, la Càtedra d'Estudis Marítimes de la Universitat de Girona i, finalment, el Centre for Maritime Reserach de la Universitat d'Amsterdam. Per altra banda, hem analitzat diferents imatges culturals sobre les representacions de la dona i el mar en la literatura i les arts a Catalunya, mitjançant la consulta de llibres i documents aplegats en diferents biblioteques i arxius. Per acabar, la recerca etnogràfica s'ha centrat en un conjunt de dotze entrevistes, que combinen metodològicament l'entrevista temàtica en profunditat i la història de vida, a dotze dones d'edats compreses entre els vint-i-dos i els noranta-dos anys, que re-

presenten un conjunt força complet de les diferents formes de viure avui en dia la relació amb el mar a Catalunya.

El nostre treball deu molt a aquestes dones que ens han ofert el seu testimoni i des d'aquestes ratlles els volem expressar a totes el nostre més sincer agraïment. També volem agrair la col·laboració de les persones que, des de les institucions abans esmentades i des d'altres àmbits de la recerca historiogràfica i antropològica, ens han ofert la seva ajuda i han compartit amb nosaltres els seus coneixements. Finalment, volem deixar constància del nostre agraïment envers les institucions convocants del XII Premi de Recerca Josep Ricart i Giralt, el Museu Marítim de Barcelona i l'Institut Ramon Muntaner, per haver-nos donat l'oportunitat de dur a terme aquesta investigació.

1. Reflexions

Aquest capítol ofereix una visió general sobre l'aportació que s'ha fet des de les ciències socials a la comprensió del paper de la dona en la societat marítima. En vista de la limitació dels estudis sobre la societat marítima a Catalunya, hem tractat d'abordar aquesta qüestió des d'una perspectiva àmplia. Comencem per situar el debat en el marc de les ciències socials sobre la divisió sexual del treball i veure, de manera sumària, com aquesta visió ha anat evolucionant en els darrers decennis. A continuació, ens endinsem en el terreny de l'antropologia marítima per veure com s'ha abordat l'estudi del rol de les dones en les societats marítimes i analitzem algunes de les aportacions més significatives en aquest camp.

1.1. La divisió sexual del treball

Quan estudiem l'organització econòmica d'una societat, sovint hem de parar esment en la divisió sexual del treball. De la mateixa manera, quan encarem un estudi de gènere, sovint ens hem d'aturar i analitzar la manera com es distribueixen els rols econòmics i productius basats en aquesta diferència.

Quan parlem de divisió sexual del treball, ens referim al fet que d'una manera aparentment natural els homes i les dones es vinculen a unes tasques determinades de producció de béns i serveis segons el gènere. Sorprenentment, hi ha grans semblances entre cultures diverses. Les dones sempre s'han vinculat més a les tasques de l'esfera domèstica, les relacionades amb la família, i les que potser requereixen un esforç més constant i monòton. Per la seva part, els homes han tendit a ocupar l'esfera pública, els negocis i les aliances, les empreses més aventureres.

És evident que caldria matisar molt aquests clixés, i que els estudis etnogràfics i històrics ofereixen moltes excepcions. Però aquesta forma d'organització del treball per gènere ha tingut una gran preponderància en molts països i cultures, i, sens dubte, així ha estat als països Occidentals.

Segurament, el més determinant de la qüestió és la manera com ho analitzem. Segles de reflexió acadèmica feta des del punt de vista mas-

culí han impedit que les feines de les dones poguessin ser valorades, ja que justament els mateixos observadors en descartaven la importància. Així, a partir d'un prejudici cultural es creava un retrat esbiaixat de la situació.

El cas de les societats caçadores-recol·lectores és paradigmàtic. Durant molt de temps, la imatge cultural més corrent era la d'imaginar un grup d'homes valents que sortien a caçar per alimentar el poblat, mentre les dones es quedaven cuidant els nens i la gent gran. Però a partir dels anys setanta del segle xx, algunes etnògrafes van poder constatar que les aportacions femenines a l'alimentació del grup a través de la recol·lecció eren de l'entorn del 70-80%, cosa que capgirava la imatge tradicional d'aquests grups. Així doncs, la recol·lecció era una tasca molt important, sovint divertida i feta en cooperació, i reconeguda i apreciada per la societat.

Expliquem tot això per defugir d'entrada la imatge de la dona com a «víctima» d'un repartiment laboral basat en les diferències de sexe/gènere. Les dones no han deixat mai de treballar al llarg de la història, i les seves feines han pogut ser interessants i valuoses. Ara bé, l'interès i la vàlua de les seves tasques no han estat socialment apreciats ni reconeguts com mereixien, i això ha estat degut a la ideologia patriarcal i a l'expansió d'una moralitat de la domesticitat molt lligada a l'expansió de l'economia capitalista d'ençà dels segles XVIII i XIX, que en certa manera ha durat fins als nostres dies.

Alguns autors ja van tractar de demostrar que hi havia una estreta vinculació entre l'organització econòmica i la situació de la dona. És evident que en algun moment de la història es fa necessari que algú s'ocupi de la casa com a lloc de producció i reproducció dels treballadors, de cura dels malalts i la gent gran, i de garantia de supervivència a través de l'alimentació i la higiene.

El treball domèstic té una importància fonamental en totes les societats. És l'espai de producció i reproducció social. És el punt base on les persones poden resoldre les seves necessitats més elementals i també on poden trobar la xarxa social, recolzada en el parentiu, que els ajuda a tirar endavant a través de mecanismes de solidaritat i reciprocitat. Les cases, doncs, són aquell punt on es «produeixen» els béns i serveis que els humans necessiten per viure i avançar. També és l'espai on la societat es reproduceix, on neixen i creixen els nous membres. Un espai, com hem dit, de producció i reproducció social.

I són les dones les qui esdevenen unes treballadores invisibles d'aquesta esfera. Una baula adjacent i indispensable sense la qual la societat no funcionaria. Les dones tiren endavant aquesta feina sense rebre una compensació econòmica pel seu treball. En realitat, sense rebre ni tan sols

un reconeixement social de la seva feina. Es naturalitza el fet que elles en són les responsables i se li'n treu importància al volum i el valor.

La feina de les dones en l'espai domèstic s'invisibilitza, justament per evitar que computi en el mercat de compra i venda de força de treball que desplegava aquest sistema econòmic capitalista. Aquesta invisibilització s'estén també a altres treballs dels quals tradicionalment s'han encarregat les dones i als quals se'ls ha restat importància: confecció de roba, processament dels aliments, cura d'horts i animals, petit comerç.

Tota aquesta tasca, fonamental per a l'avenç de les societats, apareix com a responsabilitat de les dones. En aquesta divisió sexual del treball, els homes s'encarreguen de les feines remunerades, fora de casa, que poden tenir més o menys prestigi, mentre que les dones s'encarreguen de les feines domèstiques, dins la casa, que són menystingudes i invisibilitzades, i si treballen fora de casa les seves feines han estat vistes generalment com un complement.

El paper de les dones en el procés de gestació i alletament de les criatures donaria una primera explicació de l'associació de les dones a aquesta esfera. Però, evidentment, rebutgem aquesta explicació determinista. Hi ha un conjunt molt gran de valors culturals que són els que fan semblar natural i plausible aquest lligam de les dones amb l'àmbit domèstic. Es tracta de valors que vinculen les dones amb la cura i amb l'amor, mentre que els homes estarien més vinculats al guany i al manteniment de la família. De manera que ens trobem davant d'una trampa doble. L'amor com a moneda de canvi allunya encara més la possibilitat de considerar des d'un punt de vista del valor econòmic totes aquestes tasques, que ja es troben invisibilitzades pel fet de produir-se en l'espai privat.

La cultura victoriana apareguda amb la Revolució Industrial britànica va dur aquesta imatge fins a les darreres conseqüències, arribant a anomenar les mestresses de casa, de forma estesa i recurrent, *àngels de la llar*. Uns éssers benefactors que es dediquen a fer més confortable i agradable la vida als altres. Si bé la gran majoria de les dones treballaven incansablement també en les fàbriques, les muntanyes, els camps i les costes, la imatge de la dona dedicada a la llar va esdevenir un ideal.

Això ha estat així de forma palpable fins a la revolució feminista de la segona meitat del segle xx i, sens dubte, més enllà. És una mena d'estructura primària que sembla repetir-se. Potser avui en dia hem arribat al moment històric en què això pot esquarterar-se definitivament i en què gran part de la generació masculina nascuda a l'època de la revolució feminista dels anys seixanta i setanta del segle xx sembla assumir amb naturalitat i com a pròpies les tasques domèstiques. Almenys a molts llocs d'Europa i Amèrica del Nord.

Si en el paràgraf anterior ens referíem a la cultura victoriana i a la imatge conservadora i burgesa dels àngels de la llar, també ens hem d'encarar amb el revers de la moneda: les dones obreres de la Revolució Industrial. Podem veure que, si bé treballaven una llarga jornada a la fàbrica, les tasques de la llar no deixaven de ser una obligació seva. Una obligació que, en tant que invisible, ningú no tenia en compte. Això a la pràctica significava que, o bé feien una doble (i penosa) jornada laboral, o bé delegaven aquestes tasques en una altra dona propera, de la família (una germana o la mare), que col·laborava amb elles per tirar endavant les criatures i la feina del dia a dia d'una llar.

Aquest exemple el podem estendre fins on vulguem. Com diem, molt abans de la Revolució Industrial les dones han treballat incansablement als camps, als tallers, en altres cases o on hagi fet falta. I sempre han estat perseguides per aquesta doble ombra: per una banda, el fet que el treball domèstic els pertoqui a elles i, per l'altra, el fet que aquesta feina no sigui considerada ni retribuïda. No cal dir que les estructures patriarcalcs, tant les simbòliques com les tangibles, alimentaven aquesta doble explotació alhora que la invisibilitzaven.

Algunes economistes han dedicat la seva atenció a comptabilitzar el valor del treball domèstic i posar-ne en relleu la dimensió econòmica, tan sovint passada per alt. Es tracta d'imaginar que les tasques que es fan en una llar es fan per compte d'altri. És a dir, un exercici de desplaçar una mateixa feina de l'àmbit privat a l'àmbit públic. Quant cobra una cuinera o una cambrera en un restaurant? Quant cobra una treballadora de la neteja? I algú que planxa en una bugaderia? Quant cobra una educadora de nens de preescolar o una cuidadora de la tercera edat? I una infermera? Com es cobren les hores extres, la nocturnitat, la feina en caps de setmana?

Un plantejament com aquest posa en relleu de forma clara la naturalesa econòmica d'aquest treball i, fent un exercici de càlcul més arriscat, permet quantificar-lo seguint un referent sòlid. Aquests exercicis han permès pressuposar que la feina feta de forma gratuïta i solidària a les llars suposaria una part molt important del PIB de cada país europeu.

El nostre punt de vista parteix del reconeixement que el treball de les dones, dins i fora de casa, sempre ha existit i que ha estat sempre molt valuós. Han contribuït al bon funcionament social, tenint cura dels nens i dels malalts, generant béns i serveis indispensables, col·laborant en el funcionament econòmic de la família i el grup, i participant també del món laboral i dels negocis. El què cal és aturar-nos a observar quines són i han estat les seves contribucions.

1.1.1. La divisió sexual del treball en les societats marítimes

L'estudi de la divisió sexual del treball en societats amb característiques concretes, com pot ser el cas de les societats costaneres, marineres, ens ajuda a veure-hi diferències i matisos.

Les societats humanes sempre han estat diverses, i malgrat que hi ha alguns patrons generals –com el de la divisió sexual del treball que estem comentant–, cadascuna té una manera diferent de construir la seva realitat social.

Com veurem més endavant, en algunes societats pescadores tradicionals el rol de les dones escapa en gran manera dels processos d'invisibilització i relegament social que podien donar-se, per exemple, en societats agrícoles o industrials.

Segurament, el fet que els homes surtin al mar a pescar i, per tant, estiguin absents de l'espai públic del poble obre molt el camp de possibilitats a les dones per ocupar-lo.

Les dones en les societats pescadores no només assumeixen, evidentment, les tasques de producció i reproducció social de l'espai domèstic, sinó que amplien la seva acció a altres feines que són públiques i tenen un reconeixement econòmic. Estem parlant de la seva capacitat de treball en l'àmbit de la gestió de la venda i conserva del peix, en la reparació de xarxes, veles o altres elements necessaris per al desenvolupament de l'activitat pesquera, en el control econòmic dels pressupostos de la llar, etc. Aquestes activitats no es duen a terme en l'espai íntim i familiar de la llar, sinó que es desenvolupen a l'aire lliure, a la platja o pels carrers de la població.

Així doncs, les dones en les societats marítimes gaudien d'un cert estatus i reconeixement pel fet de fer-se càrrec no només de les tasques domèstiques designades a les dones per tradició, sinó també de certes feines de l'àmbit econòmic, públic, de manera que passaven a compartir amb els homes la visibilitat social.

Un altre exemple, històric, d'aquest paper especial de la dona el trobem en les dones de la Matrícula de Mar, que aprofitant el buit creat per l'absència dels marits, i aprofitant també la xarxa de contactes creada per les famílies comerciants a les quals pertanyien, es dedicaven als negocis del transport de mercaderies d'una forma força evident (malgrat que això s'hagués d'amagar en omplir documents oficials).

Les societats marítimes ens ofereixen la possibilitat de veure que en l'organització econòmica de les unitats domèstiques hi ha variacions significatives, i que en aquest cas, de forma general, sembla que l'absència dels homes a causa de les activitats de pesca i navegació oferia a les dones l'oportunitat de visibilitzar la seva presència i la seva aportació.

1.2. L'estudi del gènere en les societats marítimes des de l'antropologia

Per obtenir una visió general del tractament de la qüestió del gènere amb relació a l'àmbit marítim, un dels treballs més interessants que podem trobar és el Jane Nadel-Klein i Dona Lee Davis (1988), on es posa de manifest que els estudis sobre la dona en l'àmbit marítim han experimentat, a l'igual del conjunt de les ciències socials, una trajectòria des de la visió reduccionista androcèntrica cap a una nova visió més complexa. La visió androcèntrica, ens diuen aquestes autores, consisteix a descriure un sistema social com un artefacte masculí. Par-teixen de dues premisses: la primera és que l'estudi de les dones com a éssers socials no pot ser separat del conjunt dels aspectes socials ni de l'estudi dels homes, com ja va dir Rosaldo (1980). La segona premissa és que l'estatus de la dona no és una construcció unitària en termes teòrics, ni és necessàriament consistent a escala interna en una cultura concreta.

Tal com va posar de manifest una de les investigadores pioneres en l'àmbit de l'antropologia marítima, M. Estellie Smith (1977: 4), moltes societats marítimes estan caracteritzades per «un control femení de la producció dels aliments provinents de la terra; una major diferenciació dels rols dels homes i les dones a causa del punt anterior; i una independència econòmica més gran per a les dones». Sovint s'ha considerat que el rol de les dones era similar en totes les societats. Jane Nadel-Klein i Dona Lee Davis sostenen que això no és així, sinó que depèn dels contextos històrics, polítics i econòmics, i de la ideologia de gènere que predomina en cada societat en cada època.

Aquestes autores assenyalen pertinentment que hi ha dues concepcions molt generalitzades sobre el paper de la dona en les societats pesqueres que caldria matisar o corregir. La primera és que els rols de la dona no tenen res a veure amb una participació directa en les activitats pesqueres. La segona és considerar que els rols que les dones han desenvolupat en l'àmbit domèstic són rols passius, poc importants i, el que és encara més greu, de poc interès teòric per a la comprensió d'aquestes societats. Aquestes dues visions errònies estan relacionades amb una concepció del treball esbiaixada tant per l'androcentrisme, per raons evidents, com pel capitalisme, que sembla que només considera com a *treball* la tasca remunerada per mitjà d'un salari. En la nostra societat s'assumeix que *treball* només són activitats d'extracció de recursos (directament o indirectament, com, per exemple, a través del mercat) del medi físic i social. Activitats concernents a coses no pagades, com ara la preparació i distribució d'aquests recursos i també la cura dels éssers humans, no són vistos com a

treball sinó com a «aquella altra cosa ignorada» (Wallman, 1979). Això ha afectat molt directament la visió esbiaixada que generalment s'ha tingut en l'estudi del rol de la dona en les societats marítimes.

A més d'aquesta perspectiva, hi ha un altre factor que ha pogut dificultar l'estudi i comprensió del paper de la dona en les societats marítimes, i que Begoña Marugán (2008) ha assenyalat encertadament en el seu treball sobre les mariscadores gallegues. Per una banda, les societats marítimes han estat en general poc ateses per les ciències socials; per l'altra, la revisió del treball de les dones des de l'òptica feminista s'ha fet sobretot en estudis de la dona en l'àmbit urbà. Això ha fet que a l'androcentrisme s'hi hagi sumat un cert urbanocentrisme, la qual cosa ha perjudicat i retardat encara més la comprensió del paper de les dones en les societats marítimes. Val a dir que hi ha un corpus important d'estudis sobre la dona en l'àmbit rural a l'Estat espanyol, però pràcticament tots fan referència a la dona en l'agricultura.

I tanmateix, davant la crisi del sector pesquer que s'ha evidenciat sobretot a partir de la darrera dècada del segle passat, amb l'increment dels costos de producció (preu del gasoil, taxes, etc.), que ha anat en paral·lel a la reducció dels beneficis (disminució de les captures a causa de l'exhauriment del recurs i baixada del preu del peix en el mercat), les dones, assenyala Marugán (2008: 270), «han sabut reaccionar inventant múltiples estratègies per compensar el descens de rendes familiars». Això està passant per la diversificació de l'activitat professional en les famílies de pescadors, que han aprofitat l'oportunitat que ofereix el turisme allà on arriba, per exemple amb el lloguer d'habitatges, la restauració, la producció artesanal, la venda de peix i altres petits comerços. D'aquesta manera, a més, les dones contribueixen, com posa de manifest aquesta autora, a la sostenibilitat del medi marí en tant que estableixen estratègies alternatives de sostenibilitat social i econòmica de l'activitat pesquera, això és, noves formes de producció que fan de contrapès i eviten una explotació creixent del medi marí.

Però Begoña Marugán va més enllà i arriba a afirmar que, en les comunitats marítimes tradicionals, la dona és qui sosté la «cultura marítima» (Marugán, 2008: 272). Les condicions del treball al mar en determinades pesqueres que impliquen l'existència d'un «marit-mariner absent», amb la tendència uniparental basada en la figura de la dona-mare, sumades al sofriment personal d'unes dones que han estat qualificades de «vídues de vius», han fet recaure sobre la dona una gran responsabilitat en les comunitats marítimes, sovint assentades en zones de difícil accés, amb una comunicació amb l'exterior deficient i, per tant, amb la necessitat de resoldre els problemes de l'existència pels seus propis mitjans. Això ha convertit a les dones dels pobles de pescadors en l'element clau de la reproducció so-

cial. Les dones se situen, com veurem en els exemples que expliquem més endavant, en el centre de la reproducció social, i han carregat amb la responsabilitat de mantenir les formes de vida i l'organització dels pobles costaners i, com diu Marugán, de la cultura marítima. Tot això ho han fet, a més, sense rebre a canvi cap reconeixement social o rebre'n un de molt escàs. Com conclou aquesta autora:

Una forma de reconèixer el valor del seu treball (de les dones) seria comptabilitzar quant peix caldria extreure del mar si calgués pagar el treball que fan les dones en la costura, neteja, infermeria, educació, cuina, cura de familiars, etc. Si el sistema ni econòmicament ni ecològicament no ho pot pagar, almenys fem el gest simbòlic inicial de visibilitzar i reconèixer aquestes contribucions de les dones a la sostenibilitat de la vida [Marugán, 2008: 272].

En l'anàlisi, comprensió i explicació del paper de les dones en les societats marítimes, pot detectar-se també un problema d'actualisme. El procés de distinció entre la pesca artesanal i la pesca industrial que va esdevenir-se a Catalunya, segons Breton (1987), durant els anys setanta del segle xx, en un context de forta industrialització, ha introduït canvis importants i significatius en les estratègies econòmiques de les famílies dedicades a la pesca que han afectat molt particularment el paper de les dones en el conjunt d'aquestes societats. Per tant, això implica una diferenciació important que cal tenir en compte.

1.2.1. Les dones en les societats pesqueres de l'Estat espanyol

Sembla com si parlar de dones i pesca fos contradictori perquè la pesca és considerada com una activitat eminentment masculina. Aquesta és la conclusió a què arribava Rafael Cáceres (1999) després de repassar la literatura etnogràfica que fins llavors s'havia produït a l'Estat espanyol sobre el món marítim. Semblaria, afegia Cáceres, com si hi hagués una mena de consens entre els autors a considerar la mar i les barques com un món masculí, i la terra i les cases com un món femení.

Les raons que explicarien el desinterès pel paper de la dona en aquestes societats radiquen en l'androcentrisme que amara bona part de les ciències socials fins ben entrats els anys seixanta del segle xx. Així doncs, la visió dual sobre el paper de les dones en el món pesquer ha minimitzat la seva aportació a l'economia i ha sobrevalorat el seu paper domèstic. Tanmateix, els estudis empírics existents arreu del món posen de manifest,

com veurem més endavant, que les societats pescadores són molt variades i que les dones ocupen posicions ben diverses.

El més habitual, però, és que les dones facin les feines de terra. Algunes d'aquestes activitats són fonamentals per a la subsistència, com ara la recol·lecció de crustacis (principal font d'aliments en molts pobles), la salaó, l'assecatge i el fumatge de peixos, la comercialització, etc. Segons apunta Cáceres en el treball citat, l'avenç del capitalisme hauria provocat a partir dels anys seixanta l'abandonament de gran part de les activitats que feien les dones, que van quedar confinades a l'àmbit domèstic.

Això és interessant perquè voldria dir que la retirada de les dones de l'espai públic per fer-hi activitats productives i comercials en les societats tradicionals pesqueres s'hauria produït als anys seixanta, que és quan les dones comencen a arribar a altres àmbits d'aquest espai. També que la imatge que tenim de les dones en les societats pesqueres dels anys seixanta i setanta no es correspon amb l'anterior a l'arribada del capitalisme en aquestes societats. Així, per exemple, per al cas de les sardineres al País Basc, Rubio Ardanaz indica que:

[...] en l'àmbit de les societats tradicionals del món *arrantzale*, la dona apareix ocupant un lloc important, exercint uns rols i unes tasques molt concretes en el procés de producció. Es mostra dins d'aquest com si tingués un espai determinat, participant amb les seves feines en l'entramat sociocultural de la pesca. És així com la sardinera va desenvolupar un paper clau en el moment de la distribució del peix, rol econòmic que ha patit una marginació i substitució progressives per altres mitjans de venda [Rubio Ardanaz, 2010: 286].

Actualment, a Espanya resulta molt estrany veure una dona en un vaixell de pesca. Només se'n troben algunes, de forma esporàdica, que hi van per acompanyar els seus marits, pares o germans en petites embarcacions de pesca en empreses familiars. Aquest és el cas dels testimonis que recull el darrer capítol. Alegret (1987) explicava que a Palamós als anys vuitanta només hi havia una dona que excepcionalment sortia a pescar amb el seu pare, però que ho va deixar tan aviat com va trobar una altra feina. Un pescador de l'Estartit ens va explicar que alguns pescadors que tenen una barca gran, com que per llei hi han d'anar dues persones, tenen la dona enrolada, però que en realitat no hi va mai. També ens va explicar, com una cosa molt excepcional, que hi havia una barca d'arrossegament del Port de la Selva portada per uns germans, entre els quals hi havia una noia. Però realment encara ara és vist com una cosa molt excepcional. Alberich (2001) només va trobar una dona que sortia a pescar a Cambrils als anys noranta. També Benavent (1993) informa que a Vilanova, als anys noranta, només hi havia una dona pescadora. En la mateixa època, Breton, Lladó i Badia (1992)

ens diu que a la Barceloneta no n'hi havia cap, però que la gent recordava que anys enrere n'hi havia hagut una que sortia amb el seu fill. Seguint amb la conversa que vàrem mantenir amb aquest pescador artesanal, si hi haguessin més dones a la pesca, el sector aniria millor perquè, sempre segons aquest testimoni, les dones tenen més visió de negoci i capacitat organitzativa. Els homes tenen una formació molt bàsica i s'infravaloren molt. Les dones s'implicarien més en la conservació del medi ambient. El testimoni de l'Emelina, pescadora d'Arenys de Mar, que aportem en el tercer capítol ens corrobora amb la seva pròpia experiència aquesta opinió.

En canvi, a Portugal, al nord del país, Sally Cole explica que fins als anys setanta era freqüent la presència de dones en embarcacions de pesca, dones casades i solteres, enrolades en embarcacions no sempre familiars on desenvolupaven les mateixes tasques que els homes. Més endavant, parlem dels tabús que en el passat prohibien l'accés de les dones a les embarcacions, juntament amb els capellans i els magistrats.

Per tant, les tasques més freqüentment desenvolupades per les dones en relació amb la pesca, segons el que es pot deduir de les etnografies existents són les relacionades amb activitats terrestres com ara:

- Fabricació i adob de xarxes.
- Neteja d'aparells i embarcacions.
- Cerca d'esquers per a la pesca.
- Descàrrega i transport de peix.
- Subministraments d'aigua per a la neteja del peix.
- Venda de peix a petita escala.
- Recol·lecció de marisc.
- Recol·lecció d'algues per a la fabricació d'adobs.
- Transformació i conservació de producció pesquera.

Totes aquestes tasques tenen una gran transcendència econòmica en les comunitats de pescadors i no poden ser qualificades d'auxiliars: són tan importants com les tasques que fan els homes a les barques de pesca. Però quedaria bastant clar, tal com va dir Joan Lluís Alegret (1987) en el seu treball pioner sobre la pesca a Palamós, que la divisió sexual del treball afecta molt clarament el medi, perquè és també una divisió geogràfica: la terra és l'espai geogràfic de les dones i el mar, el dels homes. Així ho explica Joan Lluís Alegret:

Entre els armelladers de Palamós, hi ha una clara divisió sexual del treball. Basada en la idea que les feines de la pesca entren en l'àmbit del masculí, reserva a la dona únicament certs treballs, com ara la reparació d'arts, l'arranjament d'ormeigs o la comercialització dels productes del mar, i no se la deixa participar en el procés productiu-extractiu, que és exclusiu de l'home.

Aquesta divisió sexual del treball la referma la creença que hi ha entre els pescadors segons la qual el mar és un món masculí, al qual només l'home té accés, mentre que la terra, es creu, és un món femení. La línia fronterera seria el moll, on conviuen homes i dones i on es fan les feines compartides pels dos sexes [Alegret, 1987: 204].

Aquesta situació semblaria bastant generalitzable, amb algunes excepcions. Per exemple, Cáceres (1999: 87) assenyala que el treball de les dones als molls és bastant habitual tant a Catalunya com a Galícia, Astúries i el País Basc, on les dones habitualment s'encarregaven de descarregar les embarcacions o treballar sobre els molls reparant les xarxes i evidentment, com assenyala Rubio Ardanaz (2010) en l'activitat fonamental de la venda, començant a la mateixa llotja del port. En canvi, Cáceres posa de manifest que això no passa als ports d'Andalusia i que, de fet, als mariners immigrants andalusos al País Basc els cridava l'atenció veure dones treballant als ports, perquè no hi estaven habituats. A Andalusia les dones només recol·lectaven petxines a les vores de les platges per a l'autoconsum, però els treballs de reparació de xarxes, descàrrega de vaixells, venda, etc., les feien només homes. En canvi, el rol més important de les dones en la indústria pesquera andalusa cal buscar-lo, d'acord amb Florido del Corral (2005), en la indústria conservera i de processament del peix, on el 70% del treball continua sent desenvolupat per dones encara avui. Els salaris baixos pagats a les dones, sumat a l'existència d'una gran quantitat de massa treballadora femenina disposada a acceptar aquelles condicions laborals d'explotació (treball a preu fet i l'organització laboral que l'acompanya), és el que hauria permès, segons aquest autor, desenvolupar d'una manera ràpida un model «acusadament intensiu i industrialitzat en l'economia marítima andalusa» (Florido del Corral, 2005: 11). És adir, que sense la participació de les dones no es pot entendre el desenvolupament d'importants centres d'almadrava amb les seves plantes de processament de les tonyines, com són els d'Ayamonte, Isla Cristina, Barbate, Conil, Tarifa, etc.

D'altra banda, Florido del Corral assenyala la importància que tenien les dones en l'administració de l'economia domèstica de la qual eren les responsables, tant d'administrar la *parte*, és a dir, els guanys dels homes en la pesca com el *destajo*, és a dir, els guanys a preu fet en la indústria de processament del peix obtinguts per les dones de la família.

Aquesta implicació en la gestió de l'economia familiar, en els darrers anys s'ha traduït en la gestió de l'empresa familiar en el cas de les dones d'armadors: les dones s'ocupen de la tramitació dels documents administratius i això ha comportat també una implicació més gran en l'empresa pesquera en general, i a l'hora de prendre part en els cursos de capacització

i de formació tècnica o en cursos de gestió d'empreses pesqueres que ofereix l'Administració.

Gloria Cabrera Socorro (1999), que també va fer un repàs de la producció antropològica sobre la pesca a l'Estat espanyol, assenyala com a punt que cal tenir en compte el fet que aquesta antropologia s'ha centrat sobretot en aspectes relacionats amb les conseqüències dels canvis tecnològics i socials dels processos de treball estrictament extractius, és a dir, de les tasques que es duen a terme al mar, i ha deixat de banda les tasques no menys importants i necessàries per a l'activitat pesquera que es duen a terme en terra. Procedint d'aquesta manera, s'ha parat molt poca atenció en el paper desenvolupat per la meitat femenina de les poblacions estudiades. Això ha portat a un cert desinterès o despreocupació respecte a l'anàlisi de la situació social de les dones en les societats pesqueres.

Cabrera fa un repàs històric de la producció antropològica sobre la pesca a Espanya. La primera etnografia va ser publicada l'any 1978 per Calo Lourido sobre un poble de Galícia. Proporciona les primeres dades sobre la dona que treballava transportant (amb paneres al cap i per camins de carro) i venent el peix, adobant xarxes i en fàbriques de processament de peix. En els treballs també pioners de Sanmartín sobre l'Albufera del 1979 i d'Alegret sobre Palamós del 1987, amb prou feines, diu Cabrera, es menciona la dona. Això no es farà fins als treballs publicats als anys noranta per investigadors com Pascual Fernández a *Entre el mar y la tierra. Los pescadores artesanales canarios* publicat el 1991 o el treball ja mencionat de Juan Antonio Rubio Ardanaz sobre *La vida arrantzale en Santurzi* publicat el 1997.

Els treballs de Pascual, referit a Canàries, i de Rubio Ardanaz, al País Basc, coincideixen a destacar la gran importància que tradicionalment tenien les dones en el sector pesquer, en el qual exercien una sèrie de rols concrets, que ja hem enumerat abans. Aquests treballs, però, en els darrers anys han estat progressivament substituïts en el pla econòmic per altres modes de producció i venda. La capitalització del procés (normatives sanitàries que obliguen a la compra de frigorífics, mecanització-digitalització de la venda a les llotges, comercialització del peix en botigues que compleixen unes normatives, etc.) implica la desaparició de les sardineres. En aquest sentit, Rubio Ardanaz escriu:

Amb el transcurs del temps i malgrat ser objecte de la producció simbòlica de la comunitat, el seu estatus (de les sardineres) baixa. Les seves ocupacions laborals són traslladades a reductes marginals, en una dinàmica on la petita producció de mercat va deixant lloc a altres formes d'explotació distintes [Rubio-Ardanaz citat per Cabrera, 1999: 97].

Així, les formes tradicionals de venda i distribució del peix, que era una ocupació pròpiament femenina, veiem com són substituïdes per pro-

cessos més mercantilitzats i burocratitzats, amb la presència d'intermediaris comercials i les exigències de l'Administració. El mateix passarà amb els sistemes tradicionals de subhasta del peix a les llotges catalanes.

Un cas similar és el de les *peixeiras* gallegues. Cabrera recull notícies de premsa dels anys noranta que es fan ressò de la seva desaparició pel fet de no poder fer front a les noves exigències, noves taxes, etc., d'un treball molt dur que deixava un marge de benefici escàs. El rol de la dona als ports gallegos no es limitava a la venda, sinó que complia unes altres funcions també molt importants, com assenyalava García Allut (1994) en la seva tesi doctoral sobre les comunitats pesqueres de Lira i Muxía. L'espera que les dones feien als ports de l'arribada dels vaixells dels seus marits, lluny de ser una activitat contemplativa o lúdica, servia per recollir informació sobre l'activitat d'altres vaixells de pesca, a més d'ocupar-se de les tradicionals activitats de reparar les xarxes i altres aparells, neteja del peix i preparació per a la venda, preparació dels esquers, a part de dedicar-se a la recollida de marisc i d'embarcar-se amb la tripulació de pesca quan no hi ha prou homes a la família per fer-ho. A més, cal tenir en compte la importància que la indústria conservera té a Galícia, on el 80% de la mà d'obra és femenina.

Carrera arriba a la conclusió que el biaix androcèntric que ha patit l'antropologia de la pesca a Espanya, i que com hem vist també ha estat assenyalat a escala internacional per Nadel-Klein i Lee Davis, ha portat la tradició acadèmica a estereotipar la pesca com una ocupació exclusivament masculina. Això ens hauria privat de l'habilitat de reflexionar sobre les dones en les comunitats pesqueres, de preguntar què fan els dones i contemplar la possibilitat que la pesca sigui una empresa que requereix i, sovint valora, les tasques de les dones. Certament, hi ha societats on, com veurem, fins i tot es prohibeix l'accés de les dones a les embarcacions a través de determinats tabús. Però també hi ha altres societats, com hem vist també a l'Estat espanyol, on les dones participen en tot el procés pesquer, fins i tot, encara que molt menys que els homes, en les ocupacions dalt de les embarcacions de pesca com a membres de tripulacions.

Abans de deixar aquest apartat sobre les dones en la pesca a l'Estat espanyol, ens agradaria reportar una visió més recent d'aquesta temàtica en el context de Galícia, on, juntament amb Euskadi, les dones han estat més presents en l'activitat pesquera tradicional i on, en el cas galleg, encara continuen jugant un paper fonamental. Un estudi sobre el treball femení en el món marítim galleg, recollit per la revista *Ardentia* l'any 2007, arribava a la conclusió que el 30% dels gairebé cinquanta mil empleats en el sector pesquer galleg eren dones, una bona part de les quals treballava en la indústria conservera, però una altra part, encara més important numèricament, treballava en la pesca de marisc o marisqueig. Així, Begoña Ma-

rugán (2008) parla de les mariscadores «a peu» gallegues com d'un paradigma de la transformació col·lectiva de la pesca en aquell país.

La recol·lecció de marisc a peu és una de les activitats pesqueres més antigues que ha practicat la humanitat. A Galícia, aquesta activitat s'havia situat sempre en la perifèria de l'entramat econòmic i en la invisibilitat social, allò que en les famílies era considerat com a molt com «una ajuda» al sosteniment de la unitat familiar, al marge del percentatge real que aquesta activitat impliqués en el conjunt dels ingressos domèstics. Tanmateix, a partir dels anys noranta del segle xx les mariscadores a peu gallegues van ser capaces de canviar aquesta situació i aconseguir una visibilitat i un reconeixement més grans de la seva tasca.

De fet, a partir dels anys setanta, amb la revaloració comercial del marisc gallec, moltes persones van començar a aprofitar aquest recurs. Això provocà, naturalment, certs enfrontaments entre les dones que tradicionalment se n'havien dedicat a la recol·lecció i la resta de persones que reivindicaven que la platja era un espai públic i, per tant, «de tothom». Tanmateix, el marisqueig va continuar sent considerat com una mena de «parent pobre» de la pesca i l'única cosa que transcendia en el pla social era l'enfrontament entre les mariscadores i una actitud de la qual ràpidament va néixer l'estereotip de dones conflictives, cridaneres i fins i tot perilloses i violentes. Tot això cal emmarcar-ho en un àmbit laboral tan masculí com és el de la pesca marítima, que marginava les dones dels llocs de decisió de les confraries. Com explica Marugán, tanmateix, les dones mariscadores gallegues als anys noranta van ser capaces de capgirar la situació, de portar a terme una «revolució silenciosa» (Marugán, 2008: 274) a través d'un procés en què la democràcia, la transparència i la participació van ser els tres elements claus. La solució va passar per una articulació del col·lectiu, que va aconseguir que es respectessin les quotes, mides i dies de treball, que s'hi establissin sistemes de vigilància contra els furtius i que s'ajudés al sosteniment mediambiental del recurs, i també la comercialització mitjançant la creació d'associacions i cooperatives (Asociación Cultural Mulleres do Mar de Cambados, Redeiras Galegas, etc.). D'aquesta manera, les mariscadores han passat de ser un col·lectiu amb una imatge conflictiva i marginal a constituir-se en un referent important pel que fa al sector pesquer a Galícia en l'actualitat.

D'aquesta manera, Begoña Marugán (2008: 287) conclou que:

Col·locar la sostenibilitat de la vida al centre de l'anàlisi suposa un canvi radical de les concepcions econòmiques hegemòniques i atorga més protagonisme a les dones. En aquest cas, es pot concloure que les dones «marítimes» han estat, són i seguiran sent, un element clau del manteniment i sosteniment de la vida i la cultura pesquera.

1.2.2. Les dones i l'àmbit marítim a Catalunya

Els treballs específics sobre les dones i l'àmbit marítim a Catalunya són encara molt escassos. Això és comprensible atès que la quantitat de treballs generals sobre antropologia i història marítima a Catalunya que hi ha fins a avui dia és molt baixa. L'autor pioner en aquest camp, el folklorista Emerencià Roig, pràcticament no esmenta les dones en el seu conegut llibre sobre la pesca, ni tan sols en els capítols dedicats a una indústria com és la salaó, en què treballaven majoritàriament dones, o una altra activitat com era la venda del peix, en què el predomini de les dones era llavors més que evident. En el llibre *La pesca a Catalunya*, de l'any 1927, les dones apareixen només com a «mullers de pescadors» i com a «dignes col·laboradores del treball dels homes» (Roig, 1927: 23). Més recentment, altres investigacions més generals sobre la pesca a Catalunya, com ara l'obra esmentada de Joan Lluís Alegret sobre Palamós, tracten concretament els rols de les dones només en els apartats dedicats a la divisió sexual del treball.

Un dels primers treballs acadèmics centrats específicament en les dones de què disposem és un article publicat l'any 1992 per Françoise Breton, Fina Lladó i Anna Badia titulat «Femmes pêcheurs et femmes de pêcheurs à la Barceloneta (Catalogne)». Aquest article fa una descripció de la situació de les dones, mares, esposes i filles de pescadors que viuen a la Barceloneta, així com de les dones que treballen en la indústria pesquera a la Barceloneta, independentment del barri on resideixen.

Pel que fa a les activitats pròpiament pesqueres, les autores expliquen que no hi ha cap dona que treballi en una embarcació de pesca i que, com una cosa excepcional, gairebé exòtica, la gent els havia explicat que anys enrere una vídua sortia amb la barca a ajudar el seu fill en la pesca al tremall. Diuen també que molt poques dones freqüenten el port de manera quotidiana, només alguna que va a «donar un cop de mà al marit», tot i que en algunes pesqueres, com ara el tremall mateix, és habitual que les dones ajudin els marits a desmallar el peix dalt la barca al port.

Ara bé, aquestes autores assenyalen una dada molt important que cal tenir en compte, i és que l'activitat de les dones dependrà de l'estatus del seu marit o del pare. En el cas de les esposes i les filles de patró-armador i de mecànic (que tenen, respectivament, dues parts i una part i mitja en el repartiment dels guanys), aquests consideren que ja es guanyen prou bé la vida perquè les dones hagin de treballar. A més, es tracta d'una generació encara molt lligada als valors tradicionals de la domesticitat i el patriarcat que el règim franquista, amb l'ajuda de l'Església, van imposar a Espanya i que van perdurar més enllà de la transició democràtica. Així, el més habi-

tual és que les dones dels patrons i mecànics no treballin o que, si ho fan, sigui en oficis de caire urbà, com ara empleades en botigues, oficines, banca, administració, etc. Les filles generalment no treballen, si no és per una voluntat de tenir més independència econòmica respecte als pares, i en general cursen estudis superiors o de formació professional en l'àmbit de la informàtica, administració, magisteri, infermeria, etc. En tot cas, esposes i filles mai no treballaran en el sector de la pesca. El model d'ocupació ideal per a les dones d'aquestes famílies, tal com diuen les autores d'aquest estudi, és en una oficina, ja sigui en empresa privada o en el funcionariat. Per contra, les esposes i les filles dels remitgers necessiten treballar per completar el salari familiar. Els oficis que tenen sovint estan relacionats amb el món pesquer, com poden ser la venda de peix o com a cuineres o cambreses als diversos restaurants que hi ha a la Barceloneta. Molt sovint també treballen com a netejadores a domicilis privats, a oficines, o als bars i restaurants del barri. Molts d'aquests treballs no estan declarats, formen part de l'economia submergida. Tanmateix, si el remitger té una posició més estable, és possible que la dona no treballi fora de casa, ja que aquest és un ideal força estès entre aquesta comunitat.

En tot cas, aquesta recerca posa de manifest que, mentre per als pescadors que els fills continuïn en el sector és una mena de projecte vital (sovint, quan el fill arriba a l'edat de catorze a setze anys, que es considera prou per començar a treballar, els pares canvien l'embarcació per una altra de més gran), amb les filles passa tot el contrari; els patrons no volen pas que les seves filles treballin en aquest sector, ja que la pesca és considerada una cosa d'homes.

Les autores només varen trobar tres dones treballant a la Barceloneta, en la reparació de xarxes, dues de les quals eren filles de remitgers. A les llistes d'afiliats a la confraria només apareixien tres dones: Margarida, de seixanta-cinc anys; Teresa, de vint-i-sis; i Charo de quaranta-cinc anys. Totes tres reparaven xarxes per a diverses embarcacions. Les dues primeres, catalanes, ho feien per mitjà de parents. La Margarida anava a la part amb diferents «clients», mentre que la Teresa treballava tant per a la barca del seu germà com per a d'altres que el seu germà li proporcionava i negociava ell mateix el preu de la reparació. La Charo, immigrant d'origen andalús, treballava a jornal, per dia treballat, entre la Barceloneta i el port de Blanes. Aquestes tres dones, malgrat el temps que portaven treballant en el sector (la Margarida hi havia treballat tota la vida) semblaven viure al marge dels problemes que en aquell moment ja afectaven el sector. Totes tres tenien una idea molt vaga del que fan els pescadors al mar i no estaven al corrent d'aspectes importants que afectaven el sector on treballaven, com, per exemple, les transformacions del port de Barcelona o les polítiques de restricció de la pesca d'arrossegament al Mediterrani. Aquesta característica es

podia fer extensiva al conjunt de les dones dels pescadors, les quals no només no participaven del món professional dels homes, sinó que l'ignoraven i sovint fins i tot es pot dir que, en alguns casos, el rebutjaven.

Tanmateix, les autores d'aquest treball sobre la pesca a la Barceloneta indiquen que aquesta situació que elles van poder constatar entre 1989 i 1990 probablement era deguda a un canvi important respecte al que havia estat el barri unes dècades abans:

L'ofici de pescador és percebut actualment com un treball d'homes. L'escissió de les dones amb el port, amb el món de la pesca, s'ha agreujat d'ençà dels anys seixanta: diversos testimonis recorden la presència, en altres temps, de nombroses dones treballant sobre el port remenant les xarxes, ajudant a vendre peix, etc. Aquests records s'associen als temps en què predominaven la pesca d'arrossegament i les arts menors [Breton, Lladó i Badia, 1992: 58].

Així doncs, tot sembla indicar que l'arribada d'una pesca més industrial a partir dels anys seixanta i setanta del segle xx, amb les grans barques d'encerclament, hauria afectat també la presència de la dona en la pesca. L'arribada massiva d'immigració a aquest barri, el creixement urbà i l'entrada de pescadors immigrants provinents de capes socials més desfavorides també haurien afectat negativament la imatge de la pesca a la Barceloneta i allunyat les dones d'aquest sector. Per exemple, la Charo confessava a aquestes autores que preferia que la seva filla continués a l'atur abans d'anar a treballar al port enmig de tants homes, cosa que ella percebia com una amenaça per a una noia jove.

La situació de la Barceloneta descrita per aquestes autores no era gaire diferent, però, de la que descrivia una altra autora en aquells mateixos anys respecte a un port pesquer tan important com era, i és encara avui, el port de Vilanova. L'any 1993 Neus Benavent publicava un estudi sobre la dona en l'àmbit pesquer en aquesta població, molt ben documentat, on exposava, per exemple, que en les cent seixanta barques que operaven al port de Vilanova hi treballaven un total de cinc-cents cinquanta persones, entre les quals només hi havia una dona. En les altres tasques relacionades amb la pesca es podien comptar quinze dones armadores i quinze remendadores¹ de xarxes. Dels cinquanta comerços dedicats a la venda de peix, vint-i-set, és a dir més de la meitat, eren propietat de dones. En canvi, dels tretze restaurants especialitzats en la cuina del peix, només dos eren legalment propietat de dones, si bé a tots, com a les peixateries, les treballadores femenines eren majoria. Finalment, a la confraria de pescadors, on hi havia quinze persones empleades, treballaven tres dones, que es dedicaven a tasques administratives. En general, doncs, l'autora d'aquest estudi arriba a la conclusió que la dona es troba subrepresentada en l'àmbit laboral vinculat al mar, sobretot

en aquelles feines que impliquen un contacte directe amb el mar. L'autora també aporta una altra dada interessant, i és que pràcticament totes les dones que treballen en el sector pesquer o derivat ho fan per una vinculació familiar amb un home pescador.

Finalment, val la pena remarcar la tesi doctoral de Núria Alberich sobre la pesca a Cambrils presentada l'any 2001 a la Universitat Rovira i Virgili, en la qual el paper de la dona en la societat pesquera ocupa bona part de les aportacions d'aquesta autora. Aquestes reflexions queden recollides també en un article específicament dedicat al tema publicat l'any 2001 als *Quaders de l'Institut Català d'Antropologia*. Alberich considera que la pesca es percep, tant des de dins del sector com des de fora, com una tasca exclusivament masculina, malgrat que això no és realment així. Una de les tasques fonamentals en el procés pesquer és el manteniment dels aparells i les xarxes en perfecte estat. Una xarxa esquinçada no serveix per pescar i tradicionalment reparar les xarxes ha estat una ocupació femenina. Tanmateix, la feina de remendar no és percebuda pel col·lectiu de pescadors com un *treball* i l'autora es demana per què. Les respostes que l'autora mateixa ens dóna, seguint les aportacions que s'han fet des de la crítica teòrica feminista, són les següents: en primer lloc, reparar xarxes no es paga amb un salari, de manera que no és una activitat que generi beneficis mercantils; en segon lloc, «no és un ofici perquè no requereix un aprenentatge formal» (Alberich, 2001: 108), tot i que això es podria dir també de la part extractiva de la pesca. Tanmateix, com sosté l'autora: «remendar és una tasca més de la llar» (Alberich, 2001: 109), és una activitat que s'associa a les altres tasques de manteniment de l'economia domèstica com podria ser tenir cura dels nens, cuinar o mantenir la casa en ordre, els llits fets, els terres fregats, la roba neta i els estrips cosits, etc. Com totes les feines domèstiques, tal com han posat de manifest les teòriques feministes, no és considerada *treball*. Finalment, tal com apunta l'autora, remendar no té uns horaris fixos ni un calendari; és una feina que es fa sota demanda, en funció de les necessitats i contingències de la pesca. D'altra banda, quan són els homes els qui remenden, generalment pescadors jubilats, entenen aquesta tasca com una prolongació de l'ofici de pescador superada l'edat de la jubilació a partir de la qual la llei no els permet embarcar-se. Per tant, no es consideren remendadors sinó pescadors.

Remendar i totes les feines que duïen a terme les dones del sector pesquer de Cambrils eren tasques considerades i anomenades com «una ajuda» en l'economia familiar. Quan una dona remendava per a una barca que no era de la família, era recompensada amb algun «dineret», i quan es casava i tenia el primer fill sovint deixava aquesta «feineta». Totes aquestes paraules diminutives entre cometes les destaca la mateixa autora en el seu treball com per subratllar la poca importància social que s'atribueix al treball de la dona en l'àmbit pesquer que descriu el seu treball.

Fins als anys cinquanta, abans de la introducció de les xarxes de niló, les xarxes es trencaven amb molta facilitat, calia estendre-les a assecar i teinyir-les sovint. Els dofins causaven grans desperfectes. La reparació de xarxes era una feina diària i els talls allargats produïts en les xarxes s'havien de reparar a la platja, on podien estendre bé les peces i resseguir-ne els estrips. Les platges eren plenes de dones –esposes, mares i filles de pescadors– que treballaven en la reparació dels arts. Altres estrips es cosien a casa i les parts més complicades es deixaven a les remendadores amb més experiència o habilitat. Com diu Alberich: «Remendar, quan les xarxes encara eren de cotó, era una de les obligacions familiars de la dona de pescador i per la qual no rebia cap tipus de gratificació econòmica. Treballar per a casa era una obligació moral» (Alberich, 2001: 95).

L'aparició del niló va fer les xarxes més resistents, també enfront de les escomeses dels dofins. Això va fer que gradualment anessin desapareixent les dones remendadores. Hi ha un altre factor important: l'aparició del turisme, que obre les portes a altres oficis; l'arribada de nova població per dedicar-se al sector terciari també obre més la societat cambrilenca i s'acaba el que Alberich denomina «l'endogàmia dins el sector» de la pesca. Finalment, cal considerar també l'aparició d'empreses especialitzades en la reparació de xarxes que, tot i oferir aquest servei a un preu força elevat, també va col·laborar en la desaparició de les dones d'aquest ofici. En el moment en què Alberich va fer el seu treball de camp, els anys noranta, només quedaven tres dones remendadores: una que treballa només per a les dues barques de la seva família, i dues dones més, de seixanta-un i seixanta-sis anys, que treballen per a totes les barques que els vulguin donar feina, cobrant un preu molt baix per feina feta i sense cap mena de contracte, és a dir, formant part de l'economia submergida. Així, Alberich arriba a la conclusió, que, com hem vist, és compartida amb altres investigacions sobre el tema, que la industrialització de la pesca a Catalunya va apartar les dones d'aquesta activitat professional.

1.2.3. Les dones en el sector pesquer a altres llocs del món

Els estudis empírics existents a escala internacional en l'àmbit de l'antropologia i altres ciències socials posen de manifest que les societats marítimes són summament variades quant a formes culturals i que les dones ocupen posicions ben diverses. La bibliografia ens mostra que les dones al llarg de la història, tant a Europa com a altres continents, han estat capaces d'enfrontar-se a la prevalença de la dominació masculina, que, segons Pierre Bourdieu, és un fet universal, i crear espais

d'independència i esferes de poder per a elles mateixes. És un fet constatat a molt llocs del planera que les dones s'han ocupat tradicionalment de la gestió econòmica en les societats marítimes. Raymond Firth (1984) observa que a Malàisia les dones són les propietàries de les embarcacions. Les dones de Kerala, a l'Índia, explica Leela Gulati (1982), es constitueixen en petites empresàries i contracten els seus propis marits en els seus negocis pesquers. Una cosa similar passa amb les dones fanti de Ghana i amb molts altres exemples etnogràfics que repassem a continuació. Tanmateix, cal tenir en compte que en els darrers anys, amb l'accentuació de la crisi que la pesca està experimentant internacionalment, a causa de l'esgotament del mar, les dones, com posa de manifest Olga Nieuwenhuys (1989) per al cas de les dones de Kerala, a l'Índia, s'han vist fortament afectades en el paper que tradicionalment havien desenvolupat. La disminució de les captures afecta, com és lògic, l'activitat tradicionalment femenina de la venda del peix, la conservació, la reparació de xarxes, etc. Molts dels treballs que havien fet sempre les dones han desaparegut o s'han devaluat. Per exemple, l'ús d'arts tradicionals com els que operen des de la platja, el que nosaltres anomenem art de platja o xàvega (*beach seine*, en anglès) ha perdut importància a l'Índia, com a tants altres països, per la reducció del volum de les captures. Aquesta era una ocupació que donava feina a dones que, a més, sovint eren propietàries d'aquests arts. També cal precisar que hi ha àmbits, a part de l'activitat abstractiva mateixa, als quals la dona o no ha tingut accés o ha tingut un accés molt restringit. Aquest és el cas, per exemple, de la indústria agropecuària, que tendeix a ser, arreu del món, una indústria masculina (Nadel-Klein i Davis, 1988; Pascual Fernández, 2005). Per exemple, Pettersen i Alsos (2007) posen de manifest que a Noruega –un dels països del món amb una de les indústries agropecuàries més grans i el principal proveïdor de salmó del mercat europeu, que a més es compta entre els països en què la presència de la dona en el mercat laboral està més estabilitzada (les dones representen el 50% de la força de treball del país)– hi ha poquíssimes dones que treballin en aquest sector, tradicionalment concebut com a masculí i en el qual, a més, en les darreres dècades el nombre de dones s'ha anat reduint encara més, com a empleades, com a managers, com a directives o com a propietàries. Aquests autors assenyalen que, paradoxalment, les dones han abandonat més aquesta indústria en el període de la seva modernització, quan el treball físic ha esdevingut menys penós i les condicions de treball han millorat en la major part de les empreses. L'explicació d'aquest fet sembla exclusivament cultural: «l'aqüicultura sembla haver heretat la divisió sexual del treball de les pesqueres tradicionals i, per tant, representa estabilitat més que no pas canvi en la divisió sexual tradicional del treball en les àrees costaneres» (Pettersen i Alsos, 2007: 115).

Tanmateix, en moltes societats assentades a la costa, les dones han desenvolupat un rol molt important en la recol·lecció de mol·luscs i en altres

tasques vinculades a la pesca com són la construcció i reparació de nanses i xarxes, venda i conservació de peix (Chapman, 1987). A l'illa de Cheju (Méndez, 2012), a Corea del Sud, les dones han estat històricament les persones dedicades a la pesca submarina de pops, eriçons i mariscos diversos, una pesca que encara avui dia es fa a pulmó, en immersions de no més de dos minuts en els fons volcànics rics en aquestes espècies d'animals. Actualment, a l'illa hi ha unes cinc mil dones inscrites com a bussejadores (*haenyeo*, en la llengua local), però als anys vuitanta del segle xx n'hi havia el triple. El motiu d'aquest descens es troba, paradoxalment, en l'augment del preu del marisc a partir dels anys setanta. Això va fer que aquestes famílies pobres de pescadors veiessin augmentar substancialment els seus ingressos i que, en conseqüència, enviessin els seus fills, nois i noies, a la universitat, de manera que molt poques noies joves continuen avui dia l'ofici de les seves mares i les seves àvies i que la mitjana d'edat d'aquestes dones del mar (ja que això és el que significa literalment *haenyeo*) hagi anat augmentant, per la qual cosa moltes d'aquestes cinc mil dones inscrites com a bussejadores superen els seixanta anys d'edat. Com en moltes societats pesqueres, les dones de l'illa de Cheju, coneguda també com *l'illa de les dones*, són les que administren les economies domèstiques, gestionen els comptes bancaris, les inversions i els negocis familiars. S'explica també que durant l'ocupació japonesa de la Segona Guerra Mundial, van ser les dones mariscadores les que en van organitzar la resistència. El paper de les mariscadores al Japó també és molt important, com queda reflectit en la novel·la de Yukio Mishima, *La remor de les onades*. Collet (1996) explica que a Shima, una comunitat de pescadors del Japó, la recol·lecció d'ostres perleres, que és una activitat extremadament perillosa i físicament esgotadora, és una tasca exclusivament femenina.

Al continent africà, concretament a Ghana, disposem de nombrosos treballs (Odotei, 1992; Overa, 1993; Kraan, 2006, 2009) que constaten la importància de la dona en el sector pesquer d'aquest país, el qual és, alhora, el més important de l'Àfrica Occidental pel que fa a la pesca (Overa, 1993: 113). Els treballs de Marloes Kraan posen l'accent en el sistema de pesca des de la platja, és a dir, l'art de platja o *beach seine*, en el qual, com hem vist abans per al cas de Kerala, a l'Índia, el paper de la dona és fonamental. Irene Odotei, professora de la Universitat de Ghana especialitzada en la història de la pesca en aquell país, posa de manifest que «és impossible imaginar la indústria pesquera sense les dones» (Odotei, 1992: 88). Les dones transporten el peix a mercats situats a llargues distàncies per vendre'l. Sense aquesta funció, els esforços dels homes en el mar, diu l'autora, quedarien en no-res. A més, el rol de les dones en la funció econòmica està molt arrelat en les tradicions d'aquest poble. Les dones estableixen xarxes comercials amb dones d'altres ciutats per a la mercantilit-

zació del peix. Es dona el cas que a Abidjan, la capital del país veí Costa d'Ivori, es troben dones immigrants de Ghana que s'agrupen per tal d'establir petits negocis de conserva i venda de peix. Al mateix país, moltes dones, fins i tot dones de l'interior que emigren a la costa, inverteixen els seus petits estalvis en negocis pesquers. Això dona una dimensió de la importància que les dones tenen en la indústria pesquera d'aquest país. Overa (1993) afegeix que les dones a Ghana han jugat un paper molt important en la introducció de noves tecnologies en la indústria pesquera local, actuant com a creditores, finançant canoes, xarxes i motors forabord. Això és degut al fet que en aquesta societat la divisió sexual del treball en la pesca és molt clara: l'home pesca i la dona fa la resta: venda, conservació i distribució del peix. La seva posició d'intermediaris ha donat a les dones una força econòmica força inusual en les societats tradicionals.

Passem ara a la situació de la dona en l'àmbit pesquer als països occidentals. Madeleine Hall-Arber (1996), en un estudi sobre la presència de dones italianes i portugueses als ports pesquers de Gloucester (dominat per la primera i segona generació d'italians) i New Bedford (portuguesos), explica que a tots dos ports les dones treballen en diferents àmbits de la indústria pesquera de manera habitual, com a comptables a les oficines o com a obreres a les fàbriques de processament de peix. Però a més, tal com passa amb les dones de les comunitats pesqueres d'arreu del món, les dones a Gloucester i de Bedford històricament han estat les encarregades de portar les finances o els llibres de comptabilitat del vaixell de pesca de la família, portar un registre de la quantitat i el valor de les captures, del pagament de la tripulació, de les factures de combustible, gel, aliments, etc. (Hall-Arber, 1996: 231). Però, a més, hi ha una dada interessant, i és que, malgrat els estereotips atribuïts per nombrosos autors als italians del sud i els portuguesos, les dones participaven activament en la vida pública i havien rebut educació elemental. Per exemple, aquest treball ens parla d'una dona siciliana del port de Gloucester que en la dècada de 1950 era una de les poques persones del seu poble sicilià que sabia llegir i escriure i els pescadors li demanen sovint que els llegís els reglaments o que els escrivís cartes per als parents que vivien a altres ports pesquers.

Aquestes reflexions reforcen les idees exposades anteriorment i que ens semblen importants de subratllar: que les dones jugaven un rol actiu i decisiu en la gestió de l'empresa familiar i que eren molt actives en l'àmbit públic (no domèstic), per exemple, amb una formació superior a la dels homes (sabien llegir i sabien de comptabilitat). Sembla que tot això hauria estat així almenys fins als anys seixanta o setanta quan es capitalitzat la pesca.

Un dels millors treballs etnogràfics i que aborda amb més profunditat el paper de les dones en les societats marítimes és el llibre de Sally Cole *Women in the praia*, sobre el rol tradicional de les dones en l'àmbit pes-

quer portuguès. L'etnografia tracta sobre un poblet de pescadors del nord de Portugal, de l'oposició pescadors/es enfront de pagesos/es i de com ha anat evolucionant el paper de la dona en aquesta comunitat pesquera.

Per explicar l'especificitat del rol de la dona amb relació al mar en les comunitats costaneres de Portugal, Cole fa molt d'èmfasi en la diferència respecte a les famílies pageses, començant per l'anàlisi de la unitat domèstica mateixa. Les cases marineres apareixen a Vila Chã el segle XIX, i es contraposen a les cases de camperols. Els pescadors representen «els pobres» en l'estructura social. En el cas de les dones pescadores, el seu treball fa que siguin respectades i valorades en el context dels pescadors. En canvi, per als camperols, el treball de les dones pescadores és una característica del seu estatus inferior.

Els pescadors fan del seu mode de vida una «contracultura» oposada als camperols, i ells mateixos revaloren el seu treball, el seu estil de vida i els seus valors. Els camperols (que dominen els càrrecs públics i tenen la protecció política i de l'Església) troben que els pescadors són pobres, ganduls, mal educats, borratxos...; en definitiva, menyspreen la seva pobresa. Però és que els pescadors no tenen ni capital, ni recursos ni terra per abastir-se o crear excedent.

Els camperols també menyspreen el fet que els pescadors visquin tant en l'esfera pública, al carrer. Els pescadors viuen a la platja o als carrers, on parlen, discuteixen, riuen (dones, homes i nens) mentre treballen amb les xarxes o recullen algues. Els homes van diversos cops al dia a la taverna. Les dones caminen pels carrers venent el peix i portant notícies d'un lloc a l'altre. Com que les cases són petites i hi viu molta gent, solen passar-ne les hores a fora. Reparen xarxes, couen sardines i solen fer els seus àpats davant de casa.

En contrast, els camperols viuen de manera privada dins les seves cases envoltades de tanques. Treballen als camps i tornen a la casa. Els pescadors creuen que els camperols són egoistes i que els tenen enveja per la seva llibertat. L'autonomia i visibilitat de les dones també és una característica que els camperols utilitzen per estigmatitzar les cases marineres i que ha fet que no hi hagi matrimonis entre camperols i pescadors. Les dones, a les cases marineres, han dut l'economia domèstica i han anat amunt i avall del poble venent peix o les algues recollides. Per contrast, les dones dels camperols gairebé mai no sortien, estaven tancades a casa mentre els homes supervisaven les feines al camp. Aquesta discriminació social dels pescadors de Vila Chã coincideix amb el que s'exposa d'altres poblacions pescadores a molts llocs d'Europa.

Malgrat que són discriminats socialment i mal vistos, els pescadors de Vila Chã perceben la seva distància amb els camperols com una autonomia cultural pròpia. Justament els aspectes criticats són els que els pescadors va-

loren més com a trets distintius de la seva pròpia identitat, fins al punt que hi ha més gent que s'autoanomena *pescador* que persones que en realitat pesquen, ja que hi ha gent que fa altres oficis, treballa en fàbriques o en la construcció i es continua anomenant orgullosament *pescador*, per assenyalar que en són descendents. Això és interpretat per Sally Cole com una forma de continuar mantenint els límits, cosa que es fa de moltes formes, per exemple, en la distribució del peix fresc, l'interès pels temes del mar (barques, contes, meteorologia...), l'atribució de certes virtuts com ara l'hospitalitat, i l'ús de sobrenoms que només tenen sentit pels qui són del grup.

Entrant concretament en el paper de les dones en aquestes comunitats de pescadors portuguesos, Cole afirma que les cases marineres estan «regides per dones» (Cole, 1991: 62). Sally Cole rebutja les paraules *matriarcat*, *matrifocals*, etc., perquè posen molt l'accent en els vincles de parentiu i, en canvi, proposa parlar d'unitats domèstiques «on les dones són centrals» (*women centered*). Aquesta centralitat de les dones dins les cases marineres es manifesta en molts aspectes: per exemple, en el lloc de residència després del matrimoni, i el fet de tenir lligams de veïnatge, d'ajuda mútua o de contacte amb els parents vinculats a la dona i també a lligams afectius més forts. Així mateix es manifesta en els patrons d'herència i propietat, en l'economia, en patrons de subsistència i de producció de béns.

Aquesta centralitat de les dones és deguda a l'elevada taxa d'emigració masculina del segle XIX, que crea una gran asimetria, amb moltes dones solteres. Les dones eren les qui gestionaven l'economia domèstica i mantenien lligams estrets amb els seus propis parents. Tot i que la unitat domèstica ideal era una parella casada i els seus fills, la realitat és que la majoria de les famílies eren dones soles amb els seus fills. Quan un marit emigrava a l'estranger, la dona es feia càrrec totalment de l'economia domèstica i de pujar els fills. A vegades, després de molt de temps, s'ajuntava amb un altre home i tenia més fills. Altres dones tenien diversos fills amb diversos homes fins que, finalment, es casaven amb l'home que havia migrat i que tornava a casa. Les dones manaven a les cases, mentre que els homes podien ser-hi presents o absents.

Les dones treballen, produeixen, contribueixen a l'economia i tenen autoritat per prendre decisions respecte als recursos de la casa. Això els dóna un rol central en les unitats domèstiques. Es prefereix que siguin les filles les qui heretin la propietat de la casa, cosa que a la vegada reforça els lligams de parentiu amb els parents de la dona, mentre que els lligams masculins amb els seus propis parents es dissolen. Hi ha grups de dones emparentades entre elles que viuen i treballen les unes al costat de les altres. El fet de viure a prop entre parentes permet mantenir una xarxa d'ajuda mútua en absència dels marits i alhora mantenir les estructures que reproduïxen les unitats domèstiques femeninocèntriques. Hi intervenen molts factors: la pobresa, l'estatus social baix, els matrimonis endogàmics entre unitats do-

mèstiques marineres, els lligams forts entre el matrillinatge, els patrons de residència uxorilocals... Tots aquests factors junts ajuden a donar forma al fet que a les cases marineres la dona tingui un paper central i a crear un perfil d'oposició cultural dels pescadors enfront dels pagesos.

A Vila Chã les dones treballen al costat dels homes en tots els àmbits pesquers, tant al mar com en terra. La distinció tradicional feta per bona part de l'antropologia marítima en la dicotomia de la divisió sexual del treball segons la qual el treball dels homes està basat en el mar i el de les dones en la terra, i que, per tant, la mar és un domini masculí i la terra un domini femení, s'hauria de matisar a partir del cas portuguès descrit per Sally Cole, i com hem vist per altres exemples etnogràfics en què les dones surten a pescar regularment amb els homes. No només les dones van a pescar amb els homes sinó que a més, afegix Cole, «els homes sovint comparteixen tasques domèstiques amb les dones» (Cole, 1991: 65). Durant els llargs viatges en campanyes de pesca, els homes han de fer feines domèstiques com ara cuinar, rentar la roba, fer la neteja, etc., tasques que continuen fent quan són a casa, sobretot a la cuina.

Cole especifica que des de la fi del segle XIX hi ha registres de dones de Vila Chã que tenen llicència de pesca i que eren tant propietàries com patrones d'embarcacions, tot i les reticències de les autoritats, que arribaren a prohibir el 1885, sense èxit, la participació de les dones en la pesca. Les dones participaven en expedicions de pesca a llarga distància, i en la pesca de la sardina passaven la nit, des de la posta del sol fins a la seva sortida, en els vaixells de pesca amb homes que no eren de la seva família necessàriament. Això va ser comú fins als anys seixanta del segle XX i Cole trobà encara a mitjan anys vuitanta algunes dones que anaven a pescar ocasionalment. Entre 1920 i 1940, cinquanta-quatre dones de Vila Chã van treure's una llicència de pesca, la majoria quan tenien uns catorze anys, per treballar de *pescaeiras*.

A Vila Chã les dones pescaven amb els homes de manera habitual. Pescaven amb els seus pares i germans. També podien pescar amb els seus marits, però això era considerat molt perillós perquè, en cas d'accident mortal, els fills quedarien totalment orfes. Però també era habitual que les dones pesquessin, com un membre més de la tripulació, sense cap relació de parentiu amb els altres homes de l'embarcació. Val a dir que la sexualitat de les dones no era presa en consideració per anar a pescar. De tota manera, culturalment, la pesca continuava sent considerada una activitat masculina, ja que les dones mateixes afirmaven que «anaven a pescar com un home». A més de la pesca pròpiament dita, les dones participaven en les activitats que generalment les ocupen en les societats pesqueres, com ara el manteniment i reparació dels arts de pesca, descàrrega de vaixells, transport i comercialització del peix. Per tot això, Sally Cole qualifica la societat costanera de Vila Chã com a «women centered».

De fet, podem trobar un precedent històric en la interpretació de les unitats domèstiques dels pescadors *women centered* en una novel·la del famós escriptor escocès sir Walter Scott, que el 1816 descrivia a *The Antiquary* les velles poblacions de la costa del nord-est d'Escòcia com a llocs on governava una mena de «ginecocràcia».

Per acabar aquest apartat, ressenyarem un dels treballs més ben documentats sobre les arrels del poder entre els sexes en l'àmbit pesquer. Ens referim a un estudi de Paul Thompson publicat l'any 1985 a la revista *Comparative Study in Society and History*.

Per a Thompson, la pesca depèn del treball de les dones en tres branques principals:

1. La contribució productiva directa del treball de les dones a aquesta indústria.
2. La creació de la generació següent, tant en el sentit físic com en el moral, parint i criant els fills, com en qualsevol altra mena de societat humana.
3. La responsabilitat especial que carreguen a causa de l'absència dels homes fora de l'aigua.

En moltes societats a les dones no se'ls permet pujar a la barca, hi ha una mena de "pol·lució" dels aparells de treball si són tocats per les dones. Les raons que explicarien aquests tabús són força confuses. Al nord d'Europa estigué molt estesa la prohibició d'embarcar no només dones, sinó també a capellans i, curiosament, conills.

Alguns autors han estudiat el tabú referent al transport o simplement al fet de nomenar la paraula «conill» en les embarcacions, que encara avui perdura a França, tant en embarcacions de pesca com en els vaixells mercants (Duval, 1992). Michael Houseman (1991) relaciona la fecunditat excessiva dels conills (es creu que podrien inundar l'embarcació de cries o rossegar-ne el casc i provocar un naufragi), amb la fertilitat i per tant les dones, com a agent reproductors i, en el cas dels capellans, com el contrari, és a dir com a asexuals o estèrils i també com a garants de la unió sexual entre homes i dones amb finalitat exclusivament reproductiva. Igualment l'associació entre el conill i la dona, i més concretament entre el conill i el sexe de la dona, és molt antiga. Houseman esbossa un intent d'explicació d'aquest tabú relacionant conills, dones i membres del clergat com a figures emblemàtiques d'una associació massa estreta entre sexualitat i procreació, el desordre de la qual podria derivar en un desordre còsmic. L'evitació d'aquests personatges seria per als mariners l'expressió institucionalitzada d'un intent d'evitar un desordre homòleg en l'àmbit meteorològic que és la pitjor amenaça a la que s'enfronten, per raons evidents, els navegants.

Un cas diferent és el de les dones en l'antic mètode de la pesca amb art de platja o xàvega, que utilitza la platja com a base des d'on s'encercla el peix

i en què les dones es barregen entre els tiradors de l'art i s'enduen la seva porció del peix capturat. Aquest era un sistema en què les dones participaven activament a molts llocs. Thompson ens parla de Noruega, però com hem vist en el l'apartat anterior, aquest era el cas també a Catalunya, tal com va poder constatar l'etnògraf Tomàs Carreras i Artau, que fins i tot ens va deixar una foto d'una tiradora de l'art presa a la platja de Badalona l'any 1922.

També hi ha comunitats en què les dones pesquen des de bots, bastant obertament, per exemple al sud de Bretanya o també a Galícia, tal com va deixar palès l'antropòleg Carmelo Lisón Tolosana (1971). La pesca d'ostres al Japó, segons un article de 1907 citat per Thompson, era feta per marit i muller i a molts pobles costaners la dona era el pilot de l'embarcació. També al segle XIX, als fiords de Noruega era habitual trobar dones pescadores. Actualment, en algunes parts de Newfoundland, les dones van habitualment a pescar amb els seus homes. A Sardenya les dones s'embarquen amb la tripulació quan no hi ha prou homes disponibles. També a Irlanda, a les barques familiars s'embarcaven dones quan no hi havia prou nois i el 1982 hi va haver la primera dona patró d'una embarcació de pesca, a Helvik, Waterford. A França trobem una dona patró d'embarcació molt abans, el 1966 al port de Royan, es deia Sonia Borewski.²

Potser el cas més rellevant es dona a les costes bàltiques de Suècia, ja que es pot resseguir fins els seus orígens. Des de l'edat mitjana fins al segle XX hi havia una economia amfíbia que combinava pesca amb agricultura. Els drets sobre les aigües eren rotatius entre els grangers de cada llogaret. Una llei medieval establia que «Qui posseeix la terra, posseeix l'aigua», això donà lloc a una societat de pagesos que vivien amb un peu a la granja i l'altre a la barca. I això implicava tant als homes com a les dones. Per exemple, petites illes s'usaven per pasturar vaques i les dones hi anaven amb petits bots d'una illa a una altra per munyir les vaques. Això normalment era feina de les noies joves. En altres districtes, les dones participaven en les dura i perillosa pesca d'arengades lluny de la costa, treballant amb els homes de les traïnyes en petites embarcacions obertes i dormint al pont de l'embarcació.

Fins i tot Thompson (1985: 7) esmenta una llei alemanya de 1587 que explicaria la prevalença de les dones marineres en les aigües del Bàltic, ja que aquesta llei obligava els patrons de les embarcacions de pesca a prendre com a mariner un home abans de prendre les seves mullers.

Un altre aspecte interessant que comenta en aquest article és que si bé en la pesca d'arrossegament tant els homes com les dones que hi treballaven eren assalariats i, per tant, ambdós, homes i dones, van desenvolupar sindicalisme, en el cas de la pesca de l'arengada, tan important en les pesqueres del mar del Nord, mentre que l'home anava a la part, la dona era assalariada. La consciència de classe en aquesta pesquera es va desenvolupar més entre les dones que no pas entre els homes. En certs moments, les dones van

ser més combatives per defensar els drets col·lectius, mentre que els homes es mantenien en silenci (Thompson, 1985: 8 i s.). Això s'observa en èpoques de malestar social, per exemple el 1913-1914 i els turbulents anys posteriors a la Primera Guerra Mundial, les dones treballadores del sector pesquer d'Aberdeen van crear comitès de vaga i van fer manifestacions. Les dones joves, sobretot, feien migracions estacionals per treballar en la conserva de l'arengada, a gran escala. La campanya començava el mes de maig a les illes més occidentals i seguia el sentit de les agulles del rellotge per la costa nord i la costa est, per acabar a East Anglia entre l'octubre i el desembre. Treballaven a l'aire lliure, en patis descoberts, desbudellant i salant les arengades, per colles de dones. Van mostrar ser capaces d'organitzar-se col·lectivament, malgrat la dificultat d'organització sindical en el treball estacional. La Scottish Fishworkers Friendly Society tenia quatre mil afiliats el 1914. Thompson també assenyala que les dones que treballaven en l'arengada van mostrar ser més proclius a organitzar vagues i protestes, i més eficaces, que altres col·lectius de dones obreres. L'any 1930 van paraitzar la indústria pesquera en demanda d'un augment de salaris. L'any 1936 les dones van enfrontar-se a la policia muntada pels carrers de Yarmouth. Les vagues van repetir-se els anys 1946, 1949 i 1953. Les raons que expliquen aquesta combativitat són la duresa de les condicions de treball a què es veien sotmeses aquestes treballadores.

Les dones sabien que tenien poder per paraitzar la indústria, i per aquest motiu rarament pressionaven fins a l'extrem de causar-ne el col·lapse:

Les seves vagues eren, en definitiva, no només demandes salarials per a elles mateixes, sinó una protesta simbòlica en contra de la pobresa de les seves famílies en conjunt. Elles foren també, en un sentit, la veu silenciosa dels homes en els anys de la depressió [Thompson: 1985: 12].

La importància de la tradició del treball femení en la indústria pesquera es pot veure encara avui en comprovar que la dona proveeix la major part de la força de treball en el processament i distribució del peix, malgrat l'existència de modernes fàbriques i sistemes de congelació. Les dones han fet i fan una contribució central en l'empresa pesquera, tant en el processament i distribució del peix com en la preparació de la pesca i, en alguns llocs, tot i que no tant, en la pesca mateixa. Això s'ha d'emfasitzar perquè la imatge convencional de la pesca com a ocupació masculina menysvalora àmpliament el rol jugat per les dones, tant real com potencial, en aquesta indústria.

El rol de les dones com a creadores de persones en les comunitats de pescadors, com a «bearers and rearers» (és a dir, portadores i criadores) de cada nova generació, és un factor molt important que cal tenir en compte.

D'una manera molt general, tots els pescadors són pares absents a causa dels seus temps i llocs de treball. La responsabilitat bàsica recau en les dones. Les mares, en aquestes comunitats, mantenen més la disciplina i els pares tendeixen a ser més consentidors. Això, a més, s'ha de situar en un context social força dur. Una dada que aporta aquest treball i que permet que ens fem una idea de la duresa de les condicions de vida de les famílies de pescadors: Paul Thompson va constatar a través de testimonis orals que a l'est d'Anglaterra, concretament a la regió d'East Anglia, la mortalitat infantil entre les famílies de pescadors d'altura era proporcionalment més del doble que entre les famílies en les quals el pare tenia un ofici terrestre.

Al nord-est d'Escòcia, la dependència tradicional dels pescadors de les seves mullers, tant per la seva contribució directe a la pesca com per la seva responsabilitat domèstica, era àmpliament reconeguda i la família era descrita recurrentment com un matriarcat. Una dita local deia: «Un home sense esposa és com un pescador sense vaixell». Una *esposa* era una necessitat econòmica. En la major part de les cases, les dones tenien el control de les finances familiars. Quan l'home arribava a casa, deixava els guanys sobre la taula. Com a molt agafava un o dos xílings per al seu moneder, per tabac. La resta ho guardava la dona.

Com hem vist en aquest apartat, aquesta és una característica mundialment generalitzada de les societats pesqueres. I com ja hem dit, Raymond Firth (1984) trobà que un dels trets més notables de la comunitat de pescadors de Malàisia que ell estudià era la llibertat de la dona, especialment en matèria econòmica. Sovint elles eren propietàries de xarxes i embarcacions, i podien tenir veu decisòria quan apareixien qüestions de venda; i en la compra de nou equipament les dones eren importants com a conselleres i sovint prenien les decisions pel que feia a les inversions necessàries en matèria de pesca.

Les dones fanti de Ghana i les dones de Kerala, a l'Índia, també van aprofitar la nova pesca motoritzada per instal·lar-se com a petites empresàries. En el cas de les dones de Kerala, a diferència de la dominació masculina tradicional a la regió, no es limitaven a controlar les finances familiars sinó que fins i tot eren propietàries de les embarcacions, per a les quals contractaven els propis marits (Thompson, 1985: 16). L'autor diu que no pot ser mera coincidència que al Pacífic, entre els habitants del llac de Nova Guinea, els tchambuli descrits per Margaret Mead a *Sexe i temperament en tres societats primitives*, escrivia que les dones tenien una posició de poder real en la societat.

Però també es troben molts casos en què la situació de la dona és de completa subordinació. Thompson posa l'exemple de Newfoundland, el port de Cat Harbour, al Canadà, on la dona és considerada per l'home com una propietat més, com la barca, i on hi ha un fort masclisme i pa-

triarcat. Precisament aquest ha estat el tema d'estudi de Barbara Neis (1999) en un llibre sobre la pesca artesanal a Newfoundland, al Canadà.

En la indústria pesquera, la divisió sexual del treball no implica necessàriament la subordinació de la dona. Les dones dels armadors exercien un cert control tant en l'àmbit domèstic com en les tasques necessàries per al funcionament de la pesca que es desenvolupaven en terra. Però, tal com assenyala Barbara Neis (1999), aquest tipus de reflexions no han tingut sovint en compte les dones menys poderoses, les que no estaven casades amb armadors sinó amb simples mariners o les que treballaven en fàbriques sense organització sindical que vetllés pels seus drets. La plena comprensió de les relacions de gènere en la indústria pesquera ha d'incloure també les dones que formen part de les esferes econòmiques i socials més marginals. Per exemple, fins a mitjan anys setanta no es va aconseguir, per mitjà de la pressió dels sindicats de dones treballadores, que en les fàbriques de processament de peix del Canadà les dones percebessin el mateix salari que els homes per la mateixa feina, però això succeí només en les fàbriques on hi havia sindicació. La resta de fàbriques van haver d'esperar encara més temps. Neis constata que històricament en les comunitats de pescadors a Newfoundland hi ha hagut un patriarcalisme familiar que ha oprimit les dones i que, quan va començar a dissoldre's per l'avenç de les lluites socials feministes dels anys seixanta i setanta, va ser reemplaçat per un altre tipus de patriarcalisme que ella anomena el *patriarcalisme social*. El patriarcalisme familiar ha consistit en un control i poder masculí sobre la resta de membres de la família, dones i nens, mentre que el patriarcalisme social ha reforçat aquest control sobre dones i nens a través de teories, ideologies i pràctiques com ara les regulacions morals que configuren la societat del benestar: subsidis, pensions, salari mínim, etc. (Neis, 1999: 34).

Podem acabar conclouent que, tot i que en les societats occidentals, tant en el passat com en el present, la prevalença de la dominació masculina ha estat bastant generalitzada, dintre d'aquest marc general es pot trobar una immensa varietat de graus de dominació, en els quals les dones han estat capaces de crear els seus propis espais d'independència i les seves pròpies esferes de poder. Aquest ha estat sovint, com hem vist, el cas de les societats que han viscut vora el mar i gràcies a l'explotació dels seus recursos. En aquestes societats marítimes, al llarg de la història les dones han sabut crear i defensar un espai propi en una societat de predominança majoritàriament masculina.

2. Imatges

Un dels objectius d'aquest llibre és explorar les imatges culturals sobre la dona i el mar que hi ha en la cultura catalana. Hem de començar per reconèixer que ens trobem davant d'un imaginari gran i divers, i constatar que no hi ha una imatge unívoca i forta de la *dona i el mar* en la nostra cultura, sinó diverses representacions d'aquesta experiència, cadascuna de les quals vehicula significats diversos. Aquest capítol pretén assenyalar alguns possibles camins des dels quals analitzar aquesta representació.

En la cerca d'aquest imaginari cultural ens hem acostat a l'art, la literatura, la música, els contes i les rondalles populars. També hem preguntat, a les persones que hem tingut la oportunitat d'entrevistar, quina era per a elles aquesta imatge.

A partir de tot aquest material, la nostra proposta per endinsar-nos en les imatges de la dona i el mar no consisteix a enumerar casos concrets que podem recollir en diversos vessants com la novel·la o l'escultura, sinó que hem tractat de definir una sèrie de retrats generals de la dona i el mar que pensem que són imatges amb força, que d'alguna manera formen part de l'imaginari compartit: la dona que espera, la dona que treballa, la dona que gestiona les seves oportunitats matrimonials, la dona que desafia l'ordre establert, o la dona seductora o perillosa, la sirena.

Enllaçant imatges culturals provinents de l'escultura, les cançons, la narrativa o els contes populars, ens disposem a reflexionar sobre aquests perfils de la dona i el mar que acabem d'esmentar i que ens sembla que representen bé el ventall de l'imaginari que associa la dona amb el mar en la nostra cultura. Amb el desig també que sigui un text inspirador per a futurs projectes que apostin per abordar d'una forma més exhaustiva aquestes imatges.

2.1. La dona que espera

La dona que espera és segurament la imatge per antonomàsia de la idea de *la dona i el mar*. Pensar en l'home i el mar sovint ens porta a imaginar un home pescador dalt d'una barca o

un mariner embarcat en alta mar. Quan pensem en la dona i el mar, apareix amb molta facilitat la imatge d'una dona al costat del mar, contemplant l'horitzó. És una dona que espera que torni la barca del seu marit o del seu pare. Una dona que espera tota sola o envoltada de nens petits. Una dona que de vegades està tranquil·la i de vegades, angoixada.

Aquesta no és una imatge particular de la cultura catalana. La imatge, més o menys dramàtica, de la dona que espera un home que ha de tornar del mar, la trobem present en molts quadres, poemes i novel·les a Occident.

La primera imatge que evoquem en aquest capítol prové del pintor català més universal, Salvador Dalí. El quadre *Noia a la finestra*, pintat el 1925, que representa una dona d'esquena mirant el mar per la finestra és un dels més famosos del pintor empordanès. En aquest quadre pren molta força la idea de la contemplació, de l'espera tranquil·la. Una dona jove que mira el mar relaxadament. És una imatge que ens evoca bon temps, mar en calma dins la badia, aire tebi, roba neta. És una imatge d'un cert confort.

Una dibuix de la il·lustradora Lola Anglada ens presenta també la figura d'una nena d'esquena, mirant l'horitzó marí, en una imatge que ens pot suggerir l'esperança en un futur millor i més just o il·lustrar les ànsies de llibertat del poble català.

Al costat d'aquestes imatges plàcides, podem posar-hi altres dones que esperen amb més intensitat, neguit o dramatisme. Ens referim a les imatges de dones que esperen el retorn del marit, amb angoixa davant d'un mar tempestuós o per la demora de l'arribada.

Als pobles del litoral català trobem nombroses escultures que representen una dona en aquesta actitud. Una d'elles és el monument a la *Dona marinera*, escultura en bronze d'Ernest Maragall (1966) que es pot contemplar al final de la platja de Lloret. Aquí la dona és marinera, no per l'actitud de pilotar un vaixell, sinó perquè espera l'arribada d'un mariner. Sembla que amb el braç vulgui tapar la brillantor del sol per poder mirar millor el mar.

També l'escultura en homenatge a Ava Gardner a Tossa de Mar, inaugurada l'any 1998, ens mostra l'actriu en la mateixa actitud quieta i contemplativa vers el mar, en una imatge que potser és més propera a la noia de la finestra de Dalí. Aquesta escultura vol ser un record del rodatge de la pel·lícula *Pandora*, «que projectà Tossa i la Costa Brava arreu del món», segons es llegeix a la inscripció. Igual que el personatge de Pandora de la pel·lícula, l'estàtua sembla contemplar el mar on el personatge ha d'acabar morint.

Per citar un darrer exemple, a l'Escala, al passeig Isern, hi ha un monument a *La dona del pescador*, promogut per la Confraria de Pescadors, realitzat per l'escultor Francesc Xavier Vila i inaugurat el 1991. Aquest

Il·lustració de Lola Anglada.

Dona Marineria. Lloret de Mar. Foto: Ajuntament de Lloret de Mar. Àrea de Patrimoni Cultural.

Monument a Ava Gardner. Foto: Àrea de Patrimoni de l'Ajuntament de Tossa de Mar.

Monument a la dona del pescador. L'Escala. Foto: Eliseu Carbonell.

LA NIT TERRIBLE
(31 de Janer de 1911)

Dipòsit Ponceat, 21

De fills de les nostres platges
'oh mar, tè te n'has dragat.
En les lluytes de la patria
tu també hi vols pondre part.

Postal commemorativa del temporal de 1911. Foto: Sol i Jiménez (2005:107).

monument consisteix en una figura de bronze que representa una dona amb dues criatures, una arrapada a les seves cames i una altra més petita en braços. La dona duu el cap cobert per un mocador que oneja al vent i té un esguard greu fitant l'horitzó.

Aquesta imatge recorda molt una postal publicada en el llibre *Els premianencs i el mar* (Sol i Jiménez, 2005). En la postal apareix a la platja, davant d'una mar embravida i altes onades, una dona amb el mocador al cap que sosté un nadó en el seu braç dret i dóna l'altra mà a una criatura que, com la mare, contempla l'horitzó amb preocupació i angoixa. Darrere es veuen en perspectiva, més allunyades, altres figures humanes que caminen per la platja; es pot distingir una altra mare amb un fill de la mà i al fons una xemeneia que fumeja. És un dels pocs casos iconogràfics que trobarem que vincula pesca amb industrialisme.

La postal es titula al peu *La nit terrible (31 de Janer de 1911)* i conté els versos següents:

Dels fills de les nostres platges
;oh mar, bé te n'has dragat!
En les lluytes de la pàtria
tu també hi vols prendre part.

Joan Sol comenta amb encert aquesta postal dient que el vers «expressa la fatalitat amb què es va viure el desastre, en uns temps convulsos i de gran conflictivitat social, com els que afectaven el món obrer a començament del segle xx» (Sol i Jiménez, 2005: 107). En efecte, sovint s'ha reduït el sofriment de la gent de mar a la duresa del medi en el qual havien de desenvolupar les seves tasques. Però tal com s'ha posat de manifest des de l'antropologia, els desastres naturals no poden ser merament interpretats com uns accidents que torben l'estabilitat social, sinó que en certa manera són la culminació d'un sistema de desigualtats socials que s'expressa també en els nivells de vulnerabilitat davant de les catàstrofes naturals (Carbonell, 2012).

Aquestes representacions pictòriques i escultòriques tenen també el seu corresponent literari, tant en la literatura catalana com en altres literatures. Ens centrarem breument en el cas de la literatura catalana.

El cançoner popular ens dóna ja exemples d'aquest rol passiu, esperant a la platja, que s'ha reservat a la dona en la imatgeria (tant en la que enganyosament ha estat anomenada *popular* com en l'anomenada *culta* –la poca adequació d'aquesta distinció la van posar de manifest Gramsci i els gramscians com són Lombardi-Satriani, Dolores Juliano o Xavier Fàbregas, entre d'altres–). Tothom ha sentit alguna vegada la cançó popular que comença així: «A la vora de la mar n'hi ha una donzella, que en brodava un mocador que és per la reina». El títol de la cançó no és «La dona mari-

nera» sinó *Lo mariner* i el seu origen sembla que es remunta al segle XVI. La cançó ens narra l'engany i el rapte d'una jove que està tranquil·lament brodant a la platja per part d'un galió que resulta ser anglès. Es troben versions d'aquest poema popular també a Escòcia. Tot i passar per una balada amorosa, el poema assumeix l'actitud passiva i expectant de la donzella que broda un mocador de seda a la vora de la mar.

En la literatura naturalista marinera, de Ruyra, Iglésias, Guimerà, Sagarra i d'altres, la dona no té un paper gaire més actiu. En *El rem de trenta-quatre*, les reticències del patró a embarcar la seva filla es demostren justificades per la terrible tempesta posterior. En *La barca nova* d'Iglésias, els personatges femenins estan envoltats també d'una aura de tragèdia. En les obres de Guimerà o Sagarra les dones ocupen aquest espai al costat del mar, esperant la seva oportunitat per interactuar en una societat en què els homes embarquen i desembarquen cada dia. De tota manera, podem trobar fragments, en les seves narracions, que estan plens d'informació densa i interessant. Hem de citar aquí, per exemple, la narració *Mar de llamp*, de Ruyra, en què la gent del poble, sobretot les dones, són a la vora de l'aigua contemplant el temporal. Les llàgrimes es confonen amb els esquitxos de l'aigua i la pluja, mentre esperen veure unes barques que ja no tornaran. Una escena semblant la trobem també en la narració *Mànigues marineres*. Ruyra mostra una gran capacitat per descriure les tempestes, però també els sentiments iangoixes dels personatges.

Vaig sentir un gemec a prop meu. L'havia esclafit aquella dona que poca estona abans m'havia parlat de que tenia a mar tota la seva família. Estava immòbil, estirada, com enravenada de fred, pàl·lida, amb els ulls astorats. El cap li tremolava lleument i les dents li debategaven. Sos llavis descolorits repetien un mot, sempre el mateix: –Menut... menut meu!–. La infelixa, aireferida de bogeria, en aquells moments de suprema angúnia no es recordava del seu marit, ni dels fills grans, que amb llur treball la mantenien; ni semblava que els vegés tan sols; no es recordava més que del fill petit, del que res podia donar-li, però que més necessitat estava del seu amor i dels seus cuidados. No sé què hi havia de tendre i de fonament maternal en aquesta aberració. Dues o tres vegades vaig haver d'ajupir el cap entre la gentada per amagar les meves llàgrimes.

Els sardinalers anaven venint, però no podien guanyar gaire camí perquè les capritxoses evolucions de la màniga els obligaven a una marxa sinuosa [...].

Troblem un altre exemple en el darrer gran escriptor del naturalisme rural que ens va descriure el mar i el litoral a Catalunya, tot i que ja plenament inserit en la tradició literària contemporània, l'empordanès Josep Pla. En el llibre *Cadaqués*, on trobarem algunes de les millors descrip-

cions del mar de la seva literatura, Pla narra la pèrdua d'una embarcació d'aquesta població esdevinguda un dia estiu, el segle XIX, sense més precisions cronològiques.

Feia una tarda de: «Calma blanca. Mar ensabonada. Un vel de boirina flotava a l'horitzó». El bergantí *Gabriela*, matrícula de Cadaqués, salpà despatxat per Itàlia. Sortí de la badia a rem. Les veles penjaven flàccides en absència total de vent. Anà passant la tarda i a l'hora foscant el bergantí encengué els fanals de posició que pogueren ser vistos des del poble tota la nit. L'endemà al matí, la dona d'un dels mariners embarcats al *Gabriela* pujà a un punt panoràmic des d'on es dominava l'horitzó marí per tal de veure el vaixell:

El veié, en efecte. Es trobava una mica més enllà i començava a perdre's en la boira de l'horitzó. La calma continuava. El vaixell havia caminat poc –però havia caminat. La llum del matí era radiant, enlluernava. Sobre l'aigua immòbil el sol encegava la vista, feia una taca explosiva, brunyida, fuetejada. La bona dona s'assegué sobre una llosa, es posà al front el mocador del cap, negre, que portava i contemplà una llarga estona, embadalida, el vaixell aturat. Però a mesura que el dia anà pujant –xafogós, humit, brunzent–, la calitja l'anà envoltant i, a la llarga, quedà com una petita ombra grisa, dintre de l'esblanqueïda vaguetat. A la fi no es veié res més... La dona abandonà la guaita i pels camins recòndits dels olivars, frenètics de cigales, tornà a sa casa.

La narració segueix endavant, explicant-nos que la calma i la calitja durà encara dos dies més, fins que a la fi entrà una ventada de llebeig molt convenient per velejar cap a Itàlia. Però anaven passant els dies i les setmanes i no es rebien notícies del bergantí. «Començà una angoixa general que desembocà en una tragèdia dramàtica», escriu Pla. Es feren tota mena d'indagacions que resultaren infructuoses. No havia arribat al seu destí ni cap altra nau no l'havia vist en mar. Mai més no se sabé res del vaixell ni de les vides humanes que transportava. La dona del mariner que passà el dia contemplant l'horitzó marí amb el mocador negre al cap fou la darrera persona que veié el bergantí fins que fou engolit per la calitja de la calma xafogosa d'estiu. Tot i que s'especulà sobre la possibilitat d'un abordatge i enfonsament, mai no es va poder demostrar ni aquesta ni cap altra teoria. Era com si el *Gabriela* s'hagués perdut en la calitja de la calma.

Què més podia fer aquella dona a part de mirar des d'una penya com la nau on viatjava el seu home s'allunyava en l'horitzó a la mercè del destí? És com si el fat del destí caigués a sobre de les dones dels mariners que no poden lluitar-hi en contra ni fer-hi res per canviar-lo. És com si una impotència, una incapacitat d'acció, les mantingués lligades de mans i peus, immòbils com escultures de bronze. Aquesta és una imatge cultural,

és important subratllar-ho. El que volem dir és que això és una representació cultural, que no té per què coincidir necessàriament amb la història, l'etnologia dels pobles i, en definitiva, amb la vida social de les dones en les societats marítimes.

Hi ha contes populars en què la noia que espera el vaixell del seu enamorat es converteix, a causa de la intensitat dels sentiments de l'espera, no en estàtua de bronze, sinó en un arbre que arrela al costat del mar. Ell torna, però ja és massa tard: ella ja s'ha transformat en arbre. És una imatge de constància en l'amor, d'arrelament al costat del mar, i també d'un rol més o menys passiu de la dona. L'home és el qui s'embarca en les aventures, se'n va a buscar –el pa de cada dia, una fortuna, una aventura–, i la dona espera la seva tornada des de l'àmbit del poble, la casa, la família... La imatge de l'arbre, que, arrelat, no es mou de lloc, vehicula bé aquest significat.

Aquest conte popular, del qual hi ha nombroses versions, sembla que té els orígens en la cultura grega clàssica. Una cançó de Maria del Mar Bonet, amb versos de Gabriel Janer Manila, sintetitza molt bé aquesta *Història d'una joveçana que es transformà en arbre*:

En una illa del mar grec
–temps era temps!–
una joveçana plora
d'enyoraments.
Son estimat va partir
en un vaixell
cap a la guerra dels moros,
–ai quin turment!–
Bé mirava la mar clara
vers el ponent,
i escoltava la remor
de tots els vents,
per veure si sentiria
l'estimat seu.
Mai no arribava la barca,
–temps era temps!–
Morien els anys i els dies
dins la mar plana.
De tant d'esperar, la jove
tornava un arbre.
Del cos en sorgí la soca,
de les mans, branques.
I els peus posaren arrels
en terra amarga.

Tornà un atmeller tan bell,
la jovençana,
que escampava planys i tanys
per la mar plana.
Un dia, passats els dies
i les setmanes,
el jovencell va tornar
de les batalles.
Tot d'una que tocà terra
va veure l'arbre.
Amb les branques va conèixer sa enamorada.
Va córrer desesperat
per abraçar-la,
i l'atmeller es va omplir
de flors rosades.

La dona que espera pot tenir aquest final mític, però també pot acabar embogida per la força de la desesperació. Aquí apareixen la follia i també el suïcidi. Un impressionant poema de Francesc Costa i Llobera, cantat també per Maria del Mar Bonet, ens parla del procés de bogeria d'una dona, a la vora de l'aigua, que sap que el seu estimat ja està perdut dins del mar. *Cançó de na Ruixa-mantells*:

Passant gemegosa com fa la gavina
que volta riberes i torna a voltar,
anava la boja del Camp de Marina
vorera de mar.
Descalça i coberta de roba esquinçada,
corria salvatge, botant pels esculls;
i encara era bella sa testa colrada,
la flor de sos ulls.
Color de mar fonda tenia les nines,
corones se feia de lliris de mar,
i arreu enfilava cornets i petxines
per fer-se'n collar.
Així tota sola, ran ran de les ones,
ja en temps de bonança, ja en temps de maror,
anava la trista cantant per estones
l'estranya cançó.
«La mar jo avorria mes ja l'estim ara
des que hi té l'estatge l'amor que em fugí.
No tinc en la terra ni pare ni mare,
més ell és aquí!

»La mar el volia, jamai associada
de vides, fortunes, tresors i vaixells;
i d'ell va fer presa dins forta ventada
Na Ruixa-mantells.

(...).»

Així tota sola, ran ran de les ones,
ja en temps de bonança, ja en temps de maror,
anava la trista cantant per estones
l'estranya cançó.

Un vespre d'oratge finí son desvari:
son cos a una cala sortí l'endemà;
i en platja arenosa, redós solitari,
qualcú l'enterrà.

No té ja sa tomba la creu d'olivera,
mes lliris de platja bé en té cada estiu,
i sols ja hi senyala sa petja lleugera
l'aucell fugitiu...

Una altra història en què apareix la bogeria d'una dona i el seu suïcidi en uns penya-segats vora el mar és la narració *Jacobè*, de Joaquim Ruyra, que es troba compilada en el llibre *Marines i boscatges*. En aquesta història, el progressiu deteriorament mental de la germana de llet del protagonista (és a dir, la filla de la seva dida) acaba fusionant-se simbòlicament amb els perfils abruptes de la Costa Brava, i la combinació de mar i bogeria expliquen el desenllaç final.

Amb temporal o amb calma, la mar ens apareix en la literatura catalana com a font d'inacabables tristeses. En el volum titulat *Notes disperses*, Pla conclou: «En aquestes vores del Mediterrani les noies, fins i tot quan riuen, tenen una punta de neguit i de tristesa» (Pla, 1969: 20).

En el llibre *Cadaqués*, de Josep Pla, la tragèdia de les noies en les famílies de pescadors la trobem representada en la història del suïcidi d'Aurora, esdevingut l'any 1922. La família d'Aurora eren uns pescadors molt pobres, com devien ser la majoria dels pescadors de la costa catalana. Ella decideix desafiar el seu destí anant a la festa major de Castelló d'Empúries una nit amb un noi foraster, que no és pescador sinó electricista. Això és interpretat per la família com una gran ofensa i una desgràcia. La pressió social arriba a ser tan forta que la noia creu que l'única opció que li queda és el suïcidi.

D'aquesta història tornem a parlar en l'apartat dedicat a la imatge de la dona i els casaments, quan parlem de la importància de l'amor i el matrimoni per gestionar el seu futur. Com anem veient, les imatges se superposen les unes a les altres. Aquí l'hem recollida per parlar d'aquest punt de neguit i tristesa, del final tràgic que pot tenir aquesta *espera* vora el mar, de

les connotacions sovint dramàtiques que s'associen a aquesta imatge. Una dona que pateix per la sort dels seus éssers estimats, i pel seu futur.

2.2. La dona que treballa

A aquesta imatge de la dona trista, angoixada, expectant, que acabem de descriure, s'hi pot i s'hi ha de contraposar una altra imatge: la de la dona somrient, més relaxada, enfeïnada per la tasca que té entre mans. No és una dona que contempla sinó una dona que actua. Aquesta és, per exemple, la imatge que apareix en la portada del llibre *Records d'una dona de mar*, en la qual veiem Esther Pujol retratada en la seva joventut, als anys quaranta, asseguda a la sorra, amb la xarxa delicada entre els dits i un gran somriure dibuixat a la cara.

Curiosament, trobem una altra imatge semblant en una de les poques fotografies que també podríem qualificar d'etnogràfiques (malgrat que el fotògraf que va retratar Esther Pujol no tenia aquesta intenció) de temàtica marítima en què apareix una dona mirant de cara a la càmera. Es tracta d'una fotografia de Carreras i Artau de l'any 1922.

Cal dir que la fotografia etnogràfica reproduceix generalment l'estereotip prefixat pel qual l'home és retratat sempre de cara, en actitud desafiant i serena, mentre que la dona apareix generalment asseguda amb el cap cot, concentrada en les seves ocupacions, que normalment tenen a veure amb la costura. En canvi, aquí, l'etnògraf Tomàs Carrera i Artau ens ha deixat una magnífica fotografia d'una tiradora de l'art presa a la platja de Badalona l'any 1922. El comentari que va deixar escrit l'etnògraf respecte d'aquesta fotografia és el següent:

Una «tiradora», filla del poble de Pinto, prop de Madrid. Noti's que porta encara l'estrop. És casada, i el seu marit també tira l'art: l'he vist. Va ella amb 2 menuts (fotografia casi espontània). El menut no té un mes, i noti's que ella acaba de treballar. De dia i de matinada el té a la sorra, i li dona mamà [Calvo, Mañà i Naranjo, 1994: 73].

Les dones que treballen a la platja assumeixen un paper que en part permet a la unitat domèstica augmentar els guanys o evitar despeses. Això els pot proporcionar rellevància és el que en ciències socials sovint s'anomena *apoderament*.

És interessant observar les tres imatges següents conjuntament. Aquestes imatges –una fotografia, un dibuix i una escultura– reproduïxen la mateixa escena, una dona de mar amb dues criatures petites, el mocador al cap i dretes vora l'aigua. Però la imatge i el missatge que transmeten és ben diferent.

Tiradora de l'art a Badalona, any 1922 (esquerra). Recordatori del temporal de 1911 (centre). Monument a La dona del pescador. L'Escal, 1991 (dreta).

Esther Pujol remenant una peça de sardinal a la platja de les barques de Sant Pol de Mar l'any 1941. Foto: Arxiu familiar d'Esther Pujol.

Fotografia d'una tiradora de l'art presa a la platja de Badalona l'any 1922. Foto: Tomàs Carreras i Artau.

La imatge de la dona que fa feina, que actua, és també una imatge important per reivindicar. Si bé no ha estat tan reificada en l'imaginari cultural (és a dir, en la seva presència en contes, cançons, imatges, escenes...), cal reivindicar-la. Les dones que treballen sempre han existit. Ja hem parlat en el primer capítol dels processos pels quals el treball de la dona s'invisibilitza. Fins i tot quan la dona entra a treballar en espais fora de l'àmbit domèstic sovint queda engolida per les generalitzacions masculines del treball. És per aquest motiu que resulta interessant que ens fixem amb més detall en els significats que ofereix aquesta imatge.

Fixem-nos que la imatge de l'Esther remenant xarxes a la platja de Sant Pol de Mar o la tiradora de l'art a la platja de Badalona presenten una diferència significativa respecte a les imatges analitzades en l'apartat anterior. Són dones que no estan esperant cap home. La seva presència a la platja s'explica per motius que els incumbeixen a elles. Són dones que podem observar en elles mateixes, deslliurades del vincle evident amb l'home que està mar endins i que tan clarament podíem percebre en la dona que espera.

Podem continuar explorant aquests lligams d'amor i parentiu i fixar-nos en la presència dels infants. En la sèrie de tres imatges que acabem de presentar, cadascuna de les dones porta un nadó en braços i té un nen petitó, o una nena, arrapat a les faldilles o a coll també. L'aparició dels infants en aquestes imatges té també un significat propi. En primer lloc, situa aquestes dones en la categoria de mares. No estem observant dones joves, lliures, sense lligams, sinó dones que tenen al seu càrrec uns infants als qui cuidar i segurament una llar que cal tirar endavant. Són persones amb responsabilitats socials i familiars.

En aquest context, la figura d'un home que completi l'estructura domèstica i aporti menjar a casa és indispensable. Aquestes dones que mirenangoixades al mar amb els fills al seu voltant no només pateixen per amor, sinó també per la supervivència dels infants. Malauradament, és un fet constatable que en les llars pescadores que es quedaven orfes de pare la misèria i la mortalitat augmentaven de forma considerable. Tal com hem explicat en el capítol anterior, Paul Thompson va mostrar que a l'est d'Anglaterra la mortalitat infantil de les famílies dedicades a oficis mariners doblava la dels oficis terrestres. Això s'agreujava molt més si desapareixia el cap de família i quedava la dona sola com a responsable de la supervivència dels infants.

Un poema de Victor Hugo relata d'una manera magistral i molt emotiva aquesta escruixidora realitat. Es tracta d'un poema llarg, titulat «La gent pobre», que descriu una nit a la casa d'uns pescadors. No es tracta només d'un poema preciós i emocionant. Com la resta d'obres de Victor Hugo, està ple de realisme social, amb una clara voluntat de denúncia de les condicions de vida de la població més pobre. De l'economia als fills, les cases, les

marees, la gana, els sentiments, les angoixes, el fred i la pluja. Les paraules del poema fan palpable aquesta realitat. En el poema, després d'una nit de tempesta i desesperació Jeannine, la dona del pescador, decideix sortir de matinada per tractar d'albirar la barca del seu marit tornant a casa. Pel camí recorda de sobte una noia vídua que viu a prop i s'acosta a la casa fosca, on no es veu ni un llumet ni cap rastre de fum sortint per la xemeneia:

«Tiens! je ne pensais plus à cette pauvre veuve,
Dit-elle; mon mari, l'autre jour, la trouva
Malade et seule; il faut voit comment elle va.»

Elle frappe à la porte, elle écoute; personne
Ne répond. Et Jeannie au vent de mer frissonne.
«Malade! Et ses enfants! comme c'est mal nourri!
Elle n'en a que deux, mais elle est sans mari.»

Quan entra a la casa, troba la veïna morta i els dos fillets ben tapats en mantes dormint en un llit. Torna a casa trasbalsada i espera el retorn del seu marit per explicar-li:

Elle dit: «A propos, notre voisine est morte.
C'est hier qu'elle a dû mourir, enfin, n'importe,
Dans la soirée, après que vous fûtes partis.
Elle laisse ses deux enfants, qui sont petits.
L'un s'appelle Guillaume et l'autre Madeleine;
L'un qui ne marche pas, l'autre qui parle à peine.
La pauvre bonne femme était dans le besoin.»

Tots dos junts decideixen adoptar els nens orfes de la veïna, a pesar que ells ja tenen cinc fills i grans dificultats per alimentar-los. Ens hem volgut entretenir en aquest poema perquè ens sembla significatiu que, en un poema que retrata el ventall de les vivències dels pescadors pobres, un dels elements del drama és precisament la dificultat per alimentar els fills i la situació d'extrema vulnerabilitat en què queden les famílies que perden el pare pescador, les famílies de vídues i orfes.

Podem ara ampliar el focus i mostrar dues fotografies³ realitzades per Francesc Llorens als anys trenta del segle xx i conservades a l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols. En les fotos podem veure dones a la platja, envoltades de la seva família.

La primera fotografia sembla que està situada a la platja del Somorrostro de Barcelona. La segona pertany a la platja de Montgat.

Aquestes fotos són interessants perquè iconogràficament fugen de la imatge de la dona expectant i ens presenten la dona en una actitud més relaxada i immersa en la xarxa del parentiu. Són fotografies que aporten

Fotos realitzades per Francesc Llorens als anys trenta del segle XX i conservades a l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols.

L'Esther Pujol, ja gran, contemplant el mar com cada tarda.

realisme a les condicions de vida de les dones del costat del mar. Ens podem fixar en la indumentària, en el fet que hi ha molts nens i nenes, en l'actitud despreocupada. En la primera foto, dues dones (una molt més jove que l'altra) miren la càmera mentre aguanten un nadó, envoltades de tres nens més. Podríem fer diverses conjectures: els dos nadons podrien ser germans bessons, i la filla gran en té un en braços; o bé la filla gran ha tingut un bebè al mateix temps que la seva mare i posen juntes; o bé es tracta de dues mares diferents, potser veïnes, una de les quals és notablement més gran que l'altra. En la segona fotografia, la mare sembla que està alletant un nadó, donant l'esquena lleugerament al fotògraf, mentre que la resta de la família, els quatre fills i el marit, miren cap a la càmera.

Un altre aspecte interessant de les fotografies és la constatació de marginalitat que transmeten, en el sentit que els protagonistes de la foto semblen habitar en el marge d'una altra cosa. En la primera fotografia, veiem al fons les xemeneies del Poblenou de Barcelona. El primer que volem fer notar és el paral·lelisme amb el dibuix del temporal de 1911, on també podem observar una xemeneia de fàbrica al fons de la imatge. Aquestes dones, per tant, estan en una platja que està al marge d'una zona industrial. Ens podem preguntar si són dones pescadores o bé són treballadores d'alguna fàbrica. Però sigui com sigui ens sembla incontestable que són dones del mar, que viuen i treballen al costat del mar.

En la segona foto, el tret que ens assenyalava aquesta condició de marginalitat és la tenda feta amb troncs i trossos de tela, que està plantada a la sorra al costat de la família. Aquestes tendes eren habituals a zones com ara l'Empordà, concretament a la zona de l'Escala, durant l'estiu, on les famílies passaven una època pescant i vivint a la platja, segons un costum conegut amb el nom d'*anar a fer tenda*, tal com es va poder veure en una exposició que portava aquest mateix títol i que fou produïda pel Museu de l'Anxova i la Sal de l'Escala l'any 2007.

En la fotografia, aquesta tenda segurament està a la platja com un resguard durant les hores de treball del dia, i no pas com a habitatge. Però la visualització de la tenda just al costat de la filera de cases del carrer del poble crea un contrast visual molt potent, entre l'ordre i la solidesa de les cases de totxanes i l'estructura efímera d'una tenda feta de flassades i pals.

Com anem veient al llarg d'aquest capítol, les diverses imatges de la dona i el mar poden presentar vincles, paral·lelismes i solapaments.

La mateixa Esther Pujol, que hem vist retratada cosint xarxa, baixava a la tarda a la platja amb l'objectiu d'albirar les barques del poble tornant de la seva jornada de pesca al mar. És a dir, el protagonisme com a dona que treballa no li impedia ser també una dona que espera.

De fet, en el llibre *Records d'una dona de mar* del qual Esther Pujol és la protagonista, s'explica com les dones dels altres pescadors trucaven a

casa seva per saber si havia albirat ja les barques en dies de mala mar. Van anar passant els anys i les dècades des del darrer cop que la barca de pesca de la seva família va varar a la platja, però l'Esther no va perdre mai el costum de baixar i contemplar el seu mar estimat cada tarda.

També podem traçar un paral·lelisme entre l'Esther que remenda una xarxa assegurada a la platja i la noia que broda un mocador a la vora de la mar. Es tracta d'una escena que formalment és molt semblant. La diferència rau en el ventall de condicions vitals en què estan sumides aquestes dues dones. L'Esther de Cal Negre treballa pel negoci de la seva família, una barca de pesca, remenant les xarxes trencades a la platja. Aquesta activitat la vincula a la família, té valor econòmic, la fa partícip de la identitat pescadora del poble i reforça els vincles d'ajuda i col·laboració entre els parents. En canvi, la donzella que està a la vora de la mar, brodant un mocador, representa tot un altre tipus de valors. Broda a la vora de la mar per mostrar-se, per exhibir la seva bellesa i buscar la seva oportunitat en el mercat de les opcions matrimonials. El fet que brodi un mocador indica que no ha d'assumir feines i tasques més feixugues, que no ha de dedicar el seu temps a càrregues familiars. Una és una dona casada, treballadora, immersa en el projecte econòmic familiar. L'altra és una dona soltera, ociosa, immersa en el difícil laberint d'opcions per escollir el marit amb el qui decidirà el seu futur. Analitzem aquest aspecte en l'apartat següent.

2.3. La dona per casar

Hem explorat la imatge de la dona que espera i de la dona que treballa. Amb aquestes dues figures femenines hem ressaltat la importància de la família, els fills. La dona espera la tornada d'un marit que és el principal sostenidor de la família. La dona treballa també per guanyar alguna cosa més o gestionar ella mateixa algunes de les feines col·laterals en terra.

Ara proposem que ens fixem en les noies joves, que encara estan per casar-se. Són noies que tenen una (molt limitada) llibertat que les casades han perdut. No tenen lligams i durant uns anys el seu futur està obert a algun atzar afortunat.

Tornem en primer lloc a la història de la cançó *El mariner*, que reproduïm a continuació:

A la vora de la mar n'hi ha una donzella, que en brodava un mocador que és per la reina.

Quan en fou a mig brodar li manca seda; gira els ulls envers la mar; veu una vela.

Veü venir un galió tot vora terra, en veü venir un mariner que una nau mena.

–Mariner, bon mariner, que en porteu seda?

–De quin color la voleu, blanca o vermella?

–Vermelleta la vull jo, que és millor seda; vermelleta la vull jo, que és per la reina.

–Pugeu a dalt de la nau triareu d’ella.

–Ai no! No hi puc pujar no tinc moneda. El meu pare té les claus de l’arquimesa.

–No quedeu per diners no, gentil donzella. No quedeu per diners no, gentil donzella. No quedeu per diners, no, prou fio d’ella.

La donzella entra a la nau, tria la seda. Mentre va mercadejant la nau pren vela.

Mar endins amb el botí prompte navega. Mariner es posa a cantar cançons novelles.

Amb el cant del mariner s’ha dormideta, i amb el sorroll de la mar ella es desperta.

Quan ella s’ha despertat ja no veü terra, la nau és en alta mar, pel mar navega.

–Mariner, bon mariner, torneu-me a terra, perquè els aires de la mar me’n donen pena.

–Això si que no ho faré, que heu de ser meva; set anys fa que vaig pel mar per vos donzella.

–Cent llegües dins de la mar lluny de la terra. De tres germanes que som, sóc la més bella. L’una porta vestit d’or, l’altre de seda, i jo pobreta de mi, de sargil negre. L’una es casada amb un Duc, l’altra és princesa, i jo pobreta de mi, sóc marinera.

–No sou marinera, no, que en sereu reina, que sóc el fill del rei de l’Anglaterra.

Podríem dir que aquesta cançó és l’epítom de tots els elements que val la pena comentar en aquest epígraf. Podem començar per la paraula *donzella*, que és una paraula que significa «noia jove», però també remet a la virginitat. La noia que broda al costat del mar és una noia sense casar. Des de les estructures patriarcalcs podem dir que aquesta noia no pertany a cap home, excepte el seu pare. El què ha de succeir en el futur d’una donzella és trobar marit. Com veurem més endavant, escollir l’home amb qui casar-se implica moltes consideracions econòmiques, d’estatus social, de lloc de residència, i del tipus de vida que tocarà viure.

Com podem veure en novel·les com ara *All i salobre*, que comentem més endavant, les noies joves gestionen i exhibeixen d’alguna manera la seva bellesa per cridar l’atenció de pretendents que potser d’altra manera no es fixarien en elles (per posició social, etc.).

La protagonista de la cançó és una noia que broda ociosament al costat del mar, i que quan s'hi acosta un vaixell, capitanejat per un home desconegut, no dubta a entaular-hi una conversa i, fins i tot, pujar al vaixell. Així doncs, ella accepta les possibilitats que obre aquesta trobada casual.

L'excusa per pujar a la nau és comprar una mica de seda per al mocador que ella està fent per a la reina. Hem de recordar que és ella mateixa qui inicia la conversa interessant-se per saber si el vaixell porta seda o no.

El simbolisme de demanar seda vermella enlloc de seda blanca ens sembla també evident. Un tros de roba blanc tacat de sang vermella és la prova de la consumació d'un matrimoni. En el simbolisme de la cançó es rebutja la tela blanca de la virginitat i s'escull el color vermell. Aquest simbolisme de la consumació es reforça uns versos més endavant.

Després d'aquest diàleg d'oferiment subtil de la noia i d'invitació evident del mariner, és l'hora de parlar del preu. Ella no té monedes amb què pagar la seda, però el mariner li assegura que això no serà cap problema. Així doncs, queda un deute pendent entre ells dos que d'alguna manera s'ha de saldar.

Fixem-nos que la nau salpa mentre ella *va mercadejant* amb el mariner (cosa que podem prendre com a metàfora d'un festeig) i *tria la seda*. Després ell li canta cançons i ella queda adormida. Aquest és el punt culminant. La cançó diu ben clarament que el mariner marxa mar endins amb «el botí», la paga, que no és altre que la noia mateixa. La seda vermella, el mercadeig, i el fet que ella quedi adormida per les cançons d'ell ens fan pensar que tot ha quedat fet.

Ens trobem davant d'un cas del que en l'antropologia s'anomena *matrimoni per rapte o matrimoni consuetudinari*. El matrimoni per rapte consistia en la fugida d'un noi i una noia durant una nit o més. La unió es podia consumir o no, però fos com fos l'honor de la noia quedava ja en entredit a causa d'aquestes hores passades fora del control social. A partir d'aquell moment, ningú no estaria disposat a casar-se amb ella, de manera que els pares de l'un i de l'altra acceptaven la celebració del matrimoni. Aquest era un costum estès entre els enamorats per forçar els pares que planejaven altres opcions matrimonials per a les seves filles a acceptar aquella parella. Els raptes, però, tenien aquest vessant poc clar. Si bé la major part de les vegades era un rapte pactat d'alguna manera entre tots dos, d'altres podia passar que la noia es veiés obligada, d'alguna manera, a acceptar com a marit el seu raptor com a única sortida possible després d'unes hores o uns dies de fuga lluny de casa. Frigolé (1999), entre altres autors, ha estudiat aquest fenomen.

La donzella, doncs, ja ha «consumat», realment o simbòlicament, la seva unió amb aquest mariner. Ha mercadejat amb ell, s'ha embarcat a la seva nau i ha quedat adormida als seus braços, amb les seves cançons. Ella mateixa s'ha ofert com a paga, a canvi de la seda que pot proporcionar-li

el mariner. Aquí podem entendre la seda també com el símbol del confort o l'estatus que aquest mariner li podria assegurar.

Quan es desperta, s'adona de la dimensió del que ha passat. Ja són mar endins i no es veu terra. Per tant, la donzella es troba ara en un lloc desconegut, liminal, fora de la societat, sense referents. No sap a quin port atracarà, ni amb quin estatus ho farà. Ella mateixa reconeix que s'ha convertit en la dona d'un mariner, de manera que dona per feta la consumació d'aquesta unió.

Es lamenta parlant de les seves germanes. Tot i que ella n'és la més bonica, diu, les seves germanes van vestides amb robes cares i estan casades amb un duc i un príncep, respectivament. Ella, en canvi, va vestida de sargil, que és la llana bruta i basta amb què es feien davantals. El sargil, en la cançó, es vincula al fet de ser la dona d'un mariner. Les germanes, vestides d'or i seda, han fet bons casaments. Ella, a pesar de ser bonica, va vestida amb roba pobra i serà marinera.

La moralitat de la cançó arriba en el darrer vers, quan descobrim que potser els passos que ha seguit la noia no han estat tan equivocats. Ha mostrat la seva bellesa brodant a la vora de la mar, ha participat en un festeig encobert i ha permès el seu rapte, sense saber a quin futur això la conduirà. Però com en un conte de fades descobreix que serà reina d'Anglaterra.

Aquest argument el podem trobar també en altres contes que expliquen que una nena o una noia és raptada prop de la costa, moltes vegades per pirates sarràins.

Es port de sa Cibolla Blanca es una rondalla recollida per mossèn Alcover que explica com un noi fill d'una família de pescadors pobres gasta tots els diners de la família per comprar una noia que ha estat raptada per pirates i és venuda com a esclava a la plaça del poble de Cibolla Blanca. El noi la deixa lliure, però ella insisteix a casar-s'hi i compartir junts la sort. Sabent que els pares el repudiaran, comencen una peregrinació a la cerca del pare de la noia, que no és altre que el rei d'un país, al qui troben després de moltes vicissituds. Aquí la història és al revés, perquè un pescador pren per muller una noia sense saber que amb aquest casament està fent fortuna.

Un altre d'aquests personatges singulars, que ens parlen de la situació de la dona jove al costat del mar, el trobem en la jove Marí, que és coprotagonista de la novel·la *All i salobre* de Josep Maria de Sagarra.

La Marí és filla d'una dona de Cotlliure i un pescador del cap de Creus. És una noia especial, començant pel nom: Marie, catalanitzat, que alhora remet a l'adjectiu masculí d'una cosa de mar.

La novel·la de Sagarra, publicada l'any 1929, retrata la vida d'un petit i pobre poble de pescadors tenallats per la gana, la misèria i l'absència d'oportunitats. Els pescadors i les seves famílies malviuen en cases velles i humides, on amb prou feines arriba el menjar.

Enmig d'aquesta situació, dos joves, el Quimet i la Marí, lluiten pel seu futur. El Quimet estudia per a capellà al Seminari de Girona, no pas per vocació sinó per la pressió familiar d'empènyer un fill que destaca mínimament en els estudis fora de la misèria de la pesca gràcies a l'oportunitat que un parent llunyà, que també es sacerdot, ofereix al Quimet. La Marí treballa en un petit taller de confecció on la senyora Sareta lloga per un sou esquifit les noies joves del poble.

En els primers capítols del llibre, el retrat del poble es corprenedor. En aquest escenari, Sagarra intenta explicar-nos les inquietuds i els sentiments del Quimet i la Marí. Intenta fer-nos propers aquests dos personatges singulars, diferents de la resta d'habitants del poble. D'aquesta manera ens fa descobrir els mecanismes del festeig, els balls, els pactes i les enemistats entre famílies..., tot allò que condicionava de forma brutal les decisions dels protagonistes sobre el seu propi destí. També tot allò que acompanya els personatges en el pla més psicològic: les amistats amb les noies del taller, la rivalitat entre germans, el menyspreu envers els pares.

La Marí és una noia bonica, altiva i una mica descarada, i això la fa ser el centre de la tragèdia. La Marí passa gana i rosega misèria juntament amb els seus pares. El pare és un pescador covard, gandul, i això significa que la seva casa és encara més miserable que la resta. Ella treballa al taller de cosidora, però tracta de gastar-se el sou en mitges o un pintallavis.

La Marí sap clarament que no pot esperar cap suport per part de la seva família, i inverteix en l'únic recurs que té: ella mateixa. Hi ha un pescador que la festeja, i amb el qual té emparaulats tots els balls del diumenge, però ella no accedeix a cap festeig formal. Hi ha un viatjant, parent llunyà del poble, que la ronda també cada vegada que la visita i li ofereix una oportunitat de feina a Figueres, tot assegurant que la protegirà un cop lluny de casa (sense aclarir en què es basaria aquesta protecció). Hi ha també el Quimet, que la descobreix nua en una platja sortint del mar i que acabarà perdudament enamorat i sentint la revolta contra el seu destí de capellà.

Però la Marí es fa la indiferent amb tots tres, perquè només aposta per ella mateixa. Veiem que amb els tres personatges s'estan proposant tres camins possibles per a la vida de la Marí, una noia de mar, pobra però atractiva. Un camí és el del matrimoni més o menys convingut, amb un jove pescador treballador. Representa el que fa la majoria: casar-se i establir una nova llar al poble, a prop de les famílies, continuant com sempre.

La segona opció és sortir fora del poble dels pescadors, a Figueres, a la ciutat, on només es tindrà a ella mateixa, la seva capacitat de treball i el seu atractiu per tirar endavant, i on haurà de recompensar d'alguna manera l'oportunitat i la protecció que li ha brindat el viatjant. Aquest podria ser un camí d'èxit o de perdició. Un camí cap a la independència, o cap al matrimoni amb el viatjant, o cap a la prostitució.

La tercera opció seria l'amor del Quimet, que no té res més per oferir que la renúncia a un futur de capellà més o menys assegurat. El Quimet no té cap ofici, no s'entén amb la seva família, que el repudiaria si sabessin que ha deixat el seminari per abraçar un nou destí amb la Marí. El Quimet fa plans, somia que se l'endú a Cotlliure, on la Marí encara té parents, i comencen un futur nou, ell treballant de valent, ella tenint fills... La vida de la Marí fa un gir quan és violada una nit negra i espessa.

En definitiva, *All i salobre*, de Sagarra ens ofereix un retrat ple de sensacions sobre un poble mariner i sobre la tragèdia individual que els joves han de patir.

Gràcies a la Marí, ens podem acostar a l'experiència de les noies als pobles de pescadors, a les contradiccions entre la joventut i la felicitat del festeig i les condicions de vida pobres i llòbregues en què s'havia de viure. Podem veure alternar-se moments meravellosos, com ara els banys en una cala solitària, amb les llargues hores passades al taller de costura per una paga escarransida.

No podem fer esment de gaires personatges femenins en la novel·la que estiguin relacionats amb el mar. Tan sols al principi de tot, quan arriba un vaixell que porta molta sardina, la dona del patró s'apropa a la platja i li encomanen que dugui tot el necessari per començar el procés de salar i conservar.

Les altres dones que apareixen en el text són les mares del Quimet i de la Marí, però apareixen com uns personatges dèbils, sense voluntat, sotmeses a la brutalitat del marit i silencioses. Estimen els fills, però no saben fer-los costat. Són passives davant el curs de les coses.

A partir d'aquesta novel·la de Sagarra podem crear vincles amb les experiències femenines en altres obres. Per exemple, quan parlàvem de la dona que espera hem comentat la història d'Aurora, que apareix en el llibre *Cadaqués*, de Josep Pla. Aquesta història mostra molt bé el conflicte que hi ha entre la voluntat individual i les disposicions que fan els pares sobre el futur i el matrimoni dels fills i les filles. La pressió exercida sobre les filles pot ser tan gran que condueixi al tràgic final del suïcidi de l'Aurora. En aquest cas, ella s'ha sentit valenta per seguir el camí del seu cor i anar a ballar amb un electricista a la festa major de Castelló d'Empúries. A la novel·la d'*All i salobre*, els protagonistes actuen sent molt conscients de la tensió de forces entre la voluntat social (dels pares) i els seus propis desitjos sobre l'amor i el futur.

Hi ha altres exemples, en la literatura catalana, que ens poden acostar a aquest ambient de festeig dels pobles de la costa. Ens referim novament a algunes de les narracions de Joaquim Ruyra, com ara *Vetlles d'estiu*, que descriu un grup de nois i noies, avis i gent gran, que passen l'estona a la platja conversant i cantant cançons, o la novel·leta *En Garet*

en *l'enramada*, que explica les vicissituds d'un noi tímid per festejar amb la noia que estima.

Si parlem de dona, de mar, i parlem també de la joventut, el desig, l'amor, el matrimoni..., hem de fer referència a una imatge que també és una imatge cultural molt poderosa: una noia jove banyant-se nua al mar. Aquesta imatge desplega una gran quantitat de significats, que poden anar associats a la puresa, a la frescor, al sol, al joc, a la seducció, al fet d'estar al «marge» de la societat per una estona...

En la novel·la d'*All i salobre*, el Quimet queda trasbalsat en descobrir per casualitat la Marí banyant-se nua a una cala solitària. Trobem una escena semblant en la novel·leta de Ruyra *La Fineta*. La Fineta és una noia que està sempre sola a casa, una barraca solitària, mentre el seu pare i els seus germans surten al mar per pescar. La Fineta passa estones de por a causa de la seva solitud, però un matí d'estiu decideix banyar-se a la cala solitària, tranquil·la i confiada. Enmig de l'agradable descripció de les sensacions, la Fineta descobreix davant seu un agressor.

La imatge de la dona banyant-se nua a l'aigua va un pas més enllà de la donzella que broda un mocador vora la mar. Aquí es mostra ja directament la bellesa del cos, com un reclam, però també com un esquer que pot atraure perills indesitjats. Sobre la dona atractiva que es banya dins l'aigua parlem una mica més en l'apartat 2.5 dedicat a les sirenes.

En definitiva, tots aquests exemples serveixen per il·lustrar el tema del control de la sexualitat tradicional que ha existit en la nostra cultura fins a la segona meitat del segle xx. En totes aquestes històries es mostra la preocupació per controlar la sexualitat d'aquestes noies (i el mercat matrimonial que s'hi associa) i alhora es pot veure la possibilitat de desafiament d'aquest control que, a través de la gestió del seu cos i el festeig, poden fer les noies protagonistes d'aquestes històries.

Aquest és un tema que també està present en l'obra *La filla del mar*, de Guimerà, en què tot el drama ve de les visites nocturnes i el possible festeig entre la protagonista i el Pere Màrtir, que és el pretendent que totes volen. Ens sembla, però, que aquesta obra exemplifica bé una altra de les imatges culturals de la dona i el mar que considerem més interessants: la dona que desafia l'ordre establert.

2.4. La dona no convencional

La famosa obra de teatre d'Àngel Guimerà *La filla del mar* va ser publicada l'any 1900. És la darrera obra d'una trilogia en què Guimerà retrata el drama social del proletariat urbà amb *Maria Rosa*, el del món rural amb *Terra Baixa* i, finalment, el del

món mariner amb aquesta obra. Malgrat el romanticisme que destil·la, *La filla del mar* sobreviu al pas del temps gràcies al realisme social amb què Guimerà posa de manifest les discriminacions de classe, gènere i raça presents en les societats de pescadors del 1900.

L'argument és ben conegut. L'Àgata, la protagonista, és recollida de ben petita a la platja després d'un temporal, possiblement provinent del naufragi d'un bastiment sarraí, ja que a la platja troben també un bust de fusta, probablement un tros de mascaró, que representava el cap d'un home musulmà. Per això sovint es refereixen a ella, de forma menyspreativa, com la infidel.

La nena, tanmateix, és adoptada per una de les famílies més adinerades de la població, que és un poble de pescadors pobres, i de la qual forma part una altra nena de la mateixa edat, la Mariona. Així doncs, la Mariona és una de les noies més riques del poble i, quan totes dues ja són grans, festeja d'amagat amb el Pere Màrtir, el noi més ben plantat però també el més volgut i odiat per totes les altres noies del poble. Per tal d'amagar el seu festeig, la Mariona i el Pere Màrtir ordeixen un pla. Faran veure que el Pere Màrtir visita la casa de la Mariona perquè està interessat en l'Àgata.

La resta de personatges del drama apareixen retratats de manera força estereotipada. Les dones són tafaneres, remenden xarxes i ordeixen trames. Els homes pesquen o fan de mestre d'aixa, però apareixen com a dominats psicològicament per les dones, són juganers i ganduls. No tots els personatges són iguals, però hi predominen aquests caràcters. La gelosia i les males llingües precipiten el drama.

L'Àgata és una noia diferent a les altres. Els seus suposats orígens no catòlics, malgrat haver crescut i haver estat educada en aquest poble, l'acosten a la natura, a la salvatgia. És una noia que, contravenint les convencions socials, va a pescar, se sent atreta per la nit al mar i per travessar els peixos amb la fitora. És riallera, canta, és vital i franca. Amb aquests atributs, el Pere Màrtir se n'enamora bojament. Ella també s'enamora d'ell a causa de sentir-se estimada en un poble on tothom la té per una «altra». Però aquest amor acabarà en tragèdia a causa de la maledicència humana.

De l'obra *La filla del mar*, de Guimerà, es desprenen algunes conclusions antropològiques sobre la relació entre les dones i el mar. En primer lloc, els rols masculins i femenins estan ben fixats en la societat tradicional marinera i vénen determinats també per la posició social. Gènere i classe social articulen, per tant, la posició que cadascú ocupa i els rols que pot desenvolupar o no en qualsevol marc històric i social; i, en el cas que ens ocupa, les societats de pescadors catalanes del principi del segle XX, l'home és qui pesca o porta l'empresa i aparentment pren les decisions, mentre que la dona remenda a la platja si és pobre o broda l'aixovar tancada a

Montserrat Carulla interpretant l'Àgata de *La Filla de Mar*, d'Àngel Guimerà, dirigida per Ricard Salvat. Companyia Nacional de Barcelona al Teatre Poliorama, 1971. MAE - Institut del Teatre. Pilar Aymerich.

casa si és rica, però és qui realment, amb una veu apaivagada però decisiva, marca el rumb de la vida social de les famílies i de la comunitat.

Només un personatge vingut de fora d'aquest món tancat, una nena apareguda a la platja, i sobre la qual l'enculturació pot menys que els orígens, gosa subvertir aquest ordre: anar a pescar i trencar totes les convencions socials, fins i tot prendre el pretendent, com si aquest fos una mercaderia més –una mena d'home objecte, com els prínceps dels contes infantils–, a la noia més rica del poble, la seva pròpia benefactora. Però atrevir-se a trencar les convencions en la societat de l'època de Guimerà, és a dir, tractar d'imitar la Ventafocs i prendre el príncep a les germanastres, només podia tenir un final. I aquest és el final de l'Àgata i de l'obra *La filla del mar*, una tragèdia amb totes les lletres.

Les dones poden ser poc convencionals per la seva actitud, i també ho poden ser per la seva procedència. Aquest seria el cas clar de l'Àgata. Per una banda, té una resolució i un estat d'ànim especial i fa coses que són inhabituals en les noies del poble. Per altra banda, ha estat recollida de l'aigua i, per tant, no pertany completament a la societat, malgrat haver-hi crescut.

Un altre bon exemple és la filla del capità de la novel·la *El rem de trenta-quatre*, de Joaquim Ruyra. En aquesta història, la filla d'un capità demana al seu pare insistentment que la deixi embarcar amb ell per fer una travessia comercial. El pare no en vol saber res, però com que estima molt la seva filla al final hi acaba accedint.

No cal dir que el que havia de ser una plàcida travessia aviat es converteix en un relat vibrant i paorós d'un gran temporal de mar que els engoleix. En aquest conte, podem trobar ressonàncies de la malastrugança que significava deixar embarcar una dona. La novel·la no fa explícitament aquest vincle, però en diverses ocasions podem observar com la presència femenina trenca d'alguna manera l'equilibri i l'harmonia de les relacions habituals en el microcosmos masculí de la barca. La seva forma d'interaccionar amb els altres personatges i el desplegament de qualitats tradicionalment femenines (la compassió, la melancolia, el coqueteig, l'actitud maternal, poruga o frívola) alteren el comportament dels altres membres de la tripulació, que, al seu torn, entren en el record sentimental i nostàlgic, la fatxenderia, la humiliació o el festeig innocent. El capità del vaixell tampoc no resta immune a aquesta influència, i és possiblement a causa de decisions preses amb un instint proteccionista que acaben sent engolits per un temporal monstruós.

Així doncs, estem parlant de dones que volen *alguna cosa més* d'allò que tenen i que, d'alguna manera, acaben sent castigades. Si l'Àgata volia pescar, nedar i ser lliure per enamorar-se, o la filla del capità del *Santa Rita* volia embarcar-se en una travessia que no li incumbia, podem trobar

encara un altre exemple en un conte popular, el de la dona que no en té prou amb els dons d'un màgic peixet d'or i en demana més i més.

Aquesta història popular, segons explica Soler i Amigó (1996: 116) ha estat recollida en tres versions diferents, però molt semblants, en *La dona del pescador*, de Joan Amades; en *Els pescadors ambiciosos*, de Valeri Serra i Boldú; i en *El peixet d'or*, traduït per Joan Gols d'un conte tradicional rus.

En essència, el conte explica la història d'uns pescadors molt pobres, un home i una dona que viuen miserablement al costat del mar. Un dia l'home pesca un peixet daurat, i el peixet li promet que li concedirà allò que li demani si el torna a l'aigua.

En tornar a casa, la dona el renya i l'insulta quan ell li explica la història. Almenys hagués pogut demanar un munt de menjar i beure. El pescador torna al mar i li ho demana al peixet, i en arribar a casa tot és ple d'aliments. Així comença un procés en el qual la dona, cada dia, enmig d'insults i sarcasmes, exigeix al vell pescador que demani més coses i millors al peixet: una cabana nova, una barca nova, nous arts de pesca... La dona no en té prou i més endavant demana viure en un palau, tenir criats, ser la dona d'un marquès, una princesa i fins i tot una emperadriu.

Un dia, però, exigeix al seu marit que demani al peixet de convertir-la en la deessa del mar i que tots els peixos l'obeeixin. El peixet no apareix per complir la seva paraula, i el vell pescador i la seva vella dona tornen a ser tan miserables com al principi. Han estat castigats: ella per massa ambiciosa, ell per manca de caràcter.

Aquí l'exemplaritat del conte queda ben clara. És un avís a les dones dels pescadors que no han de desitjar més del que és oportú, que no han de deixar-se endur per l'ambició de no conformar-se amb els magres guanys que dona el mar.

2.5. La sirena

Un treball sobre les imatges culturals de la dona i el mar ha de parlar necessàriament de les sirenes. Les sirenes són uns dels personatges mitològics més importants de la cultura popular. La seva figura ha perviscut al llarg dels segles, des d'Homer als nostres dies, i la seva fascinació s'ha expandit per tota la geografia, des del conte de Hans Christian Andersen fins a la pel·lícula de Walt Disney.

La sirena és l'epítom, en un sentit últim, de totes les imatges (culturals, literàries) relacionades amb la dona i el mar: la sirena espera (el pas dels mariners), la sirena mana i governa en el seu regne, té uns objectius, gestiona el seu atractiu i la seva sexualitat, sedueix per arrossegar mar endins... En definitiva, la figura d'una dona hàbil (en moure's al mar), se-

ductora i ambiciosa, que implica la mort de l'home (que la segueix, que es deixa convèncer, que es llança darrere seu).

L'expressió *cants de sirena* existeix en el llenguatge popular justament per designar això: uns clams que prometen coses seductores o atractives, però que ens poden conduir al desastre. Enfront dels cants de sirena, un home pot lligar-se al pal per resistir-s'hi, tal com va fer Ulisses a l'*Odissea*, o bé pot llançar-se al mar a buscar la seva (dolça) perdició.

Hi ha una cançó de Maria del Mar Bonet, basada en un poema de Miquel dels Sants Oliver, que captura molt bé aquesta combinació de seducció, mareig i perill. Es titula *Cançó de la sirena*.

Ah de la barca! Un palau
més esplèndid que la nau
aquí tindries...
Sé d'uns braços nacarins
i un pit de dolços coixins;
tu hi dormiries...
Carns d'alabastre remulls
i cabelleres raülls
tu les hauries...
Sé la cançó de l'oblit
que entabana l'esperit
l'escoltaries...
En la blavor dels fondals
els meus ulls són dos fanals
brilla que brilla...
La bonança del meu port
és eterna com la mort:
vine, vine, vine...

Les sirenes simbolitzen, alhora, la bellesa de la mar i la mort quan hom s'hi ofega. Des d'aquesta perspectiva, el destí dels homes que es neguen al mar queda explicat i embellit per la força de la imatge de pensar que s'han convertit en víctimes i amants de les sirenes.

Hi ha diverses històries sobre les sirenes que poden trobar-se en reculls de rondalles populars. Totes segueixen un esquema semblant: una noia jove i bonica intenta seduir un pescador. Si aquest cau en la temptació, ja està perdut i negat per sempre.

Un altre cop ens referim a una història de Joaquim Ruyra, en aquest cas el conte de *La xucladora*, que es troba en el llibre *Marines i boscatges*. És un relat breu i molt intens, que, com els altres relats d'aquest autor que hem esmentat, mereix una lectura atenta. En aquest cas, ens ofereix una versió una mica diferent de la figura de la sirena.

Museu Nacional d'Art de Catalunya. Gòtic. Tauló de fusta amb sirenes. Anònim (vers 1300). Reproducció fotogràfica: Museu Nacional d'Art de Catalunya.

Una nit d'estiu, un noi jove i sense preocupacions està al costat de l'aigua. A mesura que passa l'estona es va embriagant de la bellesa extraordinària del mar sota la lluna fins que, de sobte, sent el riure enriolat d'una noia. Descobreix de seguida que una noia jove i guapa s'està banyant nua a la cala, parlant amb una amiga imaginària a qui anomena Fidela, i aviat s'atansa a ell amb molts somriures, mostrant-se oberta i despreocupada, i convidant-lo a nedar amb ella i passar una bona estona. El noi, incrèdul i fascinat, se l'escolta i es deixa convèncer, es deixa endur per una sensació de son i somieig, fins que en un instant veu en la foscor una dona vella i llardosa que neda dins l'aigua amb «dits sarmentosos» i «ulls de peix». El noi es queda esgarrifat i ple d'horror:

–No has guarnit prou bé el parany –li dic–. T'he coneguda: ets una Xucladora. La teva companya, la Fidela, que tu li dius per a fer creure que parles amb una criatura batejada, és la Mort d'Aigua; i la he llucada al teu darrera, per més que procurava amagar-se. Has errat el tret. No, no seré per tu! M'ho havien explicat alguns mariners vells i no ho creia! Sembla mentida que un ser tan hermós pugui tenir el cor de fera. Ah! Ja fan bé d'enramar amb llor beneït les proes dels llaguts. Ets dolenta, ets falsa com la mar traidora.

En aquest cas, aquesta figura femenina, semblant a la sirena, representa totalment el perill del mar. En un altre conte de Ruyra titulat *Les senyorettes del mar*, en canvi, unes sirenes minúscules s'apareixen a sis nens endormiscats vora l'aigua per encomanar-los l'amor i la passió per la vida marinera.

3. Experiències

En aquest darrer capítol ens acostem a la forma més viscuda de la relació entre la dona i el mar que hem anat explorant en aquest llibre. Ho fem a través d'un conjunt de dotze entrevistes que combinen metodològicament l'entrevista temàtica en profunditat i la història de vida, a dotze dones de diferents edats, que van des dels vint-i-dos fins als noranta-dos anys en el moment de dur a terme aquestes entrevistes durant l'any 2012.

Les entrevistes cobreixen diferents experiències vitals de la relació entre la dona i el mar, relació que per a moltes de les entrevistades, però no totes, passa per l'àmbit professional. Hem escollit dotze àmbits o experiències diferents, que no esgoten ni de bon tros l'univers de possibilitats que aquesta relació inclou, però que creiem que és prou representatiu: treball en infraestructures marítimes (far, port), treballs relacionats amb la pesca (pescar, remendar, vendre peix), investigació marítima (història naval, biologia marina), esport nàutic (submarinisme, ensenyament d'esports nàutics), navegació (viure en un veler, cuina nàutica) i també l'experiència d'aquelles dones que, malgrat haver nascut i viscut davant del mar, se l'han mirat sempre amb un cert recel i desconfiança (pagesa vora el mar).

Som conscients que la llista podria haver estat molt més llarga, però creiem que aquestes entrevistes ens donen un retrat prou important de la manera com les dones catalanes viuen, actualment, la seva relació amb el mar. Hem defugit conscientment recollir l'experiència de les pioneres, que també hagués estat un treball interessant (per exemple, Josefina Castellví en biologia marina, Mercè Vilanova en submarinisme o fins i tot Anna Corbella, que tot just el 2009 es convertia en la primera catalana i espanyola que pren part en una regata transoceànica en solitari, així com tantes altres dones dignes de recordar per haver escrit les primeres pàgines de la història marítima contemporània de les dones a Catalunya).

Però la nostra proposta es basa en una visió diferent. La nostra intenció aquí és fer un retrat antropològic de la quotidianitat de la vida lligada al mar. D'aquests testimonis es deriva una conclusió important i que, en certa manera, podríem qualificar també d'optimista. I és que avui dia no hi ha una experiència singularment femenina de viure la relació amb el mar. Les dones fan les mateixes tasques que els homes, sense sentir una

discriminació especial, més enllà de les rèmores discriminatòries que encara puguin quedar en la nostra societat, com són certs sostres de cristall o discriminacions salarials.

És cert que la dona ocupa encara un espai reduït en l'àmbit laboral marítim i que determinades tasques, que impliquen l'absència del domicili habitual durant llarg períodes, com són, per exemple, les expedicions oceanogràfiques, fan que la participació de mares amb fills menors sigui encara molt limitada o inexistent. Però també és cert que l'àmbit marítim no és en aquest sentit especialment diferent de qualsevol àmbit laboral. El que ens sembla en tot cas més «optimista» d'assenyalar és la normalitat i quotidianitat amb què aquestes dones viuen la seva relació personal i professional amb el mar avui en dia.

Les pàgines que vénen a continuació presenten les entrevistes següents:

- 3.1 Una vida al far: Elvira Pujol
- 3.2 L'ofici de remendar: Esther Pujol
- 3.3 Dones pescadores: Helena i Emelina
- 3.4 Vendre peix: Maria Tomasa
- 3.5 A sota l'aigua: Gemma Aymerich
- 3.6 Treballar al port, la feina d'estibadora: Patricia Gallardo
- 3.7 La investigació oceanogràfica: Begonya Vendrell
- 3.8 Les dones en la història de la marina: Sara Masó i Maristany
- 3.9 La infantesa en un veler: Anna Manzano
- 3.10 Ensenyament d'esports nàutics: Marta Lladó
- 3.11 Una cuinera nàutica: Lola Jansana
- 3.12 Una pagesa vora el mar: Teresa Solé

3.1. Una vida al far: Elvira Pujol

Tal com ha posat de manifest David Moré (2007, 2010) en els seus treballs sobre la història del cos de faroners o Cuerpo de Técnicos Mecánicos de Señales Marítimas, segons la denominació oficial, aquest va ser un camp professional vetat legalment a les dones fins a l'any 1969, és a dir, més d'un segle després de la seva creació. Tot i així, en ser una tasca que implicava viure al lloc de treball, moltes dones van compartir la vida i les tasques del seu marit o pare, guardià oficial del far. De fet, com explica Moré, la primer dona que va exercir com a faronera oficial ho va fer al far de Sant Sebastià el 1930: «Girona va ser la província pionera a l'Estat en la introducció de les dones als fars. El 1930, amb la jubilació del torrer encarregat del far de Sant Sebastià, Felip Trull va sol·licitar formalment que s'habilités provisionalment la seva filla per exer-

cir funcions de torrer auxiliar. La petició va topat amb un buit legal que es va haver d'estudiar, i va ser finalment refusada. Tanmateix, la prefectura havia donat el seu vistiplau favorable fins que el ministeri resolgués la qüestió plantejada, raó per la qual Eloïsa Trull Sanés va exercir com a torrera auxiliar interina el juny de 1930, sent de facto la primera dona faronera a Espanya» (2007: 79). Però fins al 1969 les dones no van tenir reconegut el dret a presentar-se a les oposicions al cos de faroners. Aquell primer any s'hi van presentar dues dones, i una d'elles, la mallorquina Margarita Frontera Pascual, es convertí en la primera dona a accedir al cos. Faltaven pocs anys, tanmateix, perquè comencés el procés de liquidació del cos per part de l'Estat. Tot i així, algunes altres dones van poder accedir a aquest cos, entre les quals hi havia Elvira Pujol, que entre 1983 i 2001 va fer-se càrrec del far del cap de Creus.

Has pensat alguna vegada en la relació o la imatge de la dona i el mar?

De vegades m'ha fet gràcia adonar-me que quan es parla del mar en sentit gran sempre es fa en femení, la mar. Quan parlem emfàticament, amb respecte, és la mar: hi ha una mala mar; o la mar, poèticament, sempre és en femení. I la dona... estem massa influenciats per tota la literatura, l'Espriu... bé, però jo directament com a persona he nascut a l'Escala, al terme d'Empúries, i de petita, a casa curiosament, el pare, l'avi i tota la família del pare eren moliners i qui tenia bona relació amb l'aigua i la mar era la mare. El meu pare, no. En canvi, a la mare li agradava el mar.

La meua relació amb el mar és d'haver-hi nascut, saber que hi ha aspectes positius i aspectes negatius. Hi hauria com a positiu aquest record, que ara valoro com un privilegi enorme. Jo vaig néixer l'any 1950 i he viscut, per exemple, les platges d'Empúries, que són les platges a les quals jo anava a diari, quan el temps ho permetia. Era una platja gairebé verge; érem tres persones, així molt distanciades en tota la platja, no hi havia... Recordo l'època que van començar a arribar els primers turistes al final dels seixanta. I llavors ja arriben els setanta, amb una mica d'espant... Primer arriben algunes persones; tothom és benvingut. La cosa es complica i vas veient que allò potser s'està omplint massa i ja recordo tot el que va venir al darrere al final dels setanta, la desfeta urbanística... Per això hi ha un doble registre. N'hi ha un que és molt idíl·lic, que sembla impossible que existís allò. El mar... el mar bullia de vida. La llongada quan hi havia temporal deixava munts de tot tipus d'algues, liles, verdes, de tot. Els esculls no els veies mai, les roques pràcticament eren cobertes de liles, verds i negres, de musclos, de vegetació. I ara, encara recordo fa pocs dies a Empúries, mirava les muscleres i tot allò, i no n'hi ha res. La pedra sembla netejada amb un raspall. De tot això i de tot el que representa podríem parlar-ne molt, segur.

Però després ve un moment a la vida que et plantejes..., que t'independitzes i busques un sistema de guanyar-te la vida, sense que això impliqui que hagi d'oposar-se a una manera de viure que t'agradaria, és a dir, que el treball no es mengi... I llavors penses..., hi ha els estudis, estàs mirant..., i llavors apareix: fars. Casualment. Va ser conèixer una persona que estava en un far Vàrem coincidir i aquella persona... era un mallorquí, li vaig preguntar com es feia i era per oposició. T'interesses pel tema i dius això em complau perquè em permet treballar, això que en diem «guanyar-se la vida», que em fa gràcia l'expressió, com si ens l'haguéssim de guanyar, però bé..., redimir la vida... i fer-ho en un entorn i en un lloc que sents que biològicament t'és favorable. Prop del mar. Per a mi era important un lloc que no fos a la ciutat i el tipus de feina. Vora el mar. Ja m'estava bé. Era un tipus de feina que no entrava en contradicció amb el mode de vida, gairebé físicament, també psíquicament.

Vaig néixer al molí de l'Escala, això ara és un restaurant, llavors el molí encara era actiu. Era un molí de farina, hidràulic. Era un molí comarcal, havia estat molt gran. Mentre va haver-hi pagesos... Després de la guerra, les coses van canviar una mica, però mentre va haver-hi pagesos en el sentit estricte del que és un pagès... Després ja van sortir el que jo en dic «tècnics de cultius», a vegades monocultius, i això va canviar, els molins van anar morint tots. Recordo que devia ser cap a final dels seixanta, el meu pare es va buscar una altra feina. El molí pràcticament el van tancar. L'avi hi era allà per si venia algú, i llavors engegaven les moles, però d'allò ja no es podia viure. I bé, com que la propietat del molí era d'un marquès, la indústria era de la família però la propietat de casa era d'un marquès, etc., hi va haver plets d'aquests. El meu besavi va posar un plet al marquès perquè li vengués l'estructura perquè era tan il·lògic. La qüestió és que allò es va anar apagant perquè ja no tocava. Però jo, la meua vida..., vaig néixer allà i fins als vint-i-cinc anys la meua vida estava allà; a part que fas vida d'estudiant i te'n vas a Figueres, després a Girona, també a Barcelona, però casa teua és allà. I és a aquesta edat que decideixes... Bé, vaig estar un temps treballant en una escola, en fi, una etapa abans del far.

Quan era petita, anar al mar era una cosa natural, no hi havies pas de demanar permís. Formava part del viure. Els diumenges buscar quatre pagellides per a l'arròs o quatre musclos. Era una cosa que estava en la vida diària. Recordo que de molt petita hi anava amb la mare, que era a qui li agradava molt. Curiosament, la mare era de la Bisbal, però havia vingut a viure a l'Escala. El seu pare era cafeter, tenien un cafè i a ella sempre li havia agradat el mar. És curiós.

Del tema del far, aquí tenim a prop Creus, Roses...; saps de l'existència dels fars. Però va ser la casualitat de trobar una persona que em va expli-

car com s'hi accedia. Em va explicar que hi havia un sistema d'oposicions i un programa de tot el que és l'accés, que representava anar a Madrid.

El que em va resultar més difícil va ser haver de traslladar-me a Madrid. És que hi havia una de les parts de l'oposició, la que corresponia als senyals marítims, que la tenien segrestada allà. Segrestada allà en el sentit que no hi havia publicacions sinó que ho tenien... Era aquell funcionament d'acadèmia, que el material que era del Ministeri passa a l'acadèmia i hi ha un senyor que maneja el material del Ministeri per fer pràctiques. És la vida aquella d'acadèmies, que allà n'hi ha una pila; s'havia d'anar a fer allà. Perquè per la resta hi havia proves de matemàtiques, física, proves de taller, meteorologia, i totes les assignatures eren totalment assequibles. Jo havia fet batxillerat en ciències i no era res que no pogués assumir. I bé, el programa era el que era. L'únic inconvenient és que havies d'anar allà per força.

A Madrid, per l'oposició, t'hi havies d'estar uns sis mesos. Recordo que l'acadèmia era al carrer Amor de Dios. Llavors has de fer l'examen, l'aproves, et quedes allà i això va per concurs de places. Jo ja tenia clar que volia anar al cap de Creus, jo anava pel cap de Creus. Ja sabia que en aquell moment hi havia algú, naturalment, però també sabia que aleshores la gent no durava gaire a Creus, perquè potser tenia família amb nens i llavors no era prudent estar-s'hi amb nens, no hi havia la carretera asfaltada, si era una persona que tenia parella s'avorria d'estar allà... Per Creus sempre passava la gent, pensava que ja cauria aviat. I mentre esperava que sortís la plaça a Creus, un cop aprovada l'oposició, em van enviar en comissió de serveis a Sant Sebastià. Hi vaig estar uns mesos, integrada en el servei, amb un company que ja era molt gran, l'Antonio. I torna a sortir una altra plaça per a un altre concurs, i jo callo perquè veig que no surt Creus i no n'hi demano. Jo estava esperant cap de Creus. Vaig pensar que si no m'hi presentava em deixarien allí on era; però no, que havia d'anar a Madrid de nou. Vaig anar a Madrid en un servei que es deia *suplente de la cadena Decca*. La cadena Decca és un sistema de radio en què hi ha grups d'emissores que emeten senyals de control del trànsit marítim. En aquell moment, hi havia quatre grups d'emissores per tot l'Estat espanyol i els tenien centralitzats a Alcobendas, en el Centro Técnico de Señales Marítimas de España, i m'envien allà i m'ho vaig prendre com un càstig. En aquell moment, biològicament em va anar molt malament tot. Recordo que hi havia uns andalusos amb els quals cada matí havíem de connectar per ràdio, amb un andalús tan tancat que no ens enteníem. Ja reien, la catalana... Vaig estar nou o deu mesos a Alcobendas. I com que jo era suplent de la cadena Decca, si algú agafava una baixa o vacances jo l'havia de substituir. I va resultar que sis companys del sud que no havien agafat vacances en molt de temps, van demanar-les correlativament. Bé, però el

moment que vaig sortir de Madrid cap a la carretera de Màlaga, el cor se m'eixamplava, jo vaig estar molt contenta d'anar cap a Ronda, i allà hi vaig estar cap a un any. Llavors em van fer anar a la suplència de Girona, on vaig estar ben bé un altre any. Vaig estar a tots els fars de Girona suplint gent que agafava vacances, malalties... I llavors va ser quan va sortir cap de Creus en un concurs. Jo el vaig demanar de seguida, i hi vaig anar; era el 1982. L'oposició l'havia passat a principis del 79. A Creus m'hi vaig estar fins al final.

El 1979, quantes dones vàreu fer l'oposició al cos de faroners?

Recordo que hi havia una tal Soriano que feia un programa a la televisió i volia que les dones que ens presentàvem en això hi anéssim, i en aquell moment de militància jo vaig dir que em negava a sortir a la televisió les dones soles perquè varen assabentar-se que hi havia unes oposicions que tradicionalment eren d'homes i que s'hi havien presentat tres dones. I jo m'ho vaig agafar com que... Bé, tots els companys, sí, però agafar-nos a les tres per exhibir-nos en un programa que era d'un estil així una mica xafarder... I em diu: «Hi sortiran al *Lecturas*», i em va ofendre tant que li vaig dir, «Ah, no la conec», «Pues la hacen en Barcelona», em va dir tot enfadada. I, total, que érem tres dones que ens vàrem presentar. I, sí, en aquella oposició la vaig treure jo. I en la següent oposició sé que s'hi varen presentar un parell de persones dones, però crec que va ser l'última, perquè ja varen decretar el cos en extinció, el cos de Tècnics Mecànics de Señales Marítimas en extinció. *En extinció* vol dir que ja no s'hi convoquen noves places.

I recordes quantes persones us hi van presentar en total?

Sí, tres-cents. Bé, aquests exàmens funcionen com una crivellada. El primer, el de matemàtiques, ja era un examen per eliminar gent. Érem tres-cents i escaig que ens hi presentàvem i ja vàrem quedar, no ho sé, entre cinquanta i seixanta. I llavors cada prova que anàvem fent, anava caient gent. Sé que vàrem arribar al final vint-i-un. Hi havia vint-i-una places i tothom va a anar a una plaça o una altra.

Resulta que hi havia «muchos hijos del cuerpo», que aquí hi ha un tema que... Nois que eren fills de gent de fars, i aquests ja tenien més informació, més relació amb el Ministeri i coses d'aquestes. Amb els que sí que vaig fer coneixença era un grup, que de fet vàrem ser el grup que va arribar fins al final, que ens vam conèixer a l'acadèmia. Érem gent molt diversa, era molt divertit. Hi havia molt d'intel·lectual, que té una visió poètica... Molt macos. Penso en alguns companys... N'haguéssim dit intel·lectuals una mica *hippys*; n'hi havia una colla. Després n'hi havia del món tècnic, gent molt tècnica. Gent que ho veia com una possibilitat d'es-

devenir funcionari, com un lloc de treball. Altra gent que, naturalment, el que volia, com jo mateixa, era viure d'una altra manera. Semblaria que havia de dominar el sector tècnic i haig de dir que en aquells anys, així com antigament, companys que he conegut molt grans, ja jubilats o que n'estaven a punt quan jo hi vaig entrar, venien molt del món tècnic o eren fills del *cuerpo*. Abans funcionava molt més així. Després, a poc a poc, es va anar desdibuixant el perfil de la gent que hi accedia i hi havia gent curiosa, una mica poetes.

A Creus hi vaig estar des de 1982 fins a 2002. Hi ha un final que dura un temps... Hi ha un primer final, que jo considero que és quan el Ministeri es treu el servei de sobre. Això va ser el 1993. Passa el servei als ports autònoms, l'Estat es queda la propietat, però no l'explotació. Nosaltres passem a Ports de Barcelona; Girona i Barcelona passen a Barcelona i ja et diuen... Com que això de ser funcionari es veu que «inviste carácter», no t'hi poden treure un cop tu ets funcionari, almenys anava així a l'època, però saben com ho han de fer i diuen: els que es vulguin quedar en el far han de signar la renúncia voluntària a ser funcionari. Renúncia voluntària; no et podien obligar a deixar-ho. Però els que es vulguin quedar de funcionaris seran redistribuïts a altres feines. Uns varen anar a delegacions d'Hisenda; imagina't, a mi em maten. D'altres van anar a altres llocs, a Meteorologia, encara aquests... Però, bé, uns quants ho varen deixar i alguns ens vàrem quedar als fars, perquè vàrem fer la renúncia i vàrem passar com a laborals al Port Autònom de Barcelona. El Port és una empresa, que és la que és, no entraré a valorar-la, però és molt monolítica, i tenir unes llums escampades era una cosa que a ells..., no en sabien gaire de tot allò. Llavors es va entrar en una època en què ells es malfiaven de nosaltres, nosaltres ho rebíem tot molt malament. I varen començar a canviar les condicions. Ells comencen a treure gent, porten gent cap a Barcelona, diuen que la gent ha d'estar allà. Però com que hi ha el tema de l'habitatge, hi ha un dret adquirit, i la feina era allà. Hi va haver gent que quasi voluntàriament se'n va anar a Barcelona i anàvem quedant cada vegada menys als fars. Durant sis anys més estem per allà, però ja va marxant gent. En què varia el treball? Comença a canviar el treball que era al far en una cosa que representa més portar un *busca*, una furgoneta i...; abans també, a part del far teníem adjudicades altres coses. Creus té Creus, Calanans, el Port, les llums de senyalització. A mesura que marxa gent, ens van posant més distància, vaig acabar jo tenint les llums de Portbou, el Port de la Selva, Llançà, Roses, ports de la Generalitat, ports esportius, uns de manteniment, uns d'inspecció..., i anem omplint, i amb un *busca*..., i sense horari. Com que ja veníem d'una cosa que no tenia horari, tenia una dinàmica acceptable, però sense horari, continuem igual però canviant les característiques de la feina. I arriba un moment que tens un *busca* que salta tant de dia com

de nit. Un dia em vaig trobar anant a Portbou a fer un canvi, d'una cosa que em vaig dir: mai més de la vida, estic tonta, jo? M'avisen que la llum verda del moll de Portbou, un moll fet de blocs de ciment, que al capdavall té una llum verda i m'avisen que el llum s'ha apagat amb un temporal de nord; era un llum que anava amb una bateria i una placa que carregava la bateria. M'ho diuen ara i jo dic, molt bé, demà quan no hi hagi tramuntana ja hi aniré. Però llavors, jo, a la nit, pensant, ostres, ostres, saps?, allò de la responsabilitat!, me'n vaig allà a la nit, amb una caixa d'eines, i vas passant per allà, no hi havia ni camí ni dreuera, pugues pels blocs, amb unes onades! I vaig pensar... total per una cosa que ja sabia el que era: la bateria, que era vella... Crec que en aquell moment vaig pensar que allò s'havia acabat. I el que no m'agradava era estar sobre un cotxe com un viatjant. No era el que havia triat. Pot estar molt bé per a algú, però no era el que jo havia triat. I va ser morir-se a poc a poc, això. Perquè després ens van dir que la casa, no; ara tampoc la casa. A seguir fent amb el *busca* i sense casa. Ja no era estar allà. Llavors varen arribar a haver-hi coses una mica surrealistes, com en un moment donat que ens van dir que s'hi havia de fitxar. Perquè al port de Barcelona sí que fitxen, allà, perquè, és clar, la gent va a treballar al port. I a on hàviem de fitxar? Varen crear un centre de fitxatge que era a Roses, en el nostre cas. I jo em trobava amb l'estúpidesa, la irracionalitat, d'haver de baixar a Roses a fitxar a les vuit, per anar a Portbou després o a Llançà... torna a desfer el camí! Era irracional, saps? I ja entres en una dinàmica de final a dins teu. I de fet es va anar acabant perquè va anar marxant tothom i al final me'n vaig anar jo del cap de Creus, el noi del Port de la Selva se'n va anar també, ja no hi va quedar ningú. Vaig decidir marxar que ja s'havia fet l'automatització. Una automatització, a veure, que no era res de l'altre món: encenem el far amb una cèl·lula, l'apaguem... L'automatització dels fars va costar una milionada. El que fa és que si se'n va el llum, entren els grups, i si a última hora s'apaga, tampoc no passa res, ja l'arreglarem. Un cop a la setmana hi passa un tècnic a fer-ne un cop d'ull. Bé, va anar acabant-se, d'una mort politicoadministrativa.

Com van ser els anys que vas estar vivint al far?

Jo..., estar a Creus era..., no sé. Jo Creus ja ho coneixia, però el primer cop que hi vaig anar per mirar el far, abans de l'oposició, sé que vaig pujar un dia a Creus a poc a poc, mirant-lo amb uns altres ulls. I veia tan extraordinari el lloc que dintre meu pensava: aquí, si t'has de morir, s'hi estaria bé. I mentre vaig estar allà, el lloc em va permetre... No és que el lloc..., segons tu poses la teva mirada, el teu sentit, pots treure de dins teu coses ben sorprenents i interessants, elements que després t'acompanyen tota la vida, estímuls que mou. No és que l'exterior et doni, però si tu hi poses una determinada sensibilitat o una determinada mirada, jo crec que mou

ressorts, i que les persones, a mesura que vivim, a vegades tenim l'oportunitat que aquestes capacitats vitals que té cadascú es puguin fer més riques, més viables, amb registres nous. Allà hi va haver, en aquella part de la vida, un important despertar, de sensibilitat, de registres, de vitalitat, una manera de mirar el món, una manera d'estar en el lloc com si t'hi diluïssis. Si ho hagués d'explicar seria com dir...: podríem mirar, deixar de pensar, aturar la ment i com si ens hi diluïssim. Ja ets allò. Ja no mires, ja no ets tu que mires i busques i compares, sinó que mires i et dilueixes en allò, passes a formar-ne part. Era com una pau molt agradable. És a dir, jo en el lloc vaig trobar molt despertar personal, sensible, de registres, de vitalitat. Era com..., aquesta possibilitat... A mi m'agrada caminar, ho tinc per costum des de petita i per poc que pugui cada dia necessito moure les cames i caminar, i allà cada dia caminava una o dues hores, et perdies per allà. I pensant-ho des d'ara, n'estic segura..., sempre hi havia un recó, un lloc que no havies vist, sota el prisma que no havies... un lloc per on no havies passat, una roca que era com una descoberta d'un petit temple que tampoc no... I sí, és tan complex, aquest paisatge, i tan enrevessat que sempre, sempre... I ric, ric de vegetació, encara que no ho semblis. De relleu, de vegetació, de sons, de colors... Jo ho trobava extraordinari, un festival per als sentits. Però això ja és personal.

I el mar, quin paper hi té en tot això? L'experiència hagués estat la mateixa enmig del Pirineu?

El que plantejges està molt bé. Aquesta manera de mirar me la reconec i penso que no és que estigui en el mateix paisatge, sinó que tu hi projectes una mirada, per tant, això està en la persona. Ara, el mar, home, és una part de la natura molt potent en un lloc així. Sensorialment, no cal ni que ho expliquem, hi ha tot aquest món d'olors, de colors..., i a més el treball t'hi porta. Aquell treball et portava la mirada molt cap al mar, i també tenia els seus inconvenients, dificultats o perills, tot el que representava el mar. I el teu servei anava cap allà, donaves un servei cap allà. Era com una relació d'amics, però amb respecte, perquè allò era potent. Una relació d'integrar-t'hi. No em vaig sentir mai forastera allà, no m'hi vaig sentir mai. Vaig sentir que hi van haver moments de dificultats, per la climatologia, però això, és clar, formava part de la feina. I situacions extremes, en algun moment de grans tempestes elèctriques, de vent. I moments beatífics, de molta calma. Jo recordo el cap de Creus ben gris, però també s'hi estava bé, amb un regust que enriqueix el registre.

I la petjada humana, també hi era?

Això va canviar amb els anys. Al principi d'estar allà, durant molts dies no hi havia ningú, absolutament ningú. Aquell restaurant que hi ha ara, al

principi no hi era; allò era una caserna de carrabiners desmuntada, allò era un perill. I no era com ara. A vegades, els caps de setmana a l'hivern no hi pujava ningú excepte potser algú del poble, gent que anava a pescar. I si feia bo, la gent de Cadaqués sí que hi pujava. L'accés era molt en barca. Anaven a la Rata, hi veies gent feinejant. I després, gent que voltava per allà n'hi havia, del poble que pujaven en *mobilette*, però poqueta gent. El Club Med sí que hi era, perquè ve de lluny, però el club vivia molt d'esquenes a tot, sempre ho ha fet i allà on els veies més, a part de la seva colònia, era al mar, l'ús que en feien, del mar. Tant si era pesca amb ampolles, que ja sabem que no es pot fer, veies les barques amb això... L'arqueologia submarina ells la van practicar abans que es conegués... Tot aquest món del club. Les barcasses amb la gent de l'estiu, que els marejaven per allà. I després hi ha uns anys que en fan molta via, a partir dels noranta tot ve junt: es fa la carretera, el restaurant, el parc, el turisme es mou més, es belluguen, al cap de Creus es parla del parc i va venint gent..., i després, és clar, als estius les coses són molt diferents, la presència humana té molt de pes. El que recordo més d'això, el que m'ha quedat és veure, observar... casa meva, la casa que ocupava allà, tenia una finestra que donava directament al pati, la Mar d'Avall i s'hi veia una bona part del cap. I veia la gent que purament era arribar amb el cotxe, però molts això, eh!, molts, diríem potser un 60% de la gent que pujava allà, baixaven del cotxe, feien unes fotos, miraven, enraonaven, cridaven, potser feien un cigarret, agafaven el cotxe i se n'anaven. I quan hi va haver el restaurant, potser entraven a fer un toc al bar. Però molta, molta d'aquesta gent no tenia necessitat, bé, tenien necessitat a partir que algú els hi estimulava les ganes, la propaganda, sentir parlar del lloc... Però jo pensava que aquí alguna cosa no anava bé. Aquesta sensació l'he tinguda a altres llocs, també a l'Escala quan era petita. De vegades, sents que ens desplacem als llocs, les persones busquem com una distracció, cosa que és comprensible, Déu me'n guard de jutjar-ho, però que és una cosa dirigida i que no hi ha res a dins, no en trèiem cap profit especial, res. La persona va allà dirigida, tampoc no li agrada especialment, coses curioses, aquí sí que hi hauria un anecdotari llarg i de molts colors.

Va arribar un moment que..., recordo que una vegada a l'estiu jo estava dormint, tot anava bé, ja hi havia alarma per si..., el far sempre té alarmes per a qualsevol cosa. I estava dormint i vaig sentir un soroll com si tingués a sobre del cap un ramat. I surto i de seguida entenc què eren aquelles passes sobre la teulada: hi veig una colla de cinc o sis nois que ja s'enfilaven cap a la llanterna. Vaig agafar una llanterna i els hi vaig fer un crit perquè baixessin. Anaven ben torrats i un em diu «¿Por dónde tengo que bajar?», i jo, «Animal! Per on has pujat!». Va ser una situació... mai no havia tancat la porta, jo, la veritat, és que l'exterior no l'havia tancat

mai. I ve un moment, una vegada que era al vespre i estava jo llegint al menjador i tenia la porta del meu habitatge que donava a un corredor i després hi havia la porta de fora. La meua porta tenia un vidre glaçat i vaig veure ombres que passaven. Devien ser quarts de dotze de la nit. I jo estic a dins, sé que estic sola, i veig passar ombres cap a dins del far. I surto disparada, eren alemanys, vaig notar-ho per la forma de parlar, i els hi dic en anglès, «però a on aneu!», i ells anaven amb un gos gros, pelut, blanc, ho recordaré sempre, i ells, beatífics, ja pujaven cap a la llanterna. I jo els dic, és internacional això, els dic: «fora!». I crec que devien ser bona gent perquè van dir «sorry», o alguna cosa així, i van anar sortint. I vaig pensar, què faig?, havia de tancar a la nit. Però és que van passar la porta del pati primer, i llavors la porta del far, que també era ajustada. Vull dir que, ja va canviar una mica això.

Com a dona que treballava en un far, vas sentir algun cop alguna mena de discriminació?

En el meu cas no ho puc pas dir, això. En l'oposició, els mesos que vaig estar allà, vaig notar una progressió: d'entrada, ets una noia, potser, però no; simpatia, un cert respecte quan veuen que pots assolir les fites que et demanen en el programa. Però vaig notar, ja que m'ho preguntes, que hi havia persones... De les tres dones que érem, n'hi havia una d'un aspecte, diguem-ne, que cuidava més el seu aspecte femení, l'accentuava, que no vol dir que ella no estigués a l'alçada de tot, però jo veia que aquella persona era tractada d'una altra manera. Jo em sentia molt integrada en el grup i molt respectada per la gent. I ja un cop al far, amb els companys un tracte sempre molt d'igual a igual, molt bé, i la gent gran, molt més gran, que ja eren als fars; em vaig sentir molt apreciada i respectada sempre, sí. No ho vaig notar això, no ho puc dir perquè no va passar. No hi va ser ni tant sols pels *jefes*, els directors d'això, ni en l'administració ni en el port. Jo crec que si hagués durant aquest ofici, avui dia hi hauria homes i dones.

Què et sembla tot el que s'està fent ara amb els fars, uns es transformen en restaurants, d'altres en museus...?

Jo és que en aquest aspecte de veure... A la vida, he tingut la sensació, una mica..., que n'estic feta, en el sentit que, tinc la sensació que he passat i he tancat..., que darrere meu es tancava una porta i..., ostres!, hi he passat just! A casa meua, amb el molí he vist acabar un ofici, amb els fars torna a passar... A la vida he sentit com que, ostres, com que hi ha coses que moren. He vist morir coses d'aquestes que són estils de vida. La vida és dinàmica i la vida ha de fer això, la vida es recrea i es reinventa ella mateixa, no cal que fem... Però jo sento que en el nostre món hi ha coses que no han anat per la via que potser hagués estat convenient, com si no haguéssim

apreciat el que era important d'algunes coses i ens haguéssim perdut en alguna mena de mercat de *baratijas*. No sé com explicar-ho... Crec que ens hem enlluernat d'alguna manera. I aquí hi ha coses que tenien valor i el que estem fent és una cosa que em costa d'acceptar, i és que tot ho convertim en museu. Tot ho convertim com una mirada cap al passat, mig nostàlgica però alhora rendible, i tot ho «turistifiquem». Saps, és com si estiguéssim perdent alguna cosa entremig. Tot és com una mirada de passat. El museu de l'anxova, el museu de la sal, el museu molí fariner, el museu dels fars, acaba sent la vida una mica com si en el present no hi hagués entitat. I ens estem mirant el passat. Doncs, què és el present? El present que estem fent s'acaba amb la cosa turisticocomercial? Sento que..., no ho podria posar, potser, en paraules molt ordenadament, però veig que hi ha coses que les hem perdut. Algunes s'han de deixar perdre, naturalment, i que morin. I a vegades m'estimaria més que morissin, o que els testimonis quedin allà on han de quedar, en els registres, en els llibres..., però que no aixequéssim tants de monuments que, per mi, és falta de respecte. Jo, a vegades... Tot és un restaurant. La casa on jo vaig néixer ara és un restaurant, que té èxit, que és un restaurant que..., caram, estupend, no? Jo no hi he estat, però la gent en parla bé i jo me n'alegro. Però sento com que..., no sé..., tot va cap allà mateix. Els fars, molts d'ells són restaurants. Calella de Palafrugell, a Creus també han posat una cosa per allà; es tracta que hi vagin turistes, és una crida. És que penso que és dolent que la gent hi vagi? No, que va!, i que ho vulguin conèixer. Però hi ha una pèrdua de qualitat, en tot això. No sé què és, però jo sé que aquí tenim una pèrdua de qualitat, ho noto. I en canvi, hi ha projectes de present, coses que trobo que són maques, que anem bé. No és que en el present no hi vegi coses molt positives, és clar que n'hi veig i que m'il·lusionen, hi estigui jo implicada o no. Però trobo que hi ha hagut un excés d'això. A França, mirant els nostres veïns propers, què han fet amb els fars? Doncs, senzillament el que en algun moment s'havia dit aquí, que és augmentar de continguts el far. Els que té i n'hi posem més. Per què nosaltres com a fars havíem d'estar a Obres Públiques quan érem a l'administració? Marina moltes vegades havia demanat en el ministeri corresponent d'utilitzar els fars com a plataforma. Hi havia unes infraestructures i unes persones preparades per fer coses, com posar centres de meteorologia, control del trànsit marí, etc. Ells hi veien una possibilitat. A França és el que han fet. Fixa't quins fars tenen. És que fins i tot es nota en el respecte en un país. Els edificis, tu vas a Biarritz i és un gust veure com ho tenen, han mantingut els edificis. Que bonics ja d'entrada com els havien fet. Aquí, fixa't en les construccions. Tot el que no és «reinando Doña Isabel», les quatre coses, però tret d'això tot el que es va anar construint era, bé, per tirar-ho a terra, quatre parets blanques mal..., és com una manca, no sé de què, d'autoestima, de..., no sé.

3.2. L'ofici de remendar: Esther Pujol

A la tardor de 2007 vàrem fer una sèrie d'entrevistes a Esther Pujol (1921-2013), una dona de Sant Pol de Mar que va passar gran part de la seva vida a la platja remendant xarxes. D'aquelles entrevistes en va sortir un llibre publicat per la Fundació Pro-mediterrània (Pujol i Carbonell, 2009). Recuperem aquí alguns fragments d'aquelles entrevistes perquè ofereixen un testimoni molt clar i molt viscut d'aquell ofici. Adobar xarxes o remendar, com s'ha dit sempre popularment, tot i que el terme no apareix en el diccionari de la llengua catalana, és una part integral i fonamental de la pesca, tant com ho són els actes de calar i llevar o de mantenir l'embarcació en condicions de navegabilitat. Tanmateix, com va posar de manifest Núria Aberich (2001) en les seves investigacions a Cambrils, remendar no és percebut com un treball en si, per una sèrie de raons que el lector pot trobar exposades en el capítol 1 d'aquesta obra. Una de les raons fonamentals que expliquen que remendar no hagi estat considerat un treball al mateix nivell que els altres treballs vinculats a l'economia pesquera és que és un treball que tradicionalment ha estat realitzat per les dones.

L'altre part fonamental de la indústria pesquera és la comercialització del peix, tema del qual també s'han ocupat tradicionalment les dones i encara avui hi tenen una presència important, com s'explica en el capítol 1, en l'apartat 1.2. Anem a conèixer ara amb una mica de detall l'ofici de remendar i la venda tradicional del peix a través del testimoni d'aquesta inoblidable donar de mar.

El teu ofici és remendar?

Veus, és una cosa que em preocupa: no he sabut mai per què. Veus, nosaltres dèiem: «Me'n vaig a remendar», i tothom sabia el que anaves a fer, remendar. Però, he buscar al diccionari català i aquesta paraula no hi és. És com una castellanada, «remendar». Però, per què en dèiem remendar? I el remendar no és remendar vestits i tot això, no, és la xarxa. Remendar és la xarxa: «Me'n vaig a remendar», «On vas?», «A remendar».

Quan vas començar a remendar?

Jo me'n vaig anar de l'escola als dotze anys. No me'n vaig anar..., ja era apta per treballar. I llavors ja de la sorra a casa i de casa a la sorra, i ja no me n'he mogut. Un dia l'avi Benet em diu «Si aprens ràpid a remendar et faré un regal». Coi, vaig pensar, un regal... I, bé, no sóc pas tonta, hi vaig aprendre, a remendar, i em va venir el regal. Saps què em va regalar? Un ganivet de remendar! Vaig tenir un desengany! Em penso que ha sigut el

primer desengany de la meua vida. Jo ja comptava amb un anell o jo què sé... I encara el tinc!

Tothom servia per a l'ofici de remendar?

Qualsevol persona servia, el que passa és que com que nosaltres ho havíem de fer, era el que havíem de fer. Els pagesos no havien pas de remendar. Una pagesa també n'haguera après. Érem nosaltres, els de les barques, que ho havíem de fer, ningú més, per la necessitat de fer-ho; és perquè teníem xarxa, precisament. Però hi havia moltes persones que remendaven, sabien de remendar i ho feien bé. Però, per exemple, jo ho volia saber tot, de l'ofici. I la mare en va aprendre i m'ho va ensenyar, perquè la seva mare anava a remendar per a altre gent. I, per exemple, veus..., els dofins anaven a menjar la sardina a la xarxa, i estripaven, estripaven i feien un forat ben llarg, com que tiraven la sardina feien un forat ben llarg. Llavors, d'això en dèiem *prendre peus*. Això [*el tros estripat*] quedava enganxat a la xarxa, i era molt llarg. De vegades, era de dalt a baix i dèiem «hem esgarrat una peça». Però això no era difícil de fer. Bueno, el *rato* el calia. Però nosaltres feiem això, amb la mare el tiraven cap al seu lloc i sabíem..., nosaltres sabíem conèixer per les malles... Perquè això ho havies de fer a la sorra per tenir espai, i sabíem ben bé aquesta malla on anava. Això era amb la xarxa de cotó, que no es desfeia, la xarxa de cotó s'estripava. Els caps no s'estripaven. Llavors havies de comptar un tros, la mida ja més o menys la veies, tu sabies que si en un costat hi havia quatre caps i a l'altre en faltaven quatre, doncs aquests quatre havien d'anar junts i els anaves cosint. Llavors això ja ho podies fer a casa. Nosaltres amb la mare ho sabíem fer, hi havia persones que no. Això era molt important, perquè les peces venien estripades. Perquè als dofins els agrada més menjar peix agafat que no pas haver-lo de pescar.

Això de prendre peus no ho sabia fer gaire gent. N'hi havia que en sabien, i n'hi havia que no tant, que si ho trobaven més fotut segurament ho deixaven estar. Però a nosaltres ens sortia més bé perquè..., en sabíem, doncs. No és pas que fóssim nosaltres soles, d'altres també. Però n'hi havia que remendaven tota la vida i amb això estaven una mica mosques.

Quan feia una peça més o menys?

Una peça almenys era des de l'estació fins al club nàutic, ben bé, uns 300 metres. O però no en portaven una no, eh!, en portaven set o vuit o nou! Oh, i tant, feien una barrera. Les sardines trobaven una barrera, envestien aquella barrera i quedaven penjades pel coll.

I els dofins estripaven més d'una peça?

Oh, i tant!, totes les que venien pel cap. Feien forats per tot arreu, quan hi havia dofins el pare ja venia emprenyat, «au, ja em tingut dofins», ja sabies

el que passaria. Llavors com que en tenien diverses, de peces, no en tenien aquelles soles, doncs canviaven les que havien de canviar i llavors nosaltres ens les quedàvem a casa i anàvem remendant.

Quan trigàveu per reparar una peça estripada de dalt a baix?

Home, quan era força estripada hi estàvem ben bé una setmana. Bé, depèn de la feina. Treballàvem sempre [*ella i la seva mare*] en la mateixa peça. Quan érem aquí a casa posàvem un semaler. Ells [*els homes*] també portaven les peces en un semaler, per posar-les a assecar... Llavors posaven un semaler aquí i un altre aquí [*a certa distància*] i era agradable remendar les peces, ho podies fer a casa, ho posaven aquí a la falda i quan ho tenies ben estirat remendaves sense problema, se t'aguantava estirat. Per això, quan feien aquests estrips tan llargs de vegades no hi haguera cabut, un *enredo*, preniem els peus a la platja, d'això se'n deia prendre peus. Prendre peus era lligar-ho, però ho fèiem a la platja perquè teníem més llargada per fer-ho i llavors aquí a casa com que sortien uns trossos així que nosaltres ja havíem anat enganxant, llavors allò era molt agradable. Ara, el dia que venien estripades d'una altra manera, que faltava xarxa, llavors pla.

Primer la deixàvem estesa a la platja i nosaltres anàvem allà a pendre els peus perquè teníem prou espai. La mare i jo en sabíem, no ens equivoicàvem. I llavors quan això era apuntat, veiem els trossos i els teníem apuntats, llavors ja anava la mar de bé.

Ara, que segons quins peixos, de quina manera, si faltava xarxa, llavors ho havíem de fer a mà, o també teníem sempre una mica de xarxa i llavors ho apedaçàvem.

I les xarxes eren de cotó...

Les xarxes de cotó no duraven tant com les de niló, però eren de molt més bon fer. Les de niló de seguida es desfeien totes. A mi m'agradava més treballar amb les de cotó, perquè no es desfeien.

Aquestes de cotó es tenyien a la casa dels pescadors. Cadascú en feia la seva. Hi havia una caldera i els pescadors s'ho tornaven, s'ho preguntaven l'un a l'altre: «Quin dia vols tenyir?» o «Demà tenyiré que...», i quan tenyia l'un no tenyia l'altre. Allà hi havia una caldera, feien foc i tenyien. Jo també hi anava, a tenyir. És que el pare em feia sempre anar a fer feina pertot. Jo hi havia anat molt allà amb el pare, a la botiga, que en deien la botiga. Compraven una cosa com si fos sacs de..., com una pols de color marró, em penso que era escorça de pi. Ja sabien l'aigua que hi havia d'anar i si i havia d'anar un sac o dos. I llavors ho feien bullir. Quan bullia, tiraven la xarxa i llavors ho havien d'estendre, és clar, i assecar. I llavors, per netejar aquell safareig, tot ho deixaven així al davant. Hi havia

una pila (de pols d'escorça) que ara hagueren dit que era..., com en diuen..., ara la gent té la mania d'això dels cotxes...: la contaminació. Hi havia pilons d'aquesta pols allà a vora mar, a l'altre cantó de la via sobre aquell terraplè, però quan venia la mar se l'emportava, i avall va! Érem més bruts. Pots ser sí que ens moríem més perquè érem més bruts. De fet, ja era bullit tot, de microbis, res.

Després ho estenien a la platja i, quan s'assecava, ja està. Era com una mena de cura de la xarxa, perquè de seguida s'assecaven com si diguéssim i això els donava una mica més de vida.

Les xarxes, cadascú sabia quines eren les seves?

Tothom sabia on l'havia posat; amb això sí que no passava mai res. Tot això ja ho feien d'esma, jo estenc aquí, l'altre estén allà, l'altre estén... Ja s'ho coneixien. Sabien on les havien posat i sabien que aquestes eren d'en Pujol i aquestes d'en Vinagreta i l'altre... Tothom sabia on era la seva.

Quins altres tipus de desperfectes es feien en la xarxa?

La teranyina era més grossa encara, era una peça però molt grossa. Hi feien una barrera, una volta, i llavors encenien el llum, la barca petita del llum, que es quedava al mig, i els peixos, la sardina i tot, anaven sota el llum. Però els dies que venien els bonítols, que eren uns peixos més grossos que agafaven alguna vegada, aquells no estaven per hòsties. A la teranyina, la sardina, quan s'enganxava, no li feia cap mal; però els bonítols, sí. Els bonítols quan es veien aclaparats, fumien cada estrebada a la xarxa que ens els feien rodons, aquells pla, que en teníem, de feina!

I com ho feieu per refer la peça?

Oh mira, amb el dit, amb el fil adequat, del gruix adequat, el fil que anés bé a la peça. Veus, per exemple, aquí hi havia una malla, i llavors se n'hi posava una altra i aquí una altra... Tot això estava trencat, foradat. Llavors aquí n'hi havia dues, ho netejaves bé, però que sempre hi haguessin dos caps, perquè no t'equivoquessis... A ull. Ja ho tenies tant per la mà que et quedaven iguals, amb el dit i una agulla de remendar, una agulla que l'omplies de fil i anaves fent malles, les que faltaven.

Això ho vaig aprendre a casa meva, en vaig anar aprenent. Remendadores n'hi havia, i molts pescadors. N'hi havia que anaven allà a remendar cobrant, però nosaltres no: ja teníem prou feia a casa per anar a cobrar.

Només es remendaven les xarxes pròpies?

Bé, les mateixes que feien la feina a casa seva, si algun dia tenien un *apuro* també els ajudaven; pagant, llavors, és clar. Com tal, tampoc no devíem pagar gaire, però bé, pagàvem. Si teníem algun *apuro* ens ajudaven; per

exemple, deïem «Vols venir un parell d'hores?». Jo ho feia, d'anar a una altra casa també si m'ho deien.

Hi havia dones de remitgers que remendessin?

No, majoritàriament no. Bé, mira, la meva àvia Teresa anava a remendar per als altres perquè ella no en tenia, de barca. Però abans, molt abans, sí que n'hi anaven, de dones. Però de quan jo me'n recordo ja n'hi havia prou, de dones, cadascú remendava el seu.

Hi havia mares que diguessin a la seva filla que anés a treballar de remendar?

A una noia jove no li ho deien, jo no en vaig veure mai cap, de noia jove, a la platja que no fos de família pescadora. Hi havia les dones dels patrons. Però les mateixes dones dels patrons si convenia, ja et dic. Mira jo hi havia anat a cal Músic, que deïem, a remendar sardinals, m'havien portat peces a casa, no peces de sardinals, sinó xarxes. Ho pagaven per hores. Si feïem algun caleró, mira, sempre anava bé. No he estat mai parada jo, ni ganes.

On remendàveu a casa o a la platja?

Si podíem a casa, però les coses grosses a la platja. Perquè després se'n va agafar molt de peix durant un temps. Als anys quaranta, quaranta i *pico*. Llavors anaven amb les traïnyes i amb allò si que se n'agafava, perquè n'hi havia. Les xarxes eren molt grosses. Anaven dues barques. Jo hi havia anat moltes vegades de... El pare ens feia anar pertot. Tenia dues noies, i mira, però la que vaig ser més, diguéssim, home, vaig ser jo. La meva germana era més petita que jo, però com que jo era a casa i em necessitava doncs, mira, nom de Déu. M'hauria agradat haver sigut..., aprendre alguna cosa, però als dotze anys ja em van fúmer allà a la sorra, i jo avall va.

Qui administrava els diners de la casa?

L'àvia. Era ella, la mestressa. L'àvia comprava el pa per a la setmana i havíem de menjar sempre pa sec. En posava el sec a sobre i jo buscava l'últim tros de tots. Teníem un rebost amb unes lleixes llargues a la paret i el pa era sempre allà baix de tot. I jo arribava i agafava l'última, amb les mans... «Ja hi han passat les rates!», deia ella. No sé per què ho feia, jo suposo que ho feia perquè no en mengéssim tant. Hi havia moltes coses que teníem prohibides, llavors. De xocolata, en menjàvem un cop cada... Al cine, quan jo era joveneta, la canalla sempre a la galeria, que era més baratet. Jo de seguida vaig ser alta i quan arribava a la taquilla m'ajupia i demanava una entrada per a la galeria. No sé si costava 40 cèntims, potser ni això, ara no me'n recordo..., però, i quin dia els podia arreplegar! No gaires dies, l'àvia no ens en donava mai.

Això també devia ser a totes les cases, no?

Sí, normalment sí. Jo a gairebé totes les cases que conec...; a casa dels avis també.

I administrava la dona i no l'home?

Sí, fins i tot jo. A casa els homes no han volgut saber-ne res. «Esther...». Quan vam ser tots dos sols, bé sols, la mare es va morir i, és clar, vaig agafar-ne les regnes jo. «Ester, que podem fer un art?», «Fes un art...», jo pensava: ja veurem. Però com que coneixíem a uns fabricants de Barcelona, que anàvem allà a la Barceloneta; Martínez, en deien a can Martínez. Em penso que tot Sant Pol li compraven. Doncs ens feien tres *pagos*, i amb aquests tres *pagos* ja en sortíem.

Això t'ho asseguro, perquè és veritat: a casa no hi ha hagut mai calers, però mai no s'ha quedat a deure res. Home, mira, nosaltres hem menjat, però. És que els pescadors..., a l'hivern no pescaves. A més a més, a casa sempre hem menjat tots del mateix. Jo no he patit mai per això, i sembla mentida, eh?... Mai. I... sempre he pagat. Venien les factures, cap a pagar.

No, no. Els homes sempre n'han fugit, d'això. Ells han anat en mar, han treballat i han fet el que sigui. A mal borràs i tot el que vulguis, no eren pas ganduls en aquesta història. Però, nosaltres... no. I... a vegades, en Jaume em deia, quan érem els dos ja, «Esther, hauríem de fer un art, que el podem fer?»; «Fes». Si ho havíem de pagar de seguida, no, que no el podies pas pagar, però com que ens ho feien en tres o quatre pagaments, un home que ja ens coneixia de tota la vida... La sort que hem tingut sempre, que hem tingut tots, que sempre han vingut les lletres i sempre les hem pagat. Això no vol dir que no en quedi res, però pagar lletres, tornem a pagar..., saps? Llavors, a l'estiu, reposaves una mica, a l'estiu sí que et guanyaves la vida, però... molts remitgers, que no sabien de què anava, a l'estiu fugiu tots, ja som rics, i a l'hivern... «llípia!» Oh...!, però com que nosaltres això, els meus avantpassats ja ho sabien, jo ja ho vaig saber de seguida també... No hi havia xocolata, ni ous, ni pollastres... Només a les festes majors. Però mira, això ha sigut així. No coneixíem res més i no podíem anar enlloc. Primer perquè ja tenia feina a casa i no podia moure'm, i segona perquè amb què?, si passava un tren o dos cada dia; no podíem pas anar enlloc.

L'altra feina que tenies era anar a vendre peix?

Sí, però tampoc no cobrava res [*riu*], i... havies de demanar. Si volies unes sabates, mare... «Oh, tu sempre...!», «Oh...!». La mare de seguida et responia que no, no. I jo anar passant... Bé, deixem-ho estar. I llavors, a l'hora de fer els llits, totes dues [*riu*], llavors era quan em venia l'atreuiment. Fins que deia que sí. Llavors [*riu*] ja no em venia bé de comprar-me-les, ja n'estava tipa.

Esther Pujol teixint un art en miniatura a casa seva. Tardor de 2007. Foto: Eliseu Carbonell.

Jo vaig vendre peix tota la vida, fins que ja no vam tenir barca. Al principi, anàvem a fer la volta pel poble, però com que després ja venia més gent, ja venien, ja teníem clients i veníem aquí fora, a l'entrada de casa. Les dones de les cases estaven acostumades que els hi passéssim, però en algun moment donat devien dir: veniu a casa. Llavors veníem aquí. Jo vaig vendre peix fins que la barca va plegar.

I a l'estiu devia venir més gent; de Barcelona també en devíeu tenir, de clients?

Mira, de Barcelona, no..., no en teníem gaires de clients forasters. No en teníem gaires de forasteres, sempre del poble, sempre les mateixes. Ja teníem la llista del que els havíem de portar cada dia a alguns i després els que volien ja anaven venint. S'acabava de seguida. El que passa és que si agafaves un peix maco anàvem a les cases..., perquè aquí hi havia una torre. En aquest cantó més nou, en aquests pisos, era un jardí amb una torre al mig. Hi anàvem: «Senyora Elisa! Senyora Elisa! Tenim un rap maco, o un llenguado o el que sigui, què el vol?», «Sí, sí, porta'l». Com que era aquí mateix li anàvem a preguntar. En Jaume, quan anava a la fitora, agafava peixos grossos, déntols i coses d'aquestes. Ja n'enviàvem a fora, ja, però si en veníem algun per aquí sempre feies més calerons que enviant-lo. I, a vegades... «Que vol un déntol?», «Sí, porta'l...». *Las chicas del pescado [riu]* si hi hagués hagut alguna minyona castellana, és clar. «Qui hi ha?», «Las chicas del pescado!» *[riu]*. Això anava així.

I el preu del peix, com el sabíeu?

Sí, més o menys el que facturàvem els de fora, i si podia ser, una mica més. Ja veies per on podies anar. Quant val? Tant? Doncs tant. Però llavors com que érem moltes les que en veníem, resulta que l'una per l'altra l'havíem d'abaixar. «Oh, no! Si l'altra me'l dóna a tant...!», «Bé, doncs va...» *[riu]*. Oh, anava així! Havíem d'anar més o menys d'acord amb els altres. Mira, coses d'aquell temps. Mira, ja fa més de vint anys.

Si poguessis tornar enrere, tornaries a triar aquest ofici de remendar i vendre peix?

Home, amb coneixement de causa ja m'empiparia més perquè ara hi ha més coses per fer, però en aquell temps si ho havia de fer ho havia de fer. I ara ja et dic que estic contenta d'haver-ho fet perquè són coses boniques, de la naturalesa i tot això.

A casa em necessitaven i ja no ho vaig intentar *[d'anar a treballar a un altre lloc]*. Ja et dic, sóc rebel per a moltes coses, però per ajudar a la gent no ho he sigut mai, la veritat. S'havia de fer, doncs es feia. I, a més a més, ho devia fer de gust, perquè tot el dia anava amb la barca, amb el

pare i anava per baix, vull dir, potser ja ho devia fer de gust en aquell moment. Home, si plovia i feia sol, tot això m'empipava, però bé. No, ja ho feia bé. Bé, ho feia bé... ho feia tranquil·la.

3.3. Dones pescadores: Helena i Emelina

En l'actualitat, la presència femenina en l'àmbit marítim continua sent encara molt petita. Malgrat els avenços de la dona en tots els sectors professionals, en l'àmbit pesquer la dona té una presència només testimonial. A Vilanova i la Geltrú, Neus Benavent (1993) explicava que només hi havia una dona embarcada en una barca de pesca. La mateixa estranyesa o excepcionalitat de dones embarcades en la pesca professional la constaten els treballs d'Alegret (1987) a Palamós o Breton, Lladó i Badia (1992) a Barcelona. A Arenys de Mar, actualment, només n'hi ha dues, i una d'elles amb una participació més esporàdica ara. Cap de les dues no exerceix de patrona, tot i tenir-ne el títol. En una entrevista breu però molt interessant a la primera dona mecànica i patrona d'una embarcació de pesca a França, l'any 1966, Sonia Borewski del port de Royan, explica que va haver de lluitar contra tota mena de traves de l'administració francesa que prohibia a les dones exercir funcions al pont i la maquinària d'un vaixell de pesca. Preguntada sobre la raó que la va portar a fer-ho, ella respon que no ho va fer per sentir-se igual a l'home sinó perquè la necessitat la va empènyer i que quan tingués la seva casa pagada i els cinc fills crescuts, ho deixaria per dedicar-se a la seva veritable passió que era la l'escriptura. Val la pena mirar-ne el documental⁴ perquè Sonia Borewski somriu tota l'estona que dura l'entrevista, no mira l'horitzó marí amb gravetat com les dones de les escultures que guarneixen els passejos marítims, sinó que parla tot somrient al seu interlocutor i a la càmera.

Mig segle després, ens trobem a Catalunya, i, si bé les condicions legals garanteixen la igualtat d'oportunitats laborals entre els homes i les dones, la realitat continua estant lluny d'una normalitat en aquest camp. El testimoni següent, recollit en una entrevista a una de les dues dones pescadores, l'Helena i l'Emelina, que actualment hi ha al port d'Arenys de Mar ens permet observar de prop com és aquesta realitat.

Comencem amb l'entrevista a l'Helena, una pescadora del port d'Arenys.

A quina pesquera et dediques?

Jo em dedico al palangre. A l'estiu als déntols, sards, pagells. A l'hivern, gener i febrer, és l'època del pagell. El màxim que podem manar és a 12 milles de la costa. Dins aquestes 12 milles hem arribat anar a Sant Feliu de Guíxols. És un palangre de fondo, *palangrillo*, en diuen; és més artesanal.

Des de quan et dediques a la pesca?

Fa tres anys. El meu marit és pescador de tota la vida, el seu pare, el seu avi eren pescadors. Però va estar una època treballant en terra, que és on ens vàrem conèixer, treballant a l'hostaleria. Llavors ell es va posar malalt, va estar bastant greu de salut. Va deixar la seva feina, jo vaig deixar-ne la meua, vam comprar una barca i cap al mar. Al principi, per a mi era un món que no coneixia. A casa meua som pagesos, de Cabrera.

Llavors la teua relació amb el mar era només d'anar a la platja?

Ni això, no m'agrada la platja, jo a l'estiu no vaig a la platja, que va, no m'agrada, vaig a la muntanya.

I com va anar això de començar a anar a pescar?

Primer jo anava a ajudar-lo al port. Després vaig començar... ell anava a calar i jo l'ajudava a anar a llevar. Això va durar mig anyet o així, fins que ja vaig començar anar a pescar normalment.

T'ho haguessis pensat mai?

Mai. Si jo treballava a l'hostaleria, però en una oficina, saps? Que et portaven aquí al port i, ecs!, aquesta olor de peix t'ofenia, si tocaves una xarxa, ecs!... Saps allò... En canvi, mira ara, no m'ho hagués pensat mai en la vida. Jo sóc llicenciada en Història de l'Art, vaig estudiar a la Universitat de Barcelona, vaig acabar la llicenciatura el 2005. Mentre feia la carrera treballava en un restaurant a Cabrera els caps de setmana, després els estius... a un restaurant de banquets, fent feines d'administració i de comercial. Allà vaig conèixer el meu marit que feia de cuiner.

Com és ara la teua jornada de treball?

Normalment, ara a l'hivern, ens llevem a les 3 o 3:30 de la matinada i cap a les 4, quarts de 5, sortim de port.

Teniu fills?

No, en volem tenir, però s'ha de planificar tot perquè amb aquests horaris és complicat. Per a una dona és complicadet.

Sortim, calem, fem la nostra jornada... Sortim de nit perquè anem amb un tipus d'esquer que s'ha de calar quan encara és de nit. Entre que

vas al calador, cales... cap a les 2 entrem a port i per quan acabes d'arreglar-ho tot són les 3. Dinem, a les 4 venem i quan s'acaba la subhasta, cap a casa. Ara m'estic traient el títol de patrona i a les 6, cap a classe.

Qui porta la barca?

Quan anem cap a calador la porta ell. Jo el que faig és arreglar tota la part de la popa, perquè calem per la popa i jo vaig arreglant-ho i preparant-ho tot per calar, el palangre, els galls, l'esquer, tot. Normalment, ell és qui decideix on es cala, tot i que a vegades en parlem, ho comenta, però normalment ho decideix ell. Llavors ell va al pont, perquè va seguint amb la sonda el fons i amb el plòter la calada i la mar en què està. Ell va portant el timó i jo vaig a la popa calant els hams. Normalment, mil. Podem portar un màxim de mil cinc-cents hams, crec que són entre cinc-cents i set-cents per cada persona embarcada. Mil hams, si tot va bé, són quatre o cinc hores llevant; ja Déu n'hi do. I bé, anem fent la jornada i quan acabem, tots dos arreglem les coses bàsiques, com amarrar els galls a la barana, quatre coses més i llavors jo ja me'n vaig al pont, baixo la barca jo, i ell està arreglant el peix, preparant-lo per després vendre'l, neteja i tot, i ja està. Ens ho combinem així.

I com ho portes els dies de mal temps?

Aquests són durs. Jo em marejo bastant, en unes èpoques que més que en unes altres. A part que quan hi ha mal temps tot es mou, vas de rebot i al cap de les hores es fa molt pesat. Per a mi, és el pitjor. L'estiu és més portable, però a l'hivern que si plou, els dies de boira, el fred quan surts de matinada. Vas tapat però les mans les necessites per treballar. Hi ha dies que tens les mans tant fredes que no notes el tacte. Quan hi ha una mica de temporal amb mar de fons, això t'acaba esgotant perquè has d'estar amb els cinc sentits tots posats allà, et dones cops encara que vigilis. Però bé.

I la part millor del teu ofici, quina seria?

La part millor és quan agafes peixet. Encara que no agafis una gran peixetada, però agafes peixet... Quan l'agafes amb el palangre, gaudeixes i agafes peixos grossos. Avui mateix, un déntol d'un quilo i tres quarts és un peix que fa il·lusió. Fa il·lusió perquè és guapíssim. Ells lluiten també. I aquesta petita lluita també ho fa emocionant. I després també, a llotja, van cars. Aquests peixos de vint euros el quilo, a l'estiu fins a trenta-cinc euros han anat, doncs... Vas agafant peixet i és el que anem a fer, també, anem a guanyar-nos la vida. I clar, com més peix, més diners. I bé, t'anima. O, avui, per exemple, hi havia una mica de boira i la mar era plana, i vas fent bé, la teva feina tranquil·lament, no vas de rebot, fantàstic,

llavors és fantàstic. Quan tot va bé, és fantàstic. Ara, quan comences a anar malament...

Treballes moltes hores i a casa després, també: armant, fent palangres, repassant, arreglant palangres, però bé, després tens aquesta llibertat de sortir al mar, treballar a l'aire lliure.

Com veus tu el sector pesquer?

Està fotut, però perquè..., més que perquè no hi hagi peix, que n'hi ha menys que abans segons diu tothom, més que res per les normes que hi ha. Ara mateix, portem una bona temporada, que la Guàrdia Civil cada dia és aquí. I et vénen a bord, revisen els papers, si tens alguna cosa caducada ja tens una sanció a sobre... Estan molt a sobre, massa. Ahir mateix aquí hi havia la Guàrdia Civil, el Seprona, els inspectors de Brussel·les, els inspectors de la Generalitat i els inspectors del Ministeri, de Madrid. I tots t'avassallen i tots et cusen, i a la mínima coseta que veuen... I vinga i vinga. Ens tenen massa cosits. Sí que s'han fet molts disbarats; potser, els mateixos pescadors han fet molts disbarats, però, ostres, no ho sé, nosaltres no en fem pas de disbarats, a part que anem a palangre i som més respectuosos amb el medi. Però és massa pressió. Una empresa en terra normalment no té tanta pressió. Aquí és massa, es passen.

Què es podria fer per millorar el sector de la pesca?

S'haurien de fer moltes coses i és molt complicat. El primer seria respectar el medi. Això és un tema delicat perquè els que fan bastant de mal al mar són els arrossegaments. En arrossegar pel fons, fan malbé el fons marí. Però, clar, la gent que tota la vida ha anat a això i que s'han comprat barques més grosses per poder-hi anar, que les estan pagant... és tot una roda, i canviar això és molt delicat, és un tema molt delicat, costós i llarg. No sé com es podria fer això.

Coneixes més dones pescadores?

Alguna n'hi ha, però poquetes, molt poquetes.

I per què creus que n'hi ha tant poques?

Potser perquè és un sector típic d'homes per ser una feina molt dura. Ara no tant, perquè hi ha més maquinària, però de sempre era duríssima. Els arts abans es tiraven a mà. Era una feina molt dura, això feia que abans les dones es quedessin ajudant en terra i els homes anessin en mar perquè es necessitava una corpulència, una condició física que les dones no tenim. Ara és diferent, però les dones han anat fent altres feines. I quan es tenen fills, és clar, són uns horaris... Si te'n vas de casa a les 4 del matí i no tornes fins a les 4 de la tarda, ja m'explicaràs.

I creus que amb més dones la pesca aniria més bé?

Una mica sí. Per exemple, jo tinc una bossa de brossa a la barca i si tallo un tros de palangre el llenço al cubell, i quan està ple el canvi. En canvi, ells van treballant, van tallant i ho van llençant tot per la borda. També potser perquè com que estem acostumades a casa a netejar a portar-ho tot una mica organitzat, perquè si no és el caos. Doncs, en part això ho tradueixes allà on treballes.

Com veus tu el futur de la pesca?

Home, hi ha dies que ho veus negre, perquè costa tant... però, clar, també t'hi poses a pensar i pot ser que sigui cíclic. Els mars avui està més transitats, més contaminats, a part del que es pesca, però tot hi fa. Hi ha moltíssima gent, les depuradores que van a parar al mar, de tant en tant accidents com el *Prestige*... El que està clar és que avui dia es fan estudis per fer reserves marines, de com cuidar el mar, els alguers, què els perjudica, què no, i tots aquests estudis han de ser bons. També som nosaltres els pescadors que ens passem tot el dia a l'aigua i si mirem de no estar tot el dia llençant-hi coses, una mica hi contribuïrem. Esperem que es regeneri. La gent jove és més conscient de tot això, i per sort hi ha més gent jove. De vegades, veus barques d'aquestes que porten cubetes plenes de llaunes, plàstics que han agafat i no ho tornen a llençar al mar, ho porten i ho tiren aquí al contenidor. A poc a poc.

L'altre pescadora que actualment podem trobar al port d'Arenys, tot i que en aquests moments no surt a pescar, és l'Emelina. A continuació, oferim un resum de la entrevista amb ella.

L'Emelina té cinquanta-dos anys. Va néixer a Granada, «en secano total, ni de pueblo, más bien soy de campo». Va venir a Catalunya de petita amb els seus pares. Vivia a Cerdanyola del Vallès. La seva família no tenia res a veure amb el món de la pesca. Quan tenien els nens petits, tenien una peixateria al mercat de Rubí. La van vendre i es van comprar una barca de pesca. El seu marit tampoc no tenia cap relació amb el món de la pesca, excepte que practicava pesca esportiva amb canya i venia a Arenys a agafar esquer. Van veure que es venia una barca de pesca i s'hi van llançar... «Nada, no teníamos ni idea, ni él ni yo». El seu marit és de Montcada i Reixac, on els seus pares havien anat a viure des de Còrdova abans que ell nasqués. Actualment, viuen a Arenys de Mar.

Quan tenien la peixateria, anaven a comprar peix al Mercat Central, però no els agradava el peix que hi havia i llavors anaven a comprar-lo a Roses i a Arenys.

«Comenzó él solo, y yo me ocupaba de los niños, teníamos dos niños pequeñitos. Pero los veranos se ocupaba mi familia de los niños y me iba

yo con él». Va començar els estius perquè feia bon temps, els nens estaven de vacances, i hi anava un parell de mesos a l'estiu. Això era cap al 1983 o 1984. Ell va continuar pescant amb un altre mariner.

Van anar a viure a Arenys per treballar al port. «Y venimos aquí por eso, y sin tener ni idea, eh!». Pescaven cloïsses i ella hi va està anant amb ell a les cloïsses cada dia durant uns dos anys. I després, per temes dels nens i de treball, ho va deixar bastant de temps. Més tard, hi va anar a temporades i fa un parell d'anys que va començar a anar-hi de nou al palangre. Perquè «la almeja se fue al traste». I ara ja han deixat el palangre i van al sonso, però ella ja no hi va.

«Yo ya comencé a ir por necesidad. Ahora estoy otra vez en tierra. Digamos que soy el comodín [*riu*] para cuando no hay...». Ara el seu marit va amb un soci. Va vendre la meitat del seu vaixell. Quan es van exhaurir les cloïsses, van comprar llicència per pescar sonso. Van comprar una barca vella, van adaptar la barca que ja tenien amb els papers de la vella, així com els arts i la *maquinilla*. El palangre el van deixar perquè econòmicament no era gaire rendible (anaven al bonítol, l'orada, els pagells..., al lluç no perquè no podien anar tant en fora amb aquella barca).

Ella es va treure el títol de competència marinera molt jove, sense tenir gaire idea que aniria a pescar. Al principi, havia anat a pescar sense títols ni papers; en aquella època no ho vigilaven tant.

Els períodes que no anava a pescar va treballar en altres feines. Va tenir una granja de d'helicicultura. «Y bien, también estaba bien, interesante [*riu*]», «y bueno, y cuidando a la familia y poco más». «En estos momentos sigo pescando pero salgo de comodín y me quedo en casa a arreglar artes y cosas, pero salir cada día, cada día, no. Ahora de hecho están en veda.»

Així és la seva jornada de treball com a pescadora: «La jornada es muy bonita pero es muy dura, eh. Hay que reconocer que el mar es duro. Porque en invierno hace mucho frío, días de mucho frío. Pero otros días que es una maravilla, a la que sale el sol, com en días de primavera. La *petxina* la empezábamos a las seis de la mañana y hasta las tres [...]. Los niños me los cuidaba una canguro que los llevaba al cole, les daba de comer y yo ya los recogía a las 5 [...]. Con el palangre salíamos a veces a las 3 de la mañana, a las 4, depende y a veces hay que ir por la tarde a repasar o a calar. Lo normal era que tempranito repasábamos el palangre, calábamos para el día siguiente, y así. Luego, el fin de semana, como el sábado no se puede ir, calábamos el domingo por la tarde-noche para el lunes tener algo».

L'Emelina no creu que aquest ofici sigui més difícil de compaginar amb la feina de la casa i els nens que qualsevol altre feina de les que ha fet; o podria haver estat pitjor, per exemple, al comerç els horaris són pitjors. Sortia potser una mica més cansada del treball, però després tenia temps per descansar. «No lo he *llevao* mal, lo de los niños.»

Sobre el futur de la pesca, l'Emelina opina el següent: «El futuro de la pesca, buf, mal, muy mal, fatal. Yo creo que no durará mucho, eh, la cofradía, por ejemplo... Es que, cuando íbamos al palangre, ya te digo, no había casi nada. Está fatal [...]. Cuando empezamos se ganaba uno muy bien la vida. No digo bien: muy bien [...]. De hecho, yo iba a trabajar porque ganaba un buen sueldo, podía pagar a la canguro, llevar a los niños a una buena escuela... Pero está muy mal [...]. Ahora no sería posible, no, no. Vamos, te digo que estamos ganando ahora mucho menos de lo que se ganaba hace veinte años o veinticinco». I sobre les causes d'aquesta situació, l'Emelina opina que tot això és degut al canvi climàtic, la regeneració de les platges ha perjudicat la petxina, els moviments de sorra, les autopistes, que s'hi hagi edificat tant, que ja no baixi tanta matèria orgànica per les rieres. Pel que fa al canvi climàtic, s'hi refereix a la temperatura de l'aigua; ella no ho ha comprovat però ho ha vist en programes de televisió, que ho diuen d'altres llocs del món i pensa que aquí al Mediterrani és el mateix. Creu que potser amb el temps s'acabarà arreglant, que potser són cicles llargs, que no és qüestió d'un parell d'anys sinó d'una generació per l'altra. L'Emelina pensa que dintre de deu anys, potser, la situació de la pesca haurà millorat.

Amb relació a la presència de la dona en el sector pesquer, l'Emelina ens comenta que realment ha vist molt poques dones pescant al llarg de la seva vida. Alguna al port arreglant xarxa, però no pescant. Un cop diu que va conèixer una dona de Llavaneres que s'havia embarcat tres mesos en un vaixell tonyinaire, processant peix i que ho recordava com una experiència agradable. Però diu que realment n'ha vistes molt poques.

«De hecho, cuando yo me saqué la revisión médica, que tenía *veintipocos*, veinticauro, tendría, y me acuerdo que la doctora que me lo sacó me decía, “¿Pero tu madre ya te deja?”. Yo ya hacía tiempo que no estaba con mi madre. Pero sí, se ve como algo raro, una mujer pescando. No hay muchas. De hecho, es un trabajo duro. En el Ayuntamiento me dicen: ven a dar una charla porque la igualdad, porque el *nosequé*, y yo digo, pero qué igualdad ni qué igualdad, si yo voy porque me gusta y porque yo puedo. Yo reconozco que quizás hay mujeres que se verían incapaces de a lo mejor hacer lo que hago yo, que para mí es normal, pues tema de fuerza o tema de que te guste, pero la mayoría de las mujeres yo reconozco que no serían capaces de ir a la mar. Entiendo, yo; no sé, habrá de todo».

De tota manera, malgrat que la discriminació de la dona en el sector pesquer no existeix actualment en l'àmbit legislatiu, l'Emelina s'ha trobat amb actituds masclistes: «Cuando hice el título de competencia marinera, el primero de todos, y me acuerdo que el Casimiro, que era el que nos lo impartía, y éramos una amiga y yo que lo hacíamos, todo lo demás eran hombres, decía: “Mira, cuando terminemos este de competencia marinera va a comenzar otro de patrón, pero –dice– esto *pa* las féminas no”. Y en-

tonces cuando yo oigo “*pa* las féminas no” yo digo, pues a mí casi que ya me puedes apuntar [*riu*] no tenía ni idea de si hacerlo, pero me dije, ya nada más por oír esa frase lo voy a hacer. Y así fue como me vino la idea de hacer un título de patrona». Devia ser entre l’any 1983 i el 1985 i tenia vint-i-quatre o vint-i-cinc anys.

La pesca és un treball perillós, fins que no surt el sol fa molt de fred, però també té una part molt bonica, que hi ha dies que sembla que estiguis de vacances, que dius: estic treballant o estic de vacances? Això li agrada. Però hi ha dies que no et treus el passamuntanyes i vas pensant a veure quan marxem d’aquí. També és un ofici perillós: «A mí me gusta. Cada vez que sales por la bocana con el viento que te da en la cara, lo disfrutas. Pero no veo yo muchas mujeres que..., no sé, a veces ves que te miran como un bicho raro».

Amb relació a les diferents maneres d’entendre la pesca dels homes i de les dones (o almenys del seu home i d’ella), l’Emelina explica també que quan venien amb el seu marit a la llotja, en temps de la pesca de cloïsses, amb sacs de deu quilos, ella li deia al seu marit que podrien fer-ne bosses d’un quilo i anar a vendre a restaurants o supermercats. O les cloïsses negres, que aquí les llencen però als francesos els agraden, de portar-les a França amb un transportista. O de no portar-ho tot a la llotja d’Arenys sinó mirar altres llotges segons què pescaven. Però ell no volia, deia que amb la pesca ja tenien prou feina i no es volia complicar buscant altres sortides al peix que no fos dur-ho tot a la llotja. Diu que als homes en general els hi costa, ells van a pescar, ho porten a la llotja a vendre i ja està.

En el repartiment de les feines, ell portava més el tema de calar, de buscar els caladors: «Yo ya con el tiempo lo iba conociendo, pero el tema lo llevaba él. Digamos que el era el patrón, a pesar de que yo tengo el título de patrona también, pero el patrón era él, él decía, vamos a Callella, o vamos a Mataró o a tal sitio. Él elegía el sitio, porque, lógicamente, el llevaba más años y lo conocía mejor. Y después el trabajo a medias, porque había cuatro *gabias*, dos y dos; el llevaba una parte y yo la otra. La barca él la llevaba por la mañana cuando íbamos al caladero y a la vuelta la llevaba yo».

Amb relació als fills, ens explica que, quan els nens eren petitets, de vegades se’ls emportaven a la barca, passaven el dia com una excursió, fins i tot en ocasions convidaven algun amic o amiga. Però sobre la continuïtat de l’ofici actualment entre pares/mares i fills/filles ens diu: «Cuántos pescadores hay que a los hijos ni se les ocurre ir a pescar. Algunos si habrá, pero muchos, no. Y a las hijas..., a ninguna se le ocurre ir a pescar». Ella diu que ho ha fet perquè li agrada el mar i li agrada pescar i, en definitiva, perquè ells tenen una barca de pesca; si no, no hi hagués anat mai, segurament.

3.4. Vendre peix: Maria Tomasa

Maria Tomasa és una dona que des dels tres anys viu envoltada de peixos, els peixos que pescava el seu pare i venia a casa seva, i, actualment, els peixos que compra cada dia a la subhasta d'Arenys i porta a vendre a la seva botiga, a Sant Pol de Mar. És una defensora del peix local que creu que s'ha de conservar i, per això, en la seva peixateria només ven peix fresc d'Arenys. El seu testimoni és molt interessant també perquè aborda un camp professional, la venda de peix, del qual se han ocupat tradicionalment les dones, i d'un altre aspecte no menys important per a la gestió de les unitats domèstiques com és l'alimentació, en el qual també les dones han estat el referent principal. El testimoni de Maria Tomasa ens mostra com ha anat canviant tot aquest món en els darrers cinquanta anys en un poble de pescadors del Maresme.

Com va començar aquesta peixateria?

Això ho va començar el meu pare. Ell va fer molts oficis, un dels quals el de pescador. Anava a pescar a Arenys i, mira, es va engrescar i va muntar una botigueta a l'entrada de casa la meva àvia, aquí a Sant Pol, al costat de l'Ajuntament. Allà vivien els meus avis i és on es va criar el meu pare. El meu avi no era pescador, era pagès. Però el meu pare, en anar a pescar, s'hi va engrescar. D'això fa quaranta-set anys, cap a l'any 1965. Jo tenia tres anys. La meva mare anava a fer feines per les cases i hi va començar el meu pare sol. La meva mare no volia fer-ho, era cosa més del meu pare que sempre ha estat més emprenedor, la meva mare era més frenada. Però ja al veure que tenia feina, el va començar a ajudar.

Al començament, anaven a buscar el peix amb tren a Arenys, després amb una moto amb la caixa al darrere i, bé, molt bé. En aquell temps, a l'Ajuntament hi havia plaça de mercat. Els matins estaven allà i a la tarda anaven a casa, a la botiga. El que passa és que aquí a Sant Pol, com que tothom es coneix, sembla que si vas a comprar a casa d'un, l'altre s'enfada, que no tindria per què ser així, perquè cadascú va a comprar allà on li sembla, però..., bé, la mentalitat d'abans de la gent era molt diferent a la d'ara. Allà hi vam estar deu anys. Hi havia molta gent que venia peix, gent que anava a vendre'l pels carrers, barques que quan agafaven força peix el venien a l'entrada de casa seva. Hi havia molt per triar. El que passa és que el meu pare, si podia, anava a Mercabarna i portava musclos i altres coses, això l'ajudava una mica més.

Jo ja em vaig criar en aquest ambient, ja m'agradava. Quan venia del col·legi m'estava en un raconet i amb l'excusa que m'ensenyessin..., perquè llavors no teníem les balances com les d'ara, havies de pensar quan eren tres unces o quatre unces i mitja i..., mira, vaig començar jugant fins

que al final m'hi vaig anar posant i la veritat és que m'agrada. La feina que faig m'agrada, el tracte amb la gent, a part que has de tenir molta paciència, però és com tot. Les persones, quan les coneixes, només és saber-les portar i ja està.

Primer hi anava la meva germana gran, però ella es va casar amb un noi de Sant Cebrià i se'n va anar a viure allà. Llavors jo ja tenia catorze o quinze anys i va ser marxar ella i posar-m'hi jo. Llavors ja va ser quan vàrem canviar de botiga, de casa els avis a aquí, on som ara. Aquí ja fa trenta-cinc anys que hi som. Llavors el meu pare ja ho va deixar.

La botiga era com ara, només que el 2005 li vaig fer un rentat de cara. Has de renovar una mica. La decoració de petxines la va fer el meu pare, perquè anava a pescar petxina i com que li agradava fer coses manuals, va anar guardant petxines i amb un senyor que ja no hi és, quan van fer la botiga van fer aquesta decoració.

Tu no has anat mai a pescar?

Hi vaig anar una vegada amb el meu pare a pescar la petxina, però vaig agafar una marejada que vaig dir que no hi tornaria mai més. I no hi vaig tornar-hi pas més. Jo, de peus a terra. Això que la barca es mogui... no, no. Això no és per a mi. A part que em fa una mica d'agúnia.

I el mar, a tu t'atreu?

Si, jo sóc de les que li agrada anar a la platja, *val?*, anar a mar. El que passa és que em fa molt de respecte. Perquè... quan vas a nedar i no veus el que hi ha allà a sota, a mi em fa un... em fa molt de respecte, molt, molt, és una cosa que, mira, és superior a mi. M'agrada anar a la platja i... si hi vaig amb altre gent ja m'atreveixo una mica més, però em costa, em costa perquè em fa por. De petita solia anar molt a la platja. A més allà on teníem la botiga abans només havíem de travessar la via i ja érem a la platja. Hi anava sola, els meus pares em deixaven, només havia de travessar la via del tren i ja hi era. Davant de l'Ajuntament hi havia un pas i tothom passava per anar a la platja. Ara ja no hi ha platja, perquè els temporals s'ho han emportat tot. Amb els altres nens i nenes ens passàvem el dia al carrer o a la platja. Els meus pares eren tot el dia fora de casa, i a casa sols no ens hi deixaven. Jo quan sortia de col·legi anava a casa dels meus avis, berenava una mica i cap a jugar al carrer, ens enfilàvem per tot arreu. Clar, no hi havia tele com ara. Totes les joguines eren al carrer.

El negoci el va començar el meu pare i l'he continuat jo. El que passa és que he tingut la mala sort que no m'ha vingut ningú al darrere. Als meus fills no els hi agrada. La meva filla va provar-ho, quan tenia dotze i tretze anys als estius venia, però... no, no. Pot ser és que, clar, ella tampoc no ho ha viscut com jo, perquè quan em vaig casar me'n vaig anar a

viure a Pineda. Potser si hagués tingut la família aquí, ho hagués tocat més. A més, jo ho tenia dintre de casa. Ells no, i tot i que ho van provar, no els va agradar. El meu fill fa de lampista amb el seu pare i la meua filla fa de comercial.

I anar a buscar el peix, hi anava el teu pare?

Si, primer el meu pare i després, quan la meua mare es va treure el carnet de conduir, hi anava ella. Ella va començar a anar-hi sola i jo quan plegava de col·legi als estius hi anava amb ella. Ells sempre han anat a Arenys a comprar.

La subhasta era a veu. El venedor cantava a veu amb un micròfon i es posava un preu molt alt, anava baixant i quan tu ho volies el cridaves. Era molt curiós, molt curiós, sí. El que passa és que ara és més legal, diguem-ho així. Perquè abans, potser ho dèiem dos o tres i a tu et semblava que ho havies dit primer i li donaven a l'altre, m'entens?, i llavors això de vegades creava una mica de mal ambient. En canvi, ara, amb la subhasta electrònica, el primer que prem és el que se l'emporta, encara que sigui per dècimes de segon. Si, per exemple, dos o tres pitgem a l'hora, la màquina torna a començar amunt fins que, bé, el que paga més és el que se l'emporta. El sistema és el mateix, però ara és electrònic. Ara és molt més legal.

Abans hi havia molt més peix. Les barques portaven molt de peix i hi havia molta més quantitat.

Comprar el peix a la subhasta és molt difícil. En aquest ofici, el més savi encara ha de néixer. A veure, sí que pots temptejar en el sentit de dir, vaig a veure el que hi ha. Si tu més o menys saps les barques, el pescar que han fet, si han anat al lluç, a la gamba... tu pots dir... a veure, hi ha quatre barques que han anat a la gamba, n'hi ha cinc que han anat al lluç o al que sigui..., saps més o menys la pesquera que han fet. Llavors, pots pensar, bé, si no hi ha gana, deixarem que baixi el preu, *val?*, si hi ha molt de peix sempre et frenes una mica. I penses, bé, com que hi ha quatre o cinc barques que han anat al lluç, m'esperaré. Si no és la primera, serà la segona o la tercera... A vegades, puja, perquè hi ha majoristes que compren la partida per enviar-la al mercat. Llavors, tu te'n quedes sense, *val?*, o a la pròxima barca l'has de pagar més car. Vull dir, és una mica complicat, vas així.

És complicada, sí. De vegades compres i l'encertes, i de vegades compres i després baixa el preu. Et pots trobar en un moment que et baixin de dos o tres euros, llavors et sap greu perquè penses, ostres... Però, bé, altres vegades passarà el contrari, que ho compraràs i llavors pujarà el preu, m'entens?

I tu tens preferència per comprar a algunes barques en concret?

Sí pots, sí, perquè com que ja les vas coneixent hi ha barques que cuiden molt més bé el peix que unes altres; n'hi ha que no el cuiden tant. A veure, hi ha barques que quan fan els volts potser n'haurien de fer-ne quatre o cinc i per comptes de quatre o cinc en fan sis o set, i llavors aquell peix allà dintre es fa un fart d'arrossegar-se i quan surt està més cansat, està més malmès.

Allà també ara tenim la sort que a la llotja hi ha una nevera molt gran i les barques, quan arriben, han d'anar posant el peix a dins de la nevera. Abans, no. Abans deixaven el peix a dins la barca, amb gel o el que sigui, però potser el peix arribava a les 11 del matí i fins les 4 o les 5 de la tarda no el venien; i, doncs clar, perdia molt.

Tu saps el que portarà cada barca?

No, no ho saps mai, fins que entren. Bé, hi ha gent que truca. Jo tinc un senyor allà al costat a la llotja que en sap molt, és de Badalona i havia sigut pescador. I clar, ell cap al migdia, cap a les 12 o la 1, truca a una barca que té molta confiança i li diuen, doncs mira, la *Sinera* ha anat a la gamba, la *Coca* ha anat a la gamba, l'altra ha anat al peix, l'altra ha anat al calamar, l'altra ha quedat en terra. Més o menys saps les barques grosses el que faran. Les petites normalment sempre van per allà mateix. Poden canviar perquè potser un dia aniran al lluç i un altre dia al peix d'escata, el besuc, al pagell, depèn.

I saber això et dona avantatge?

Exacte. Saber, per exemple, que avui cinc barques han anat a la gamba, sabrà si potser aquella ha trencat i no en portarà, etc.

Després hi ha el majoristes. Hi ha majoristes que tenen contactes a diferents llotges, aquí a Arenys, a Blanes..., i envien peix a Mercabarna. Potser hi ha una partida de llucets que baixen de preu o saben que a Mercabarna no hi ha gamba i que en volen... bé, no ho sé, una mica això, no?, contactes. I llavors si hi ha, per exemple, deu cubetes, se les queden totes de cop. Llavors penses, clar si el necessito l'he de comprar. Sí, per exemple, l'han pagat a set euros i mig potser pagaràs cinquanta cèntims més o un euro més, *val?* Si qui ve darrere també en necessita, doncs, clar, més o menys. El que passa és que, clar, el majorista no compra el peix gaire car, per enviar-lo a Mercabarna necessita un preu mínim. És truquen entre ells i es diuen el peix que ha vingut a cada lloc i acorden que si els hi arriba a un cert preu, compren. I si ells van tous, per exemple, els divendres, que segons quins peixos a Mercabarna ja no cal que els portis perquè ja no es venen, a més ve gènere de tot arreu, clar, llavors si no és una cosa molt barata no els interessa enviar-lo. Perquè si et ve el llucet de França i resulta

que allà l'estan venent a dos euros el quilo, tampoc no els interessa comprar-lo aquí a quatre euros més car.

I a les peixateries, normalment trobes dones treballant?

No, també hi ha homes, però majoritàriament són dones.

I a les llotges?

Més homes que dones. Sí. A veure, de dones som comptades, potser en som sis. Tota la resta són homes. També és que els homes vénen a comprar i les dones es queden a la botiga si obren a les 5 de la tarda. Jo m'he d'esperar a obrir a les 6 de la tarda quan vinc d'Arenys. Clar, la subhasta comença a les 4 de la tarda, fins a les 5 o les 6. Si és, per exemple, al febrer, que obliguen les barques grosses a fer veda, llavors només n'hi surten les petites, les d'art i potser amb mitja hora la subhasta ja està feta. Bé, ja està bé. El que passa és que potser se n'han recordat un mica tard. Perquè ara, després dels disbarats que han arribat a fer, doncs..., poca cosa queda. A part que estem molt controlats amb el llucet, les mides. De vegades, al sortir de la llotja, no saps mai quin dia ni a quina hora, et pots trobar els Mossos d'Esquadra o la Guàrdia Civil, que et miren a dins la furgoneta, que no compris res fora del rotllo, que tot ha de passar per la subhasta, que tot el peix, tant el llucet com els rogers, la mida volen que sigui la mida, si no la fan també és una altra multa...

Ja mires primer de deixar fer preu. Mires i què hi ha, quatre o cinc cubetes? Doncs, mira, deixaré fer preu, per, primer deixo entrar a veure qui en vol i llavors puc jugar, no? Que només hi ha una barca i només hi ha aquells i els necessito? Doncs, si el dia abans els vaig pagar a 35 euros el quilo, per tal de no quedar-me'n sense potser els pagaré a 37 o 38. Saps? Jo, per exemple, porto el peix a la Carme Ruscalleda, si ella em demana calamars o lloritos, li he de portar, necessito subministrar aquest gènere. És molt complicat. Hi ha vegades que després ha entrat una altra barca que portava també lloritos i ha baixat molt el preu. És molt complicat perquè penses, i si em quedo sense? I si no la puc servir? M'entens? És molt complicat, molt. Quan arribes allà ja mires d'anar per allà fora a veure les barques què han portat, a preguntar-ho als pescadors, per tenir una idea de la barca que en porta, la que no en porta... i si veus que hi ha tres o quatre barques que porten el peix que tu vols, penses, salvada, tu! Saps? Perquè llavors, primer deixo fer preu... és una mica un estira i arronsa. És una mica complicat, és maco.

Tu penses que el mar és una cosa dels homes?

Sí, fins ara ha sigut així i ho continua sent. Els que van a pescar normalment són homes. I a comprar també, la majoria són homes.

I a la botiga, et vénen més dones que homes o per igual?

No, més dones que homes. A veure, que ara, ja hi vénen molts més homes que abans, sobretot amb la gent jove. El jovent potser hi vénen més homes que dones, potser es reparteixen més les feines de casa, que abans l'home anava a treballar..., que, a veure, abans les dones també anaven a treballar i llavors, sortint de treballar... Jo me'n recordo que quan hi havia la fàbrica Tarridas aquí dalt, era una passada. A les 7 de la tarda les havies de veure totes baixant per aquí, corrents per venir a comprar. Venien, compraven i entre elles s'anaven explicant... Mira, compraré el rapet aquest perquè demà faré fideus per dinar... jo faré una mica d'arròs, ja faré no sé què..., i bé, compraven el peix per sopar i, a més a més, compraven alguna cosa per l'endemà, *val?* Mira, mentre faré el sopar faré el sofregit i deixaré els fideus mig enllestits, o si he de fer un arròs faré el sofregit per demà només haver de tirar l'arròs..., o faré un suquet de..., jo què se. S'organitzaven així. Al vespre mentre feien el sopar t'explicaven què farien pel dinar de l'endemà. I avui en dia això pràcticament no ho sent. També ha canviat una mica la cosa, ara tenim molt més per triar.

I la gent consumeix menys peix?

Molt menys, molt menys. Nosaltres ens hem adonat a mida que ha anat marxant la gent gran; doncs, bé. Abans també hi havia molt costum de menjar peix cada dia. Jo recordo en aquesta botiga i ja quan estaven a l'altra, la gent venia i s'esperaven. Venien potser a quarts de 6 de la tarda o a les 5, entraven allà a l'entrada, s'esperaven, feien cua. I llavors quan vàrem marxar d'allà, de casa dels meus avis, la meva àvia venia aquí, obria la porta i la gent anava arribant i s'asseien aquí a esperar que nosaltres vinguéssim. I entre elles, doncs mira, anar fent les xafarderies i posaven el poble al dia, diguem-ho així. I la gent s'esperava. La gent gran era cada dia, cada dia, les mateixes, que venien a buscar peix per sopar. Te n'assabentaves de tot, n'hi havia unes quantes que posaven el poble al dia. No tenien tampoc res més a fer, potser. Ara no, ara la gent té molta feina i tampoc no s'estan de preguntar.

I com veus el futur?

Doncs ara, a conservar el que tinc, que és el que costa, costa. Mira, ara la Feli plegarà [*l'altre peixateria que quedava al poble*] i només quedarem el supermercat i jo. Però no les tinc totes. Amb la Feli sempre he tingut molt bon rotllo i la gent sempre ha anat allà on més li ha convingut. La Feli també tot el peix que ha tingut és d'Arenys. Si, per exemple, algú ha vingut i «Ah! que no tens sardina?», «No, però vés a la Feli que ella n'ha comprat», m'entens? El sou se l'ha de fer tothom. Després, és clar, hi ha

Maria Tomasa (foto: Isidre Garcia Puntí).

gent que ha treballat tota la vida o ha tingut un negoci i quan s'ha jubilat els hi ha quedat una pensió de no-res, i han de mirar molt el que compren. Pensa que, per exemple, ve llucet d'aquest petit de França molt barato, i al súper en tenen, però jo no puc anar a Mercabarna, jo sempre he portat peix d'aquí d'Arenys. I mentre pugui aniré a Arenys a comprar peix del dia. I això de fora, doncs no vull, no hi vull entrar, aquí. Ni amb les orades ni amb els llobarros, no. A veure, tinc tres coses com el salmó, la tonyina i el rap que ve de fora, perquè aquí no n'hi ha, i prou. Sempre vaig a Arenys, excepte dos dies a l'any que és festa major a Arenys i vaig a Blanes, però les barques pesquen allà mateix. I la sardina, un dia pot venir de l'Escala, un altre dia pot venir de Roses, però bé, tu saps que és peix del dia i que és d'aquí. En canvi, quan ve sardina d'Andalusia o del nord, jo aquí ja no vull comprar-ho. A mi ja no m'interessa, perquè jo el que vull és vendre el peix d'aquí. Després, tampoc no puc competir amb els supermercats, són cadenes molt grans, van a Mercabarna i compren gènere a l'engròs i llavors potser et donen el rap a 25 euros o el salmó te'l donen a 8 euros i, clar, jo no puc competir amb preus així. Perquè el que no faré serà perdre tota la nit per anar a Mercabarna a comprar un lluç de palangre o un rap o el que sigui. No puc. T'has d'aixecar a les 2 del matí, vés-te'n a Mercabarna, camina tot el mercat. Arribes aquí, has de preparar-ho, després vés-te'n a Arenys. És clar, no descansas. Hi ha gent que ho fa, si són dos s'ho reparteixen, però jo sola no puc i penso que no val la pena. Jo penso que he de defensar una mica el peix d'aquí i tinc gent que em diu, mira, no vindré cada dia, però el poc peix que em pugui menjar que sigui del dia. A més, jo el que dic és que no et mengis un lluç, però tens una sardina, el tacó que també és un peix que no és gaire car, però et menges un peix del dia. I una cosa en la que jo insisteixo molt és amb els filets, filets de perca, filets de panga, tot això els hi dic, sobretot no ho mengeu, no ho compreu perquè si sabéssiu de la manera en que estan criats... Les hormones que els donen, els pinsos que els donen, perquè puguin créixer molt ràpidament i es puguin reproduir molt de pressa. Saps? Tot això, a la llarga, repercuteix, surten les malalties, no et pot fer mal potser al moment, però amb el temps en surts perjudicat. Jo en això insisteixo molt a la gent que ve a comprar i em demana filet de panga i coses així. A vegades, els dic que no els donin això als nens. Dóna-li un filet de lluç congelat, és igual, perquè tu això saps que és un peix que l'han pescat en mar i l'han congelat, però no estarà tant manipulats com l'altre. Però bé, hi ha de tot i s'ha de vendre tot, però el que passa és que sap greu. Però, bé.

3.5. A sota l'aigua: Gemma Aymerich

Gemma Aymerich és directora tècnica, instructora de busseig i propietària del centre d'immersió Oceansub-Estartit, situat davant de les illes Medes, on ens rep amablement perquè li fem aquesta entrevista sobre la seva relació professional amb el món submarí.

Com has arribat a aquesta professió?

De fet, sempre m'han agradat el mar, el submarinisme i la fotografia submarina, i un dia vaig decidir fer de la meua afició la meua professió. Vaig venir aquí a l'Estartit i vaig muntar aquest centre de busseig ara fa nou anys. Originàriament, jo sóc manresana però estic instal·lada aquí, tot i que tota la meua família està a Manresa.

Crec que l'Estartit és un lloc ideal per practicar el submarinisme, ja que just aquí al davant tenim la Reserva Marina de les Illes Medes. És un lloc on ve gent d'arreu del món per practicar el submarinisme. També m'agradava molt la fotografia submarina, cosa que encara continuo fent i, res, una mica un conjunt de tot: afició i professió.

Com vas començar a practicar el submarinisme?

Jo vaig començar..., deixa'm pensar..., fa divuit anys que bussejo. Vaig començar com tothom, fent el primer curs. A casa, el meu pare i el meu germà ja feien submarinisme i de petita me'n recordo que sempre em deixaven ajudar-los a portar el material. Després, quan vaig ser més gran, vaig decidir provar-ho i em va agradar moltíssim.

Estiuejàveu a la costa?

Si, per Palamós. Tot i que sóc d'una ciutat de l'interior, des de petita ja em portaven sempre a estiuejar al mar, vull dir que d'aletes i ulleres ja de ben petita en feia servir. Ens trobàvem tota una colla de manresans que passàvem tot l'agost a la platja. Era costum portar els nens a estiuejar a la platja.

I com és el procés fins a dedicar-te professionalment al submarinisme?

Vaig començar a practicar-lo i de seguida ja vaig començar amb la fotografia submarina com a model. Vaig començar a anar a concursos, vaig conèixer gent que eren de per aquí la zona i, al final, mira, vaig m'hi vaig decidir... De fet, jo abans em dedicava a una altra cosa, treballava en el sector de les motos, una cosa ben diferent, però al final vaig decidir canviar i fer, com he dit abans, de la meua afició la meua professió.

I com va anar que et dediquessis també a la fotografia?

Doncs perquè el meu monitor de busseig, que també era de Manresa, a la meua setèptima immersió em va dir que hi havia un instructor de Mataró que buscava una noia que li fes de model. I vaig començar així, vaig anar participant en diversos concursos tant a Catalunya com a campionats d'Espanya de fotografia submarina.

Amb tota aquesta experiència que tens, què és per a tu el mar?

El mar és una font de riquesa molt gran i que hem de preservar entre tots. Estic contenta d'estar aquí davant de les Medes i que sigui una reserva marina perquè hi té cabuda tothom. Nosaltres perquè portem submarinistes a bussejar, que gaudeixen molt veient la quantitat de fauna i flora que tenim. Els pescadors, d'altra banda, també tenen el seu espai dintre d'aquest lloc. El territori també en surt molt beneficiat perquè vénen molts turistes. És un conjunt de tot. Penso que tot ordenat funciona perfecte. Jo estic molt contenta d'estar aquí.

És curiós que una dona de Manresa...

Sí, de vegades pensem que el mar només atreu a la gent que viu a la costa, però jo crec que el mar atreu a tothom.

Quina mena de gent ve al teu centre?

Ve gent de tot el món. Bàsicament, són catalans i espanyols, però també molts francesos, per proximitat, ja que Perpinyà està a poc més d'una hora d'aquí. A més dels francesos, també vénen molts europeus com holandesos, belgues, italians i alemanys. Aquest any hem començat a tenir clients de Polònia, Rússia i la República Txeca, i també ens vénen clients dels Estats Units i del Canadà. L'edat sol ser d'entre trenta i cinquanta anys; bàsicament, predominen els homes, però també hi ha moltes dones que bussegen.

I en el món professional al qual et dediques, n'hi ha moltes, de dones?

No, no n'hi ha gaires. Normalment són homes els que tenen o porten centres de busseig. També en sóc la patrona, ja que tinc un vaixell per dur la gent fins a les zones d'immersió. Penso que és una feina que pot fer tant un home com una dona.

Has trobat alguna dificultat professional pel fet de ser dona?

No, els meus companys, que tenen altres centre de busseig m'han acceptat molt bé i no, no hi ha hagut mai cap problema. De fet, jo ja estic acostumada a treballar en un món en el qual predominen els homes, perquè abans amb les motos passava el mateix.

Gemma Aymerich (foto: David Carbó Fusté).

Què t'evoca la imatge del mar?

El mar s'associa a tranquil·litat, a calma, molta gent ve a la platja a relaxar-se. Els submarinistes hi vénen per gaudir del fons del mar, la natura, veure els peixos en el seu entorn, tota la fauna i flora que tenim, el fons...

Però el mar també és un medi una mica hostil a l'ésser humà, no?

Al mar, se l'ha de respectar, perquè no sempre està en calma com a tu t'agradaria. Els dies que fa vent, mala mar o temporal no podem sortir. També cal tenir clar que quan sortim, s'han de prendre totes les mesures de seguretat.

Coneixes altres dones que tinguin centres de busseig?

Sí que en conec. Tinc amigues que o bé tenen centres de busseig o bé fan d'instructores.

Així, a diferència d'altres sectors com la pesca, en el teu sí que hi ha una presència de dones?

Sí, sí. Pescadores n'hi ha molt poques, jo personalment no en conec cap que s'hi dediqui, però d'instructores n'hi ha moltes. També és cert que de dones patrones, que exerceixin de patrones en conec molt poques.

Com és per a tu una jornada de feina?

Nosaltres obrim a les 8 del matí, rebem els clients, s'equipen i els portem amb la furgoneta cap al port. En aquest centre, som quatre persones en total, dues dones i dos homes, tots quatre som instructors. En temporada alta fem dues sortides al matí, parem per dinar i una altra sortida per la tarda. Acabem a les set de la tarda.

Les immersions solen durar uns cinquanta minuts, en funció del consum del client. No tothom respira igual i, per tant, varia el seu temps d'immersió.

Som un centre familiar, que ens dediquem als grups reduïts, com a màxim dotze clients. La navegació no dura gaire, les zones d'immersió són a prop, tot i que també bussegem a la costa del Montgrí, que ara també és parc natural. De vegades, també fem cursos si algun client ens ho demana. Per poder bussejar s'ha d'haver fet prèviament un curs de nivell inicial de submarinisme.

Per a les persones que mai no han bussejat i voldrien provar-ho, es pot fer un bateig de busseig, que és una activitat que consisteix en una petita explicació teòrica i, posteriorment, una immersió a una profunditat màxima de 10 metres, sempre acompanyat per un instructor.

Abans comentaves que el mar era un recurs que havíem de cuidar entre tots. Tu, com a dona i com a empresària, què creus que podem fer per cuidar el mar?

Fer, podem fer moltes coses. Les reserves marines són una font important de riquesa per a les persones i per al territori, ja que el preservem perquè hi ha unes normes que hem de complir. Per exemple, no ancorar i utilitzar les boies, no llençar residus al mar... Coses tan bàsiques com aquesta ajuden molt a preservar el medi marí.

Vosaltres amb la gent que porteu, feu una tasca de conscienciació?

Fem un *eco-briefing*, que és una petita explicació inicial en la qual, a part d'explicar el recorregut que es farà, característiques, profunditat, etc., expliquem també normes bàsiques per preservar l'entorn marí, com ara mantenir la flotabilitat per no malmetre el fons marí, no tocar ni molestar els peixos... Hem de ser respectuosos amb el mar.

Tot això és important, la gent n'està molt conscienciada i ho respecta molt, si tots hi col·laborem, serà més fàcil mantenir-ho per a les futures generacions.

3.6. Treballar al port, la feina d'estibadora: Patricia Gallardo

Estibadora del port de Barcelona.

Als dinou anys va passar a formar part de la segona promoció de dones que entraven a treballar a Estibarna. En aquesta entrevista, ens parla de l'experiència de les dones estibadores en un ambient laboral majoritàriament masculí, però també de la gran sensació de col·lectivitat que es viu entre els estibadors del port, i el lligam que per motius històrics i laborals tenen amb el mar.

Explica'ns com se't va acudir treballar en aquesta feina.

Jo vaig deixar d'estudiar molt jove i pel meu entorn coneixia gent que treballava allà. Jo tenia dinou anys i havia acabat el COU i la selectivitat, i vaig començar una carrera que no m'agradava. Volia començar a treballar, marxar de casa i tot això. Vaig començar a treballar en una feina, en una empresa, de recepcionista. Res, fatal pagada. I el meu pare em va avisar que uns amics seus, que eren estibadors, li havien dit que obrien el cens. Obrir el cens vol dir que hi ha nous ingressos. Llavors només et demanaven el carnet de conduir, el COU, l'anglès parlat i escrit, i informàtica. I un psicotècnic, l'entrevista amb un psicòleg. I em vaig presentar a la convocatòria. L'únic que tenia guanyat era l'anglès, que sempre m'ha-

vien enviat fora de petita a Anglaterra. Vaig fer els exàmens i vaig entrar-hi. Vaig superar les proves. Vaig fer un període de formació i, un cop acabat el període, contracte indefinit.

I tu vas ser la primera dona, o ja n'hi havia?

La segona promoció. La segona promoció que entraven dones. A la primera en van entrar set, i em sembla que a la meua en van entrar nou. I... molt bé.

Sobre quina xifra, més o menys, d'estibadors?

Eren promocions de subordista. Em sembla que era una promoció de catorze la primera, i la segona de setze o divuit.

Però quants estibadors hi ha treballant al port?

Mil dos-cents.

I vosaltres en sou quaranta, has dit abans.

Quaranta. Molt poques, sí. De fet, és una feina que la pot fer igual una dona, però ha sigut... per trajectòria històrica i per...

A les dones no se'ls hi acut aquesta feina, no? Tu coneixies gent que treballava d'això...

Sí. No se t'acudeix si no coneixes el món una mica proper, perquè... La oferta laboral es publica al diari, a *La Vanguardia*, és on ho posen: «Se sol·licita personal per a les seccions d'estiba». I, clar!, presentar-te en una feina així, si no saps de què va...! Normalment, és gent de la Barceloneta, que té molta tradició de treballar al port. O de pares a fills. O d'algun conegut.

Això es deu transmetre. Si el teu pare treballa allà et deu dir...

Clar. Jo no sóc filla d'estibador, però això és molt inhabitual. La majoria de dones que hi ha allà són filles d'estibadors o germanes. Jo, a veure, era una cosa familiar perquè era per coneixement d'aquest món. Però no era parentiu directe!

I com te la imaginaves tu, la feina? Va ser com pensaves o la vas trobar molt diferent?

A veure, jo sabia que era una bona feina, però tampoc no sabia exactament quina feina faria. La feina en si és molt automàtica, perquè descarregar o carregar un vaixell sempre són les mateixes indicacions. Les variants són l'equip de feina amb el que et toca treballar, les diferents mercaderies, els companys amb qui toca compartir operativa, el clima... El que em va agradar molt, des del principi fins ara, és el tipus de vida que et permet

aquesta feina. Els torns laborals acostumen a ser de sis hores al dia i això et permet tenir temps lliure. La voluntarietat en torns com nits i caps de setmana. El fet que la voluntarietat a treballar en jornades nocturnes i festives et dona llibertat i elecció. Et fa sentir lliure.

A veure, tenir les mateixes condicions laborals que una persona que treballa allí des de fa vint anys, des del primer moment en que tu signes el teu contracte, et sembla increïble!, saps? I després, el sentiment de grup. Que et fan sentir que entres en un col·lectiu. No és només una feina. És una mica la relació amb la gent. El treballar o no treballar... O sigui, és una feina molt peculiar i només l'entén la gent que està allà. I et fa sentir més propera a la gent. Un sentiment de col·lectiu, de grup, de parentiu fictici.

Fas moltes activitats amb la gent d'allà, també. Jo em vaig ficar de seguida amb el tema del submarinisme. Perquè hi ha activitats extralaborals. Hi ha el Club Esportiu d'Estibadors, en què hi ha ciclisme, hi ha futbol... Jo em vaig posar amb el tema del submarinisme, i vaig ser de les poques noies que vam començar a bussejar amb els estibadors. Bé, quatre noies que vam tenir molt de *feeling* i de seguida vam entrar en això... Són una mica el tipus d'activitats que fas al voltant de la feina, no?

També va a caràcters, de persones. Hi ha persones que ho passen malament. Perquè mai no saps com serà el vaixell..., si hi haurà feina o no...

També tens l'opció, quan entres al port, si hi ha empreses lliures, de col·locar-te fix en una empresa. Sempre tens el mateix horari i fas, per exemple, una setmana de matí i una setmana de tarda. I enlloc de feines de vaixell, que sí que són exclusives de la rotació, són feines d'esplanada. Descarregar camions i preparar la càrrega del vaixell per quan arribi. Una mica la preparació pre i post. Hi ha companys que opten per aquests llocs fixes, que et permeten una estabilitat horària, per tenir una estabilitat horària i per... Bueno, per saber una mica la feina que faràs.

I també perquè, no ho sé, hi ha poca gent que toleri bé el tema de... del no saber, saps? Avui no sé què guanyaré, de diners... Avui no sé si treballaré de matí, de nit... T'ha d'agradar una mica el rotllo aquest. I llavors som poques noies ara en rotació a vaixells. Per això.

Perquè de cara a la família, per exemple, és difícil conciliar l'horari. És un horari diàriament imprevist. El meu marit, que també treballava amb nosaltres al port, ell s'ha posat en una empresa fixa. Llavors ell té horari fix. Ho fa una setmana de matí, una de tarda, una de matí, una de tarda. Llavors, jo sóc la que va rotant i...

Perquè... ¿els nois no s'ho plantegen –els nois que siguin d'una generació més jove– això de la conciliació, els nens...?

Un noi, tant per tradició cultural com per tenir, en aquest cas, una feina que pot mantenir una família, viu sempre a l'espera de la feina al port, si hi

ha vaixells al matí, a la nit o els caps de setmana. Estant en rotació, està disponible per quan ve la feina, per no perdre el jornal. Si les parelles no treballen o bé tenen un horari fix, el problema de la conciliació en molts casos no hi és.

També és una estratègia econòmica, no? Perquè estalvies diners si algú dels dos cuida els nens. Però sempre són les dones les que...

Gairebé sempre. De fet, nosaltres a casa fem la mateixa feina, en canvi la concreció de jornada me la vaig agafar jo. I l'excedència quan va néixer la nena me la vaig agafar jo. El què passa és que ell ara té un horari fix. Però ja ho hem parlat. Jo, si he de tornar a la concreció, que se l'agafi ell la concreció... jo ja passo. Perquè jo ja he entrat un altre cop en el món laboral per complet, a *tope*. O sigui, a estar al dia. Llavors, encara que... Bé, vaig haver de fer-ne un reciclatge... M'ha costat tornar-hi a entrar...

Sí?

Clar, perquè tot canvia. O sigui, hi ha mercaderies que fa molt temps que no toques i no t'en recordes ben bé com es fa. Les esplanades canvien. Ara estan apunt d'obrir la terminal nova al Prat, que és de contenidors, que és d'un gegant asiàtic que està apunt d'obrir-lo ara. I... tot això és reciclar-te i estar constantment al cas.

Abans parlaves dels vaixells, que no sabies mai quin vaixell te tocaria. I que hi ha noies que prefereixen estar fixes...

Noies i nois, també. També nois. Tant els fixes d'empresa com la rotació són necessaris per mantenir l'equilibri en les tasques d'estiba i desestiba en el nostre micro-món.

Sí. Per què? Com és la feina quan et toca un vaixell...?

A veure, la feina, el dia a dia, és: llevar-te al matí i, a les 7, a plaça, que és on estem nosaltres. Surt la comanda de les empreses, que és un full on diu «es necessiten tants capatassos, mitjos mecànics, “confrontes”...» I a les 7.30 surt el sorteig, amb el que anomenem el *pedido*, val? Amb la comanda de personal i la gent que hi ha disponible per treballar es fan les composicions de mans amb un sorteig. I a les 8 en punt comencem en els vaixells a treballar, al matí. O sigui, tu has d'anar amb el teu cotxe fins a plaça, mirar on has a treballar, si treballes o no. Si treballes te'n vas al vestuari, et canvies de roba, agafes el cotxe i te'n vas al vaixell. Si no treballes, has de tornar a les 2 perquè el teu vaixell pot ser que entri a la tarda. I també pot ser que no trebal·lis ni matí ni tarda. Ara, amb la crisi passa molts dies, que no trebal·les ni matí ni tarda. Tu tens la teva xapa, que és la teva disponibilitat per les nits i les matinades, si vols. Si no vols, no.

És així. Tu vas al vaixell i a les 8 en punt arrenca la mà a treballar. S'ha de descarregar, o s'ha de carregar. I una mica les funcions cadascú sap quines són les seves, començar a treballar les sis hores seguides. És així, no té gaire...

Cal tenir un coneixement especial, segons quina mercaderia s'està descarregant?

Tu pots anar a moltes terminals. Començant des de la Transmediterranea són: *roll-ons*, que són... A veure, a la terminal ferry, que són diferents vaixells que van a les illes, a part dels passatgers i tot això, que embarquen amb cotxe, doncs hi ha moltes plataformes. El cap tractor és de l'empresa, i la plataforma, que és la mercaderia, s'enganxa i es desenganxa. Via rodat, saps? Després tens els granelers, que és una altra empresa diferent. Després hi ha tot de contenidors, una altra empresa més de contenidors. Dues terminals de cotxes... Depèn d'on et toqui has d'anar a una empresa o una altra. Llavors, tu vas a l'empresa i l'encarregat et dóna els plànols del vaixell i et diu quina feina hi ha. I comences a treballar. Depèn de la mercaderia i la feina que hi hagi. És molt a l'aventura, saps? No et pots anticipar gaire, a moltes coses. I és això que et deia, hi ha moltes persones, també molts homes, que no s'adapten a això. No s'adapten ni pels horaris, ni perquè és una mica estressant. T'entra com un *subidón* de... «a veure per on comencem, a veure com ens ho fem!». Per això, molta gent es queda a empreses. Com a molt, si l'empresa el fa fora, llavors torna a plaça, amb nosaltres. Però hi ha molta gent que li té una mica de pànic a això dels vaixells.

Els estibadors de Barcelona teniu fama de ser molt eficients, no? Hi ha una mena d'orgull.

Sí. Saps què passa...? A part que hi ha molta competència..., ara fa poquet, fa cosa de dos anys, ens van donar una línia de contenidors... A veure, Barcelona és un port de càrrega. O sigui, la càrrega que fa és per exportar. La descàrrega es per importar. Però a part hi ha els transbords, que són els contenidors que... Per exemple, ve un vaixell de la Xina i necessita descarregar aquí al Mediterrani. Li és igual a Itàlia que a França que a Espanya. Li és igual, perquè de fet no són gaires quilòmetres. El contenidor es queda aquí i un altre vaixell el carrega cap als Estats Units. Això són els transbords. Són contenidors que només estan de passada. Perquè la Mediterrània és un punt estratègic entre Àsia i Amèrica. Encara que aquí no es toca el contenidor, és simplement com un aparcament. I això dóna molta feina. I dóna molts diners.

Saps què passa? És una mica una competència. Des de la perspectiva d'un economista, d'un sindicat nacional, internacional..., és una mica a veure qui pesca més. Qui pesca més, si tu o els altres. I ara estem una mica

amb la intenció de, en el futur, reactivar el tema del transbord aquí. Incentivar les empreses... Perquè ara aquests transbords potser estan a França, o estan a Itàlia. Però als vaixells els és igual. I si tu motives l'empresa perquè et porti els transbords...

Nosaltres anem molt lligats a les empreses ara. Així com als anys vuitanta l'empresari era... l'enemic; ara, no. Antigament l'empresari anava al port i triava «a dit» les persones que necessitava per treballar: tu sí, que ets jove i fort; tu no que ja estàs vell... Això sembla que ja estigui superat, els nostres companys jubilats varen fer una bona feina, es van organitzar, varen crear un sindicat propi fort, convenis, etc. Ara és una altra mentalitat. Ens respecten com a col·lectiu, perquè saben que treballem bé, que fem bé la nostra feina. A nosaltres ens interessa que ells siguin molt rics i portin molta feina aquí. I és una mica una lluita ja a nivell, no sé si europeu, mundial, o..., saps? Són unes dinàmiques que ja no tenen res a veure. Abans els nostres delegats s'asseien a una taula a negociar amb l'empresari. I ara, és que els empresaris no tenen res a dir, tampoc. Tu el que vols és que prosperi molt i, amb això, porti feina.

I parlant del futur, que deies que hi haurien d'entrar moltes més dones...
Sí, jo penso que sí. Que hi han d'entrar dones. I a més, no només de la nostra especialitat, com les que tenim, subordinades, que és com un comandament intermedi, *val?* El més alt és el capatàs, després nosaltres i després els mitjos mecànics. Jo crec que el que tocaria seria que entressin com a mitjos mecànics. Perquè la nostra feina és una mica la privilegiada, entre cometes. Però no per ser dones, perquè els homes que estan allà també són privilegiats, subordinats com nosaltres. I vulguis o no, això... Som companyes igual, sí, però a mi m'agradaria que els donessin una altra especialitat. De màquines. Per poder... Perquè sempre hi ha el *tio* com masculí, saps? O sigui, aquest que «qué buen gruista, he tirado dos-cientos containers». Que es pensa, jo què sé, que és més home...! I jo crec que el dia que entrin dones que portin màquines se n'adonaran realment que... que és el mateix, saps?

Però no tenim lavabos perquè nosaltres mateixes no els hem demanat! Ens perjudiquem. Bé, jo hi estic en contra. Ho veig absurd, perquè un lavabo químic a qualsevol posta, que és on treballem nosaltres, el poden posar. Però no ho hem demanat. O sigui, sempre es diu: mira, no bec aigua, me'n vaig quan puc, demano un favor, m'escapo, tal... Sí, però és que ara, pel tipus de feina que fem, cada cop és més bèstia. Per la terminal nova que començarà ara al Prat, jo veig ara que sí que hi ha una necessitat. L'altre dia jo ho vaig comentar i se'm van tirar al damunt, en plan «no és necessari», inclús les meves companyes. A veure, sí que és necessari. No és posar un problema. És simplement que som diferents, els homes i dones. Tenim

necessitats diferents. I amb això sempre hi ha un estira i arronsa. Per no voler donar problemes i ser igual que l'altre, no acceptar les teves necessitats que tens, no?, perquè ets diferent. I així és.

Hi ha més dones que treballen al port, a altres nivells, que no siguin estibadores...?

Sí, hi ha les «marines». Les dones que treballen a les empreses, que tenen la carrera de capitana de vaixell. Quan no es volen embarcar, també tenen l'opció de treballar en empreses transitàries-consignatàries. Hi ha moltes dones «marines». Sí que n'hi ha, sí. A oficines n'hi ha, també. Sí. Potser continua sent un món majoritàriament masculí, però sí que n'hi ha, de dones. No és tan estrany veure-les. Nosaltres, a Estibarna, a oficines, hi ha més dones que homes. Són una mica les tasques de vaixell les que estan més..., que és on n'hi ha menys.

I les dones estibadores, com creus que són percebudes? Creus que us veuen diferent? O quan fa temps que ja treballen amb tu els és igual que tu siguis una noia?

Jo crec que els és igual. A l'hora de treballar els és igual. I a l'hora de... Jo crec que els és igual. Inclús, jo crec que la majoria de dones, pel fet de ser dones, demostren més a la feina que els homes. Saps, per entendre't en un col·lectiu majoritàriament masculí, mai no hem posat problemes, o... tonteries com això que t'he dit del lavabo, no? Sempre intentes que tot funcioni millor. I jo trobo que treballant som molt més responsables que molts homes. A veure, hi ha de tot, no? Però, en general, les dones que hi ha s'ho han *currat* molt, per poder demostrar que ho poden fer igual. Molt més que una persona que entri del carrer i sigui un home. Perquè et miren molt més amb lupa, així que...

És impossible que no et mirin, perquè tu molts matins entres a Estibarna i, tot i que som quaranta, potser la meitat estan en empreses, alguna té vacances, o estan al torn de nit... Tu a plaça, cada matí, que hi ha quatre-cents o cinc-cents homes, de dones en pots veure quatre o cinc. Ja només per la diferència numèrica et miren molt més, saps? A bo i a dolent. A nivell personal? Jo crec que és el mateix. Tu tens els teus amics, o la gent amb qui més t'entens, igual que qualsevol altre home. No per ser home has de tenir molts més amics o bon rotllo que una dona. A nivell femení, és el mateix. El què passa és que sí que hi ha una mica de... Hi ha moltes dones que estan bastant unides amb dones, i llavors unes altres que van una mica per lliures, saps? I jo crec que és perquè, a vegades, nosaltres mateixes, identificar-nos amb postures femenines o en actitud, ens sembla com negatiu. Per pertànyer a un col·lectiu d'homes, perds una mica la teva feminitat. No sé com dir-t'ho. No sé si m'entens... I a mi em

sembla una llàstima, això. Perquè pots ser igual de treballadora, igual d'efectiva treballant, i no per això perdre...

I, encara que hi hagi dones que van en grup, quan es reparteixen els torns et pot tocar...

Separada. Tu normalment no treballes amb cap dona. Hi hauria d'haver molta coincidència. Normalment, treballes amb homes, sempre. Sí. Però també és una feina que, és el què et deia, que et duu molt a fer vida a fora amb la gent d'allà. I hi ha bastanta pinya entre dones. Amb activitats fora, o vacances, amistat... Tot això sí que...

Les relacions continuen fora...?

Jo sí. A veure, jo tinc amigues fora, però amb les que més m'entenc, i ara amb criatures i tal, sí. Sí, sí. Jo tinc molt de vincle sobretot amb les companyes, sí. També amb això del busseig ens vam fer un grupet, i sempre hem viatjat juntes...

Això és un tema important. La relació amb el mar, més enllà de la feina amb els vaixells al port.

Jo vaig començar a fer busseig amb aquesta feina, sí. A mi sempre m'havia agradat, això. Llavors van fer un curs per bussejar, ens hi vam apuntar. I arran que hem anat fent, i fent, i fent...

I el curs, es fa allà al port?

Sí, sí, amb els companys d'allà. De fet, el curs el feia un instructor, que ara ja està jubilat, i ara l'ha reemplaçat un altre estibador d'allà, que també és instructor. I, tenim... Em sembla que a nivell estatal hi ha subvencions per a col·lectius per coses d'oci. Tenim una barca, un amarrador. Fem sortides col·lectives amb la gent d'Estibarna.

I aneu a bussejar...?

Jo ara he estat parada pel tema maternal. Però ara m'he reiniciat també al busseig. I fem sortides per la Costa Brava i així, d'un cap de setmana o quan sigui. Hi ha cursos, cada any. Hi ha una estrella, que és per començar. Dues estrelles. Depèn del volum de gent que ho vulgui. Però hi ha molts estibadors que bussegen. Perquè hi ha molta tradició en això, saps? El grup del primer comitè del sindicat es van posar en aquest rotllo de la pesca, del busseig...

Hi també n'hi ha de pescadors?

De pescadors?... N'hi ha, però és pesca subaquàtica, sense ampolla, que és com es pot bussejar. De pesca, amb canya, em sembla que només hi ha un concurs de pesca el dia 1 de maig.

Hi ha gent que li agrada molt anar a navegar, que tinguin més tendència a les coses del mar?

Sí, és un món que coneix molt el mar. I tant que sí.

Individualment, per a mi, el mar... Jo no podria... Primer, perquè és el meu mode de vida. I després perquè..., sí que hi ha un vincle. Jo necessito veure'l, i gaudir-lo. Per a mi és molt important, en la meua vida. La meua filla es diu Mar, per exemple. Sí, forma part de la teua vida, i tant que sí. Jo en una ciutat sense mar no crec que pogués viure. No m'hi adaptaria. A part del tema laboral, això: el tema personal. A mi m'agrada molt anar a treballar i veure el mar. Per això tampoc no estic en una empresa. Perquè m'agrada veure arribar el vaixell, tot, l'olor. Tot això forma part de...

I se sent, allà al port, l'olor de l'aigua?

Sí. I l'olor de port també [riu], que és una olor de màquina, eh? No et pensis que és tot idíl·lic, de sal i de... No, no. Sí, i les gavines i els norais... Estàs físicament allà i això acaba entrant-te dintre.

Abans comentaves que molts estibadors venien de famílies de la Barceloneta, que és un barri molt mariner.

Sí, la majoria d'estibadors vénen de la Barceloneta. Els meus avis eren de la Barceloneta, els meus pares eren d'allà. Per això, suposo que... Tothom té algun vincle allà. Si no era un cosí era un... Encara que molta gent hi hagi marxat, estan molt units.

Bé, el dia 1 de maig sempre fem una festa allà al port, amb totes les famílies, els nens... A veure, a la nostra seu social, de tema més cultural, on fan *kick-boxing* i no sé quina altra història, és Sant Pere Pescador. A dins també hi tenim una cuina, on a vegades es fan dinars... I això és a la Barceloneta. Perquè abans el port, enlloc d'estar on estar ara, baixant a mà dreta, estava on hi ha la Barceloneta. Allà estava antigament. I també treballaven al Moll del Rellotge, que ara és tot de pescadors i no hi ha feina. Tots tirem cap al Prat. En canvi, abans estava localitzat a aquesta zona de les Drassanes i tot això.

D'altra banda, hi ha el Club Esportiu d'Estibadors. Així es diu. És un club esportiu i hi ha diverses seccions. La nostra és la secció de Subaquàtica.

En la pràctica del submarinisme estàs en el nivell avançat?

Jo estava en l'avançat, ara estic al començament [riu]. No compten les estrelles que tinc, perquè fa tant de temps que no em tiro a l'aigua que ara començaré de nou. Però sí, estava en el nivell avançat. Com que estàvem solteres, hem viatjat a Cuba, a Filipines... Fèiem aquests viatges, en relació amb el busseig, per aprofitar les dues coses, saps? I això ho hem fet

sempre, les noies. Les noies que vam començar al club... A veure, el club ja estava fet i hi anaven els homes. Però les primeres que ens hi vam ficar, les noies, ens deien les «sirenitas» perquè no hi havia cap noia que bussejés allà. Sí, de broma, eh? Perquè allà tot va amb *motes* i amb sobrenoms. Perquè hi ha tanta gent que...! No ho sé: Joan, n'hi poden haver cent de Joans! Llavors és el «Joan el no-sé-què», «Joan el no-sé-quantus». I a nosaltres ens van posar les *sirenitas*. I ara, les *sirenitas* ens hem tornat a ajuntar perquè totes hem tingut parts, embarassos... I ara, al juny, ens n'anirem de viatge.

I bussejar és molt diferent segons on vas?

Fas immersions. Si te'n vas al Carib veus una altra fauna, els colors, la llum... sí, sí, tot diferent. Molt *xulo*!

Jo no sé si ho podria fer. Fa molta impressió!

Sí? Però tot és progressiu. No és que el primer dia et diguin «venga!». Els dels cursos ho fan molt bé. Joestic molt contenta, perquè ens van instruir molt bé. El nostre monitor, que ja està jubilat...

I els viatges els feu...?

Independentment. No té res a veure. No els fem subvencionades ni res d'això. Anem per lliure.

Respecte al tema que comentaves dels sobrenoms, les noies en teniu més?

No ho sé. No ho vull saber! [*riu*]. Al revés, jo crec que les noies en tenim menys, perquè és més fàcil identificar-les. És una qüestió pràctica, això dels *motes*. No ho sé, hi ha molts *motes*! Hi ha alguna noia que sí que en té, perquè l'ha heretat del seu pare o... Però, en general, a les noies ens identifiquen molt fàcilment.

I ara, canviant de tema, et volia preguntar sobre la idea de la «dona i el mar». Quina imatge et ve al cap?

A mi em ve la imatge aquesta de la dona treballadora. Aquell logo antic. No ho sé, jo ho relaciono amb la feina.

Quin logo antic?

No sé si el tinc [*busca en el mòbil*]. Perquè ara ens hem fet unes samarretes, amb aquest logo. Te'l puc passar per *mail*, si vols. És que a mi de la imatge aquesta de la dona i el mar el que em ve és el tema laboral sempre, saps?

L'assemblea aquesta del dia 29, de la vaga, és que m'hagués agradat que la veiessis! Perquè va ser súper... del sentiment aquest de grup, saps?

Sí, perquè la gent... Al carrer la gent va a la seva totalment. Està... Mira, a la manifestació jo no vaig anar amb els de la feina. Vaig anar-hi amb el meu pare, perquè hi volia anar. Hi vam anar per lliure i, saps aquesta sensació d'estar en una manifestació i dir «què faig aquí, si jo no conec ningú»? I vaig acabar trucant als del port. Eh, on esteu? I estaven a plaça Catalunya i vam baixar tot el passeig de Gràcia caminant, dient: papa, anem amb els meus. Amb els nostres!

[*Continua buscant en el mòbil*] Mira! [*Póster «We Can Do It!»*]

Ara ens estem fent una samarreta amb aquest logo al darrere, i aquí hi posa «Estibadores de Barcelona». Una mica també per diferenciar-nos dels homes, saps? Te l'enviaré, *val?*

Sí, m'agradarà molt. És una imatge molt obrera, molt de força...
Sí, dir que nosaltres també podem.

Sí, i és una imatge que també pot representar totes les dones que treballen, tant al mar com a terra, amb coses relacionades amb el mar. Aquest tema del mar és molt gran, molt complex, abraça molts oficis i activitats...

Sí, és un tema molt ampli. Massa gran.

Hi ha també la imatge de la dona que espera. Una imatge que apareix en els quadres... Mirant per veure el vaixell que ha de tornar...

Sí, però aquesta és més antiga, no? A l'espera que...

Hi ha també la dona que navega... La dona que treballa dins del mar.

Sí, sí.

I després hi ha la imatge més mitològica, la imatge de les sirenes. Les que canten per enganyar els homes que naveguen. Que representen el perill del mar.

Sí.

I també hi ha molta gent que relaciona el mar amb el món dels sentiments. Això ja és una mica gastat, no? Jo ho veig sobretot com un mode de vida. Però, bé, potser si treballés en un altre lloc, si fos bombera, m'identificaria amb... No ho sé!

Bé, la dimensió econòmica del mar és molt important. És una apreciació absolutament correcta.

Sí. I a part, bé, per a mi tot el que es relaciona amb el mar és positiu. No només és feina. Saps què passa, que nosaltres no veiem la nostra feina

We Can Do It!

We Can Do It! J. Howard Miller (1943).

Patricia Gallardo treballant al port.

com la majoria de gent, de dir «quin pal anar a treballar» o... Jo crec que aquest col·lectiu valora molt el fet de poder treballar aquí, de tenir una feina i de tenir una bona feina, saps?, perquè està tot tant malament...! Llavors, l'estibador se sent el port molt seu. Tot i que tu entres al port i hi ha policia portuària, oficines... Hi ha un clima que el port és dels estibadors. Ni un pas enrere. És nostre. O sigui, tot, tota la zona d'aigua i terra és nostra, saps? Perquè, tu deixes entrar allà persones que no formin part del col·lectiu, i s'ho carreguen, saps? Llavors, és molt de lluita, sobretot. Nosaltres sempre tenim... Si tu entres a Estibarna, allà on nosaltres ens canviem de roba, hi ha pintades a les parets, del tipus «estibadors en lluita». Perquè la lluita és constant. És un tema molt complicat. No et pots relaxar. Sempre hi ha una política que et vol treure el que és de la teva feina. I llavors és com: sempre allí!

I el tema de les dones? Bé, jo crec que en aquest sentit estem igual que ells. De fet, hi ha una estibadora que és delegada que... Bé, de fet ja han passat diverses delegades, però ara n'hi ha una que ha aguantat més temps, que per a mi ho està fent superbé. Per a mi, és realment el paradigma. És una noia que treballa allà, que és delegada, que està superrespectada, que s'espavila allà completament, que és una més. És un exemple. Això, potser, fa deu anys, les delegades que hi va haver, van entrar, van fer una mica, i van marxar. Jo crec que, a poc a poc, estem guanyant...

I retornant al vincle amb el mar. A més de totes aquestes coses positives, no hi veus cap vessant negatiu?

[Riu] De què? De la feina? Dels homes?

El vessant perillós.

Sí, sí, totalment! Jo sóc molt conscient que és una feina molt perillosa, i per això... per això moltes coses! Per això tenim una nòmina diferent a la de la gent del carrer. Per això ens jubilem abans... No ho sé. Jo hi veig tots els pros. Són maneres de viure, saps? O sigui, és un tipus de feina que des del primer moment que hi entres a treballar tens tots els avantatges que té tothom. Ningú no et discutirà res. Igual que el teu criteri alhora de treballar, saps? Estàs igual de valorat que una persona que porta vint anys. I això per a mi és molt important. Si veuen que ho fas malament, evidentment t'avisaran i t'ho explicaran, però... ets igual de respectada que qualsevol. I això, a nivell femení, encara és més important. Perquè la majoria de dones, a l'hora de treballar, han de demostrar moltíssim i sempre... Tot i que això nosaltres també ho fem. Potser per això hem quallat, en aquest tema. Perquè crec que és una actitud molt responsable, la de la majoria. Jo trobo que sí.

Bé, doncs m'ha agradat molt tot el què m'has explicat. Si vols ho deixem aquí. M'ha agradat molt això que m'has explicat del vincle amb el mar. No ho imaginava així. Imaginava que potser la gent hi anava a treballar igual que pots anar a treballar en un lloc de logística, a un magatzem d'un polígon.

No. Hi ha molt de sentiment, en l'estibador, de vincle amb el mar.

I quan parlaves de perillositat, és més pels contenidors o la maquinària, que pel mar en si.

Bé, a veure. El mar en si poques vegades ens aporta perillositat, si no és que hi ha un temporal. Clar, quan hi ha molt mal temps, per exemple, que hi ha onades fins i tot a dins del port, nosaltres hem de parar, no podem treballar, perquè el vaixell es mou molt. Això sí.

O que fa mal temps i no entren els vaixells i estem parats. No hi ha feina perquè no han pogut entrar els vaixells a Barcelona i estan esperant a fora pel temporal. La climatologia, per a nosaltres, és mortal. Amb pluja o així, treballem, eh! No parem, nosaltres! Nevant! Molt de fred. Molta calor a l'estiu. I en aquest sentit, sí. A veure, normalment els vaixells estan ben amarrats a port i es treballa estable. Però quan hi ha dies de molta tempesta sí que es para.

3.7. La investigació oceanogràfica: Begonya Vendrell

Begonya Vendrell va estudiar Biologia a la Universitat de Barcelona. En acabar la carrera li van proposar embarcar-se en un vaixell alemany per participar en una expedició científica a l'Antàrtic. No s'ho va pensar dues vegades. Actualment, està fent la seva tesi en biologia marina a l'Institut de Ciències del Mar del CSIC, a Barcelona, i es dedica també a la divulgació científica. En aquesta entrevista, ens parla de les seves experiències en expedicions científiques marines i de la seva particular relació amb el mar.

Quina és la teva visió de la dona i el mar? Creus que hi ha una imatge fixada a escala popular, a través de les mitologies, el mar com a ens masculí i femení, etc.?

Crec que, generalment, sí que s'ha tingut molt la visió aquesta de la dona que espera. L'home és qui va en mar i la dona sempre ha estat esperant o ha tractat sempre amb les coses que l'home li portava del mar, des de les xarxes per remendar al peix per cuinar, etc. Fins i tot en contes populars, infantils... Igualment, també crec que, a part d'aquesta visió de la dona

més passiva i més poruga mirant el mar..., sempre me les imagino a totes assegudes a Santa Maria de Mar resant perquè no els hi passi res i tot ple-gat... Crec que també hi ha una cosa interessant i és que s'ha donat també molt la idea de figures fantàstiques femenines relacionades amb el mar, que moltes vegades són dolentes. Per una banda, la dona passiva, però les dones que hi ha a dins del mar no solen ser gaire bones. Diguem-ne sirenes, dones d'aigua en general, coses d'aquest estil. Veig sempre aquesta duplicitat que moltes vegades no acabo d'entendre per què, no? Perquè també el mar moltes vegades representa naixement, Venus que surt del mar..., que en realitat és bona, però que també té les seves coses, no? Venus, segons com..., però bé. Les nereïdes també eren bones. Tot i que en els vaixells normalment s'han tingut dones com a mascarons de proa, figures femenines jo no sé si com a protectores o com a enyorades. Potser entre una cosa i l'altra. Però també s'ha tingut molt la visió que les dones enrolades en vaixells o eren dones de mala vida, per dir-ho d'alguna manera, o, si no, havien de disfressar molt la seva identitat, com si la dona no pertanyés, entre cometes, al mar. I moltes barques porten noms de dona.

Tot i que penso que, justament, els éssers màgics dolents, potser també s'expliquen perquè com que el mar és una cosa tan poc controlable, de vegades he pensat que no tingui a veure amb aquestes ambigüitats amb què a vegades es tracta la dona, diguem que una mica amb diverses facetes. Llavors quedaria la dona real a terra, esperant i sent la passiva, i la dona, entre cometes, dolenta o *de armas tomar*, el mar com a separació. No ho sé, a vegades m'ho he plantejat així. No ho sé, és una cosa que sempre m'ha sorprès, perquè les dones de mar sempre solen ser dolentes.

Igualment, sí que penso que des de fa algun temps les dones es dediquen al mar i cada vegada estan entrant-hi més. Clar, jo parlo des de la meua experiència, de la meua generació hi ha noies que estan enrolades com a marineres, que fan carreres que són més típiques d'homes, com enginyeries navals i coses d'aquest estil, que s'enrolen en vaixells de pesca. Però, clar, per a mi el que sí que veig que pertany molt al mar és la dona científica, aquí sí que considero que hi ha mig i mig. El que sí que trobes que és curiós, i ja des de fa temps, és que les tripulacions continuen sent eminentment masculines i en canvi la dotació de científics sol ser *fifty-fifty*. Sí que és veritat que en les campanyes oceanogràfiques més llargues, la ràtio baixa.

I aquesta ambigüitat de gènere, que a vegades és «el mar» i a vegades «la mar, què et sembla?»

No hi he pensat gaire, però, normalment, la gent que treballa en mar, pel que he vist, o la gent que d'alguna manera vol mostrar la seva estimació, solen donar-li l'article femení, la mar. Però bé, també hi ha altres idiomes en què és neutre i això sempre m'ha frapat molt, potser perquè tinc expe-

riència d'anar en vaixells amb gent d'altres països, i que li diguin *das Meer*, no?, que per a mi reflecteix aquesta ambigüitat, és com un neutre, que pot ser masculí o femení. Tot i que els vaixells, no sé si com a recipients, o com a protectors dels homes, normalment, se solen anomenar amb articles femenins en altres idiomes, mentre que per a nosaltres són masculins, tot i que *barca* és femení. Per a mi tenia molt més sentit el vaixell com a femení, com a contenidor, no sé com dir-ho.

Antigament, hi havia tabús amb relació a la presència de dones en vaixells. Això encara hi és?

No, no. Però algun tabú de posar algun nom de dona, sí (no recordo quin, però en alguns llocs diuen que porta mala sort posar-li el nom de X dona). Però el que sí que és veritat, almenys pel que jo he vist dins de la meva experiència en vaixells a les campanyes llargues, és que, normalment, corren un munt de rumors o com llegendes urbanes a dins dels vaixells. I gairebé tots són al voltant de les figures femenines que hi ha dins el vaixell. Per exemple, a la meva primera campanya jo tenia vint-i-dos anys i era una campanya llarga, de tres mesos. Doncs, en aquella campanya va córrer la veu que jo tenia un fill. I no era veritat. Jo em vaig fer molt amb la tripulació, potser per conèixer l'idioma o perquè vaig demanar molta ajuda, i després he mantingut molt el contacte amb ells, etc. Però van ser ells mateixos, va sortir d'allà... O sobre una altra noia es deia que s'havia quedat embarassada al vaixell... Normalment, són coses que tenen a veure amb això, maternitat..., o sigui coses molt femenines. I de fet, aquell rumor va durar dos anys, i a la següent campanya encara corria. Me'n recordo que m'acomiadava de no sé qui i que em va dir: «que et vagi molt bé amb el teu fill!» i jo, «quin fill?». Però sí que és veritat que els rumors corrien sempre sobre noies, i habitualment les més joves del vaixell. No sé el perquè, però això sempre m'encuriosia.

Potser això està relacionat amb la imatge del mar com un medi fecund?

Sí, però això també és una mica ambigu, potser aquesta és la imatge que li donen els pescadors. No ho sé, jo crec que la mar t'ho pot donar tot, i en aquest sentit sí que potser té una connotació més femenina, quant a donar la vida, etc.; però també la mar t'ho pot treure tot. I llavors penso que la cosa està més en aquest joc. Joc crec que es juga molt a aquesta ambigüitat quan es parla de la mar, com una cosa poc clara.

I creus que actualment està reconegut el paper de la dona en l'àmbit marítim?

Depèn, suposo que depèn de l'ambient. Jo crec que més o menys sí. Almenys des de l'àmbit científic, sí, rotundament sí. I pel que jo sé de les

dones que es dediquen a diferents coses relacionades amb el mar, no ho sé, tampoc crec que busquin molt reconeixement, però diria que no se senten menystingudes ni res semblant. Crec que és una cosa ja acceptada. Fins i tot en alguna hi he trobat com un orgull, de ser de les poques dones que es dedica al mar, no? Clar, en el camp en el qual em moc jo no hi ha aquest component, és senzillament normal trobar-hi dones, és normal dedicar-te a això i no hi ha problemes. Bé, sí que hi ha alguns problemes i és que quan tens fills no pots anar-te'n de campanya tres mesos. I en això sí que encara ens toca triar una cosa o triar-ne una altra, no? Però la gent que ho té clar i es vol dedicar professionalment a això, ho pot fer.

De vegades, en el cas de la pesca, es parla de la duresa del treball com allò que hauria impedit a les dones de dedicar-s'hi. Però tot i que pescar és dur, hi ha altres feines que fan les dones que també ho són. Què en penses?

Mira, en el fons penso que molts dels pescadors que he conegut, en el fons me'ls imagino com a molt solitaris. És clar, els que jo conec. Els agrada sortir sols amb la seva barca, pesca artesanal, poca gent i estar sols al mar, és com millor estan, en el fons, *val?* Aleshores potser el fet aquest d'endur-se la dona, fa anys, o..., potser allà tenien com el seu espai i justificaven que fossin feines molt dures, molt pesades i molt el que sigui. Però també és veritat que les dones ho aguantem tot i de vegades més que els homes. Bé, sí, de vegades els homes tenen més força física, etc., però per a altres coses, des de *desenredar* animalons o el que sigui, doncs, bé, les mans petites també van més bé. Igualment, també conec gent com els de Sa Riera, que ja estan jubilats, els germans Pi..., són bessons i ells m'expliquen que quan ells eren petits sortien tots a pescar, sortien el pare, la mare i ells en un cabàs. Tots a dins de la barca, o sigui que ells han viscut al mar sempre. I ells m'ho deien: «Les dones d'ara no sé de què estan fetes. La meva mare feia tota la feina de pesca, ens criava a nosaltres, després anava a vendre el peix, etc.». O sigui que crec que és més una excusa per a aquells que... No ho sé. Penso que, en general, ja els hi va millor estar sols pescant que no pas amb les seves dones. I també ajuda el fet que tradicionalment a la dona se l'ha apartat més de la feina i relegat més a casa, no? Però bé, ells mateixos m'ho deien, al revés, les dones d'abans que es dedicaven a això... Deien el pare, sí, però és que la mare feia això i tot l'altre. No sé, penso que en això és més qüestió de cadascú com li convé més presentar-ho. En el fons, penso això.

En el teu cas, com va ser la descoberta del mar?

Sí, de petita, els estius sempre havia passat només una setmana a la platja. I bé, des de sempre m'han agradat molt els animalons, després vaig estudiar biologia i ja vaig veure que potser m'havia de reconciliar amb el mar, per-

què sempre li havia tingut..., no por, però com molt respecte. És un medi en el qual jo no em sentia còmode. Sempre m'havia creat com molt neguit. Vull dir que a la platja molt bé, però anar-me'n mar enllà em costava moltíssim. I després ja a la carrera vaig començar a veure el mar amb uns altres ulls, potser perquè es feien unes pràctiques a l'Estartit i estaves durant una setmana intensivament al mar. I sobretot va ser en començar la tesi que d'alguna manera em vaig veure com..., va ser acabar la carrera i gairebé m'hi vaig veure posada. No m'ho vaig pensar gaire perquè em van dir, bàsicament: «Saps idiomes? Acabes d'acabar la carrera? Tens temps? Vols fer una tesi? Te'n vols anar a l'Antàrtida?» I, clar, vaig dir que sí. Sí, sí, volia fer una tesi en ecologia, era una tesi en ecologia marina i vaig pensar que era una bona manera de veure si em volia dedicar a recerca o no fent això, i, després, d'altra banda, per conèixer el mar. Això va ser el 2003. Va ser com arribar i moldre. Vaig acabar la carrera al juny, en tres mesos em van ensenyar... Era una campanya molt especial en un vaixell enorme, preparat per anar a l'Antàrtida, i vaig haver d'aprendre a fer la feina de tres persones que fallaven. Com que parlava alemany i tenia un bon nivell d'anglès m'ho van oferir. Vaig fer un intensiu aquell estiu, no havia fet mai res relacionat amb el tema, no havia estat mai més de dos dies en un vaixell, vull dir que no sabia on em posava.

I vaig entrar-hi i la veritat és que després d'allò... en aquell primer viatge vaig aprendre moltes coses. Per a mi va ser tan bèstia que fins i tot físicament se'm va desregular tot el ritme biològic, tot, tot, va ser al·lucinant. I allà vaig aprendre a estimar el mar d'una altra manera. Igualment, no li vaig perdre mai el respecte perquè ficar-m'hi, encara no m'hi he ficat, és a dir, no he fet mai immersió. A veure, fer *snorkel*, sí, o apnees, però immersió, no, és una cosa que no. I en canvi, estar en un vaixell ara ho trobo molt a faltar. Em va agradar moltíssim. També perquè te'n vas molt lluny. No és el mateix fer una campanya oceanogràfica, que també n'he fet, aquí a la costa, que sempre veus la costa, que saps que estàs, entre cometes, al costat de casa. Però una campanya d'aquestes en què te'n vas tres mesos a la punta del món i que estàs al mig de l'oceà, per més que sigui un vaixell enorme, et dona realment la sensació de... és que és una barreja molt bèstia. Hi ha moments que et sents com molt petit, hi ha moments que et sents superplé, pot sonar una mica esotèric, però com en comunió amb el lloc, com formant part d'allò. Penses, ostres, el món és enorme i joestic aquí! I, després, veus uns paisatges impressionants i unes mars en calma al·lucinants i també vius tota la fúria del mar. Perquè, clar, tot el trajecte de baixada allà eren quinze dies... les latituds i longituds els hi diuen «las rugientes cuarenta», «los terribles cincuentas», i els no sé què seixanta, o sigui, ens havíem de lligar al llit per no rodolar, vull dir que és molt impressionant, veus el mar en moltes facetes. I després arribes a

l'Antàrtida, comença el mar a estar amb gel marí i allò és una bassa d'oli, és al·lucinant i allà sents molta, molta, molta calma, molta calma i que només ho esquitxa una balena que salta o un pingüí. A vegades, te n'oblides que allò està tant ple de coses, perquè gairebé no veus res. I també em va sorprendre molt, perquè per a mi el record del mar és de color plata, gris, o com d'un color fosc indefinit, en plan forat negre, dens, que fa una mica de basarda, és una mica tenebrós. De fet, el mar enfurismat era el mar més blau. Recordo molt aquesta barreja de paisatge que encara tinc gravat a la retina. El mar de color vermell, el primer dia que el sol no acaba de marxar ni de no marxar, que és com una línia molt fina i està tot vermell, vermell. Em van agradar molt els paisatges, em van impressionar moltíssim. I a part d'això, també se m'han quedat les mans rasposes, podria fregar plats, i sempre em torna a passar a l'hivern quan comença a fer una mica de fred o quan estic a prop del mar em passa, de sobte són com..., no són com les de un pescador que estan molt fetes i molt robustes, però em queden així. Des que vaig entrar al vaixell, no sé per què, però m'ha quedat per sempre. Però el cas és que em vaig reconciliar molt amb el mar.

En què consistia la teva recerca en aquella expedició?

Hi vaig anar a fer una part experimental de la meua tesi. És una tesi en ecologia marina i, normalment, com que a l'Antàrtida costa molt anar-hi, s'organitzen equips multidisciplinaris. Normalment, hi ha un denominador comú a tota la gent que participa en una campanya concreta. És a dir, normalment, són campanyes o de biòlegs que estudien el bentos, que són els animalons que viuen al fons del mar, o de biòlegs de plàncton o de físics..., perquè, clar, necessites unes infraestructures, uns aparells, i en principi és millor aglutinar investigadors d'un tipus. Però bé, hi ha de tot en cada campanya. Aleshores, formant part d'un programa internacional que intentava estudiar la zona del marge de gel, que és una zona molt productiva, les zones de marge de gel de la plataforma continental, volíem estudiar les zones de mar obert entre gels que se li diuen *polinies*. Són zones que per la dinàmica del gel s'espera que siguin molt productives. I el nostre grup de recerca és un grup que sobretot estudia el bentos. I la cosa és que l'Antàrtida per sobre és com un desert, hi ha relativament molt poca vida, però a dins del mar és com una selva.

Això a quina profunditat?

A molta. Les plataformes poden arribar fins a set-cents metres, són molt profundes pel pes del gel del continent, que s'ha anat enfonsant, i llavors més o menys des de set-cents metres fins a la superfície trobes comunitats d'organismes bentònics espectaculars, esponges de més de dos metres, unes densitats d'organismes brutals. Clar, ningú no els toca, no són com

les plataformes d'aquí que estan arrossegades per la pesca com sis vegades per metre quadrat per any, per dir alguna xifra, però bé, allà són espectaculars. Es tractava una miqueta de veure com es poden generar i mantenir aquestes comunitats.

Llavors la meua tesi en concret pretenia veure quines interaccions hi ha entre alguns d'aquests organismes i l'aigua que hi ha propera al fons. Aleshores, el que miro sobretot és una mica d'ecologia tròfica, és a dir, de què s'alimenten i els productes d'excreció, i com això afecta a comunitats sobretot microbianes, de bacteris sobretot i de fitoplàncton de l'aigua, de la columna d'aigua. I, en realitat, això s'intenta veure també des d'una imatge una mica més llunyana i fent descriptives de tota la columna d'aigua per veure fins on es pot veure aquest efecte. Aquest era una mica l'objectiu de la meua tesi. Vaig anar-hi a fer-ne la part experimental, que era fer alguns experiments a bord amb organismes vius, amb esponges, bàsicament, amb una esponja en concret en aquella campanya, que és l'esponja Chupa Chups, sí, perquè té forma de Chupa Chups. I vaig fer allò, després vam fer caracterització de la columna d'aigua, molts paràmetres... i bé, això és el que anàvem a fer allà bàsicament. Això vaig fer-ho durant dues campanyes. Dos anys després hi vaig tornar amb el mateix vaixell i més o menys amb els mateixos objectius.

I en aquesta expedició el nombre de científics homes i dones era semblant?
Sí. Normalment hi ha més homes per la qüestió que a certes edats les dones tenen nens petits. Llavors trobes o noies molt joves o noies que ja deuen tenir els fills més crescutets. O gent que no té fills, bàsicament.

Amb aquelles condicions deu ser impossible endur-te'n els fills.
Sí, es clar, a més el cost per persona d'aquest vaixell és molt gran. Crec recordar que tota l'expedició costava per persona uns 45.000 euros. A més, és un vaixell que transporta molts reactius, és perillós, les èpoques aquestes de mala mar hi havia gent que es trencava un braç, una cella, és a dir, sempre veies algú amb bonys. O només que descontrolis un moment el nen, si cau per la borda dura trenta segons a l'aigua. És molt complicat. Sí que hi va gent que no són científics, a vegades hi ha algun periodista, algun fotògraf, però nens, mai, pel cost, la seguretat i tot plegat.

I la relació entre els científics i la tripulació què tal era?
Això depèn de cada grup. Els alemanys mantenien certa jerarquia en aquest sentit. Però bé, també els més joves eren més propers... Amb nosaltres, molt bé. De fet, participàvem també de les festes de la tripulació. Vam passar dos Nadals amb ells i llavors sí que es fa una festa de tots junts. Però, normalment, se separa molt. Per exemple, els menjadors estan

separats. Al menjador dels científics només hi mengen els oficials i el capità, i el cap de màquines, si vol. Sí que em vaig adonar que hi havia com dues grans famílies, els de màquines, que és com un món a part, on hi havia gent que potser no la veies en tota la campanya, i els de dalt.

I a la tripulació també hi havia dones?

N'hi havia, però només eren la infermera i les cambres. Les cambres, és curiós, eren molt geloses del seu vaixell, sobretot la cap de cambres. Tot el que fos femení que entrés al vaixell era absolutament escrutinitzat i criticat però molt, molt. A més, era d'aquelles persones que o li caus bé o li caus molt malament. Jo vaig tenir la sort que, com que era la més petita del vaixell en les dues campanyes, em va agafar com afecte i encara després he mantingut bastant la relació amb ella, fins i tot he estat a casa seva a Alemanya. Però sí que és veritat que amb la gent de la tripulació hi ha un tracte molt diferent.

I després has continuat investigant sobre aquest tema?

Sí. El que passa és que també he anat barrejant temes, fent altres tipus de recerca. Em vaig posar a treballar amb geòlegs. Vaig anar per aquí pel Mediterrani en dues campanyes més en un vaixell italià. Allà sí que la tripulació eren tot homes i els científics, mig i mig. En les campanyes llargues sempre hi ha una mica menys de dones, però aquestes curtes pel Mediterrani, que duren unes tres setmanes, mig i mig, i les que són d'una setmana... És en les llargues on es nota una mica més la ràtio.

I després et vas posar a estudiar antropologia. Per què?

Doncs perquè sempre m'havia agradat i em vaig desmotivar molt per com es fa la ciència actualment. Perquè la mentalitat és sempre anar a fer *papers*, et valoren només pels *papers*. I he vist també com es fan molts *papers* i ja no saps què creure, quins creure't i quins, no. Estan com molt dirigits a això i es perden les grans preguntes. Potser si et dediques a biomedicina, encara. Però si et dediques a una cosa com l'ecologia, on no pots dir mai que això és així, que potser necessites fer un estudi de deu anys per arribar a entendre alguna cosa i que... No sé, penso que no s'hauria d'avaluar d'aquesta manera. Acabes fent projectes per poder-los vendre, perquè després et valoren pel teu currículum científic. Era com si t'haguessis de vendre molt. Llavors se'm va desmuntar la imatge del que hauria de ser l'ecologia en realitat. Ja no la ciència, sinó al que jo em dedicava, pel que m'agradava l'ecologia. I a més vaig veure que em faltava una part més humana. Justament per la meva primera experiència al vaixell vaig pensar que seria molt interessant mirar el vaixell des d'un altre punt de vista. I vaig decidir estudiar una altra cosa per veure si recuperava la motivació.

Begonya Vendrell a l'Antàrtic (foto: ICM-CSIC).

Després, arran d'això va sortir el projecte Mapuche en el qual buscaven algú que s'encarregués més dels pescadors artesanals i vaig pensar que potser m'agradava més això. Era una barreja de biologia però amb una part social i vaig pensar que era el que m'agradava en realitat. També penso que realment ens passa a molts ecòlegs, això, que estem com insatisfets. És a dir, conec ecòlegs que han estudiat filosofia, història, humanitats..., i en part penso que és normal perquè ens agrada la visió holística i has de posar el factor home, amb la cultura, allà, d'alguna manera. Moltes vegades hem anat a aquestes disciplines per no sentir-nos tant mancats. No em va agradar tampoc haver d'estar sempre vivint per això. No he tingut vacances durant anys. He hagut d'estar cuidant organismes vius fins i tot el dia de Nadal. Clar, és com tenir un gos. I has d'estar sempre pendent i si tens un experiment i has d'anar allà a les dues de la matinada, hi has d'anar. I... sí, durant un temps està bé, però penso que no val tant la pena si després t'han de valorar només per un *paper* que ni tu estàs segura del que estàs dient. No ho sé. A mi em deien que no me'n sortiria si escrivia tants *maybe, possibly, probably*... Això és així. Jo deia: «Però si és com inherent, si no controlo tots els paràmetres no puc dir que "això és així", em nego a dir-ho!». En part per això tampoc no he acabat la tesi encara.

En l'àmbit científic hi ha una divisió sexual del treball, o no?

Des de la meva experiència, jo crec que no. Fins i tot a nivell de *jefes* està tot bastant repartit. L'únic que sí que et cuiden quan hi ha un embaràs, jo vaig pel passadís i no et deixen ni olorar formol, per dir-ho d'alguna manera, però això és normal. Si tu vols tenir la teva carrera científica i lluites per ella, estàs equiparada, no hi ha problema. Hi ha més problema si tens criatures perquè hi ha un temps que no estàs produint, per dir-ho d'alguna manera. De fet, penso que dins de les ciències hi ha dones bastant *de armas tomar*, que han pres papers molt importants. Aquí mateix tenim la Pepita Castellví que va ser ella, ella amb el Ballester, que van engegar tot el tema antàrtic. I va sacrificar la seva carrera científica perquè poguéssim tenir nosaltres quelcom a l'Antàrtida, no?, va acabar sacrificant-la perquè es va dedicar més a administració política i tot plegat, sent com era una excel·lent científica. Penso que sí, que no hi ha tanta divisió en aquest sentit, és més la tria personal que fa cadascú. No ho sé, de tota manera la cosa està molt malament per a tothom, ara mateix.

La maternitat és compatible amb fer carrera científica, doncs?

Bé, depèn de com te la prenguis. Allà a l'Institut de Ciències del Mar, al departament de Biologia Marina, hi ha científics titulars dones que ja tenen els fills crescuts i tot plegat. Elles han hagut de lluitar per mantenir la seva carrera científica, però si tens clar que ho vols fer, ho aconsegueixes. És

més difícil durant un temps, però bé. També són feines en què si tens ajuda o formes part d'un equip pots delegar molta cosa, pots endur-te feina a casa... Depèn de com t'ho muntis, crec que t'ho pots arribar a muntar bé si realment vols anar per aquell camí. Sí que ho deus passar més malament durant un temps perquè són més responsabilitats que has d'assumir, però no sé. Jo tinc clar que no m'hi dedicaria. Clar, arriba un punt en què quan tu ja ets *jefa* ja no hi has d'anar a les dues de la matinada en caps de setmana, però també, fins que no tens una plaça fixa... També hi ha noies de quaranta anys que no tenen una plaça fixa i que... bé, i que costa, si no estàs tu allà ningú no ho farà per tu. Allà sí que canvia la ràtio. Ara bé, amb dues persones, un home i una dona, que no vulguin tenir fills, allà sí que hi ha igualtat d'oportunitats, depèn de com siguis de bo i punt.

I com és ara la teva relació amb el mar?

Trobo a faltar estar molt lluny enmig del mar. Per a mi va ser una relació molt bèstia. Molt lluny de tot, no sé com dir-ho. Però, d'altra banda, el mar ara m'està donant el pa de cada dia, perquè m'hi dedico. Ara em dedico a divulgar com és el mar. Agafo la ciència que fan altres i intento apropar-la a la societat i sobretot al públic escolar. Ara em dedico a això. En general sempre he fet molta divulgació científica. Ara estem fent en el CSIC un projecte que es diu «El mar a fons», amb Obra Social La Caixa, i, de fet, ja està fet el web, per apropar tota aquesta temàtica. Perquè en general des de la ciència considerem que hi ha molt pocs exemples de temàtica marina que arribin realment a la gent, a la societat. Una mostra és que gairebé ningú té gaire idea del peix que menja. Ja no et dic res dels organismes que hi viuen, de les esponges, els boscos animals, que nosaltres diem, que aquí terra els boscos són vegetals però allà al mar també són animals. El mar té moltes analogies amb terra. Això també és el que m'agrada del mar, que és molt diferent però que si te l'imagines amb clau de terra pots arribar a coneixe'l encara que no el toquis, i això m'agrada. I bé, es tracta de fer una mica més visible el mar a la gent, fins i tot a la gent que viu terra endins.

3.8. Les dones en la història de la marina: Sara Masó i Maristany

Sara Masó i Maristany forma part de la primera promoció del periodisme universitari a Catalunya, i es vas llicenciar en Ciències de la Informació a la UAB l'any 1976. Va treballar a Mundo Diario i, posteriorment, al Departament de Premsa de l'Ajunta-

ment de Barcelona. Als seus inicis va publicar diverses novel·les de literatura infantil i juvenil per a l'editorial Bruguera. Sara Masó i Maristany forma part d'una nissaga de marins del Masnou, del gran temps de la navegació de vela i els inicis del vapor. Dels seus estudis sobre la història naval catalana, partint de documents familiars, ha publicat els llibres La imprudència del Titànic i Els mars del meu avi, sobre la vida del capità Salvador Maristany i Sensat, famós entre altres gestes per trencar el bloqueig de l'esquadra ianqui a l'illa de Cuba. Actualment, està preparant un llibre sobre el comerç amb Filipines a partir dels mateixos fons documentals familiars. En aquesta entrevista, ens parla del paper de les dones en les famílies de navegants catalans.

Creus que el paper de la dona en la història de la marina ha estat prou reconegut?

Pel que jo sé, a la família de la meva mare, que de molt enrere eren marins mercants, eren casats tots, i les dones penso que van jugar un paper importantíssim, perquè eren les persones que aguantaven la família, la casa. El marit, en aquelles èpoques, agafava i igual estava un any fora o sis mesos, com a mínim, perquè, és clar, les travessies eren llargues. El meu avi mateix, en Salvador Maristany i Sensat, que era el capità del *Pablo Sensat*, es va casar gran. Jo tinc tots els quaderns de bitàcola d'aquest vaixell i una de les vegades que té un temporal escriu: «menys mal que sóc solter». De fet, era una responsabilitat que ells tenien i també la dona havia d'aguantar molt. La meva mare explicava que quan arribava el seu avi al Masnou, encenien els llums de petroli perquè, si no, anaven amb llumets d'oli. La dona era una persona que aguantava la família, l'economia i tot. I no sé si està prou reconeguda.

Però bé, a la mitologia grega trobem dones molt importants, la Penélope, que va anar teixint de nit. També a Ulisses a l'*Odissea*, quan marxa cap a Ítaca, li diuen: ves en compte amb les sirenes perquè tenen una veu molt maca i t'atraparan i no podràs tornar a casa teva, ningú t'esperarà ja. Són coses molt mitològiques, la figura de la dona. Però la dona real, d'aquí, és la dona aquesta que dèiem.

Jo el meu avi no el vaig conèixer, va morir quan la meva mare tenia nou anys. Es va casar gran i tenia seixanta-tres anys quan va morir. Era una persona que havia bregat molt, perquè el primer viatge que va fer amb el *Pablo Sensat* va anar de Barcelona a Manila i de Manila a Saigon. Barcelona a Manila d'una tirada, amb un bricbarca. A Saigon hi va anar més d'una vegada. I després a les Antilles, contínuament. I va trencar el bloqueig de l'esquadra ianqui. Vull dir que va ser una vida molt cremada, penso. Es va casar gran i es va casar amb una neboda, d'allà del Masnou. Mira si havia corregut països i havia vist dones, però es va casar amb aquesta.

Jo penso que la dona ha esta poc valorada. La meva mare, com a anècdota, m'explicava una cosa que va passar de veritat. El seu avi, que també era capità de vaixell, per cert que els ianquis li van robar un vaixell que era el *Ventura*, abans de la declaració de guerra, eh, que portava tasa-jo. Aquest senyor es va casar al Masnou amb una dona del Masnou, Modesta Maristany, i es van casar a les set del matí, van anar a esmorzar i llavors li va dir a la seva dona: «Ara me'n vaig a Barcelona a veure el vaixell». I la meva mare li deia: «Però avi, com és que vas deixar l'àvia sola el dia del casament?». I ell li va dir: «Oh, noia, ja la trobaria l'àvia quan tornés, jo havia d'anar a veure el vaixell». Vull dir que, en totes les barques, era una relació a tres. Era el matrimoni, l'home i la dona, i el vaixell. Per cartes que he trobat, penso que això era així. A vegades posaven el nom de les dones als vaixells. El pare del meu avi, que era l'Agustí Maristany, primer va tenir un místic, un místic català, i amb això ja va anar... Perquè els hi donaven el títol quan havien fet dos viatges a les Antilles. T'imagines? Llançar-se al mar sense títol. Llavors els hi donaven quan ja eren reconeguts, quan havien demostrat la seva capacitat. I va tenir aquest vaixell que li va posar el nom de la dona, Modesta. Era una pollacra, la *Modesta*. Jo la tinc pintada per un pintor a Gènova.

Jo he anat trobant moltes coses i les he anat organitzant. La meva mare ho havia anat guardant tot. Però la casa del Masnou és una casa molt gran. A l'habitació de dalt tenien uns baguls de quan navegaven i allà guardaven diaris, papers i de tot. Jo ho vaig anar..., com a periodista que sóc, vaig anar buscant, organitzant el material, i d'aquesta manera vaig anar reconstruint la història de la família. De fet, Maristany n'hi ha molts a la zona del Masnou.

I en aquestes recerques que has fet, entre els papers de la teva família, apareixen les dones?

Hi ha les cartes. El meu avi, com he dit, es va casar gran i va continuar viatjant. Es portaven divuit anys amb la seva dona. La casa de la família, al Masnou, la va fer ell per casar-se, suposo jo. El meu avi va ser administrador general de Tabacs de Filipines, quan ja estava a la Transatlàntica, perquè Tabacs era de la Transatlàntica. Quan estava allà és quan es va fer fer aquesta casa. Va estar un any i mig a Filipines i quan va tornar es va casar. Després de casat va tornar a viatjar, però ja no se'n va anar tan lluny. Com que era inspector general de navegació de la Transatlàntica va anar a Londres, a Noruega, anaven a comprar un vaixell o a fer altres negocis de la Transatlàntica. La seva dona no l'acompanyava mai, en aquests viatges. Hi ha una carta que li escriu ella i diu: «Fa un sol preciós», aquí al Masnou, «si fes aquest temps a Londres estaries molt bé, tal com m'expliques que és Londres», diu, «jo no ho conec». I una altra vegada li diu: «Ditxós

Londres!»... li escriu de tot arreu, de França, de tot arreu. I ella li respon explicant-li les coses que fa. Per la impressió que em donen les cartes em penso que es devia trobar una mica sola, acabada de casar. En una casa molt gran. Sí que tenien una minyona, però tot i així. En una carta li diu, «He anat a casa del pare amb la minyona, però cada tarda vaig a la nostra casa». No sé què hi devia anar a fer, potser a regar. Però, què em diu això? Em deixa entreveure que devia trobar-se sola, en una casa tan gran. I sempre: «quan vénis?», «he rebut el teu telegrama», «he rebut la teva carta». L'altra, la que havia sigut tia de la meva mare, la Modesta, els seus descendents diuen que era molt diferent, una dona de caràcter fort. Però és que l'havien de tenir també, el caràcter fort, perquè, si no... No eren dones que es deixessin trepitjar. De fet, l'Artur Masriera en el seu llibre *Oliendo a breia* explica que hi havia motes, és a dir, les inversions que la gent feien en el vaixell, i les filles del capità, quan arribaven a la platja els vaixells i feien el repartiment dels beneficis, elles eren les encarregades d'anar per les cases a portar tots els diners. Jo penso que les dones sí que intervenien en els negocis. Em sembla que no eren dones que es deixessin trepitjar. Jo no he sentit mai dir a la meva mare, que era una dona d'una memòria extraordinària, «ull, aquesta dona maltractada...», no, això impossible, em penso que no s'haguessin deixat maltractar.

I després hi ha les sirenes.

Sí, les dones que ells tenien eren les sirenes també. Com si fossin dones que els tenien... lligats, diguem-ho així. També he sentit moltes coses sobre si els mariners tenien fills a fora. No ho sé. Després hi ha la història aquesta de Vilassar. Aquesta no et puc garantir que sigui certa perquè me l'han explicada. Els gegants de Vilassar, la Júlia i el Pigat. El Pigat era un capità i va segrestar una dona, se la va emportar embolicada en una vela. I és la Júlia, la Júlia i el Pigat. No et puc dir de qui era parent perquè no m'atreveixo.⁵ No ho sé, a mi m'ho han explicat però no sé si és veritat.

I en aquestes cartes que s'enviaven, parlaven de les tempestes o temporals que passaven?

No, les cartes eren molt personals. Ella per exemple li diu, «no te'n vagis a dormir tard», «no prenguis tant cafè», «cuida't, abriga't». I ell li contesta, per exemple en una carta des de Madrid, «encara hauré d'estar uns dies aquí, però ara dormo molt bé perquè vaig al llit tard», i li diu, «com que no tinc ningú que m'escalfi el llit». M'entens?, eren coses molt personals. I «t'estimo molt» i «molts petons», i «Adorada Maria Àngela». Estan escrites en castellà. En moltes cartes d'aquestes parlen dels fills. «I la nena, què fa? Encara és tan trapella?». Vull dir, tot això ho aguantava la dona, eh. Ara la vida és molt diferent, ara els homes col·laboren més, però abans,

no. Totes les cartes estan escrites en castellà, això que el meu avi era molt catalanista, havia estat de La Lliga. Es va presentar com a representat dels pescadors de Mataró, en unes eleccions que hi va haver, ho explico en el llibre *(Les mars del meu avi)*. Era de l'Ateneu, també.

La meua mare es va quedar a dos anys sense mare. En un altre part va morir. I mort la seva dona, l'avi va marxar en un viatge llarguíssim per tot Àsia, el Japó i tot arreu. Tinc moltíssimes postals, que li envia a la seva filla petita, que imagina, tan menuda. Sempre li diu, «t'he comprat això, t'he comprat...», i una vegada li diu, aquestes sí que estan en català, «no facis gatxetes com les que vas fer diumenge». Devia plorar perquè se n'anava. Ella li va demanar un piano de joguina, que jo el vaig arribar a veure. I ell li diu, estava a Trieste, «si et portes malament el piano no sortirà de la fàbrica». La feia anar molt dreta també. Ella, pobreta, a dos anys sense mare i el pare fora. En les cartes, moltes vegades pregunta, «Què fa la Sara? Se'n recorda de mi? Encara diu, el papà és meu?».

I com va ser que t'interessessis per investigar aquesta història familiar?

Bé, jo sóc periodista i he escrit tota la meua vida. Ja abans de fer la carrera i entrar al *Mundo Diario*, ja vaig escriure llibres per a l'editorial Bruguera, llibres per a infants. Un d'ells precisament ja tractava del mar, es titulava *El faro del diablo*. I bé, el mar sempre m'ha agradat, a mi. El veia com una aventura que havien viscut els meus avantpassats. La meua mare sempre em deia que si hagués estat un noi, hauria estat marí. Jo, quan surto al matí, quan vaig a comprar el pa, el primer que miro és el mar. El mar és com la vida, una vida oberta, més enllà de tot el que veiem i el que toquem. El mar el veig com una aventura, que és el que han viscut els que jo tinc a la sang. És la veritat. Jo sempre he estat envoltada de coses del mar.

3.9. La infantesa en un veler: Anna Manzano

L'Anna Manzano, quan li fem aquesta entrevista, té vint-i-un anys. Actualment, viu a un poble del Montseny i s'està preparant per obtenir la titulació adequada per treballar en el sector marítim, però ha passat tota la seva infantesa a un veler. Els seus pares i cinc fills van voltar pel món en un Grand Soleil, un veler de quinze metres, parant allà on els plaïa per avituallar-se o per reunir-se amb amics. En aquesta entrevista, ens narra la seva experiència, una infantesa totalment aventurera, no exempta d'ensurts, però sobretot marcada per l'aventura del mar i una forma de vida alternativa als models que imposa la societat actual.

El meu pare és capità de vaixell. De fet, ell era publicista a l'Argentina i un bon dia va decidir que no era aquesta la vida que volia viure i es va embarcar en un vaixell. Des de llavors, no n'ha baixat mai. Llavors, va conèixer la meva mare i van decidir tirar la família endavant en un vaixell. Som cinc germans i cadascun ha nascut a un país diferent. Un ha nascut al Perú, l'altre a l'Argentina, dos a les Canàries i jo a Sabadell. Sóc l'única catalana, però mai no hem viscut aquí. Hem estat sempre voltant pel món, sobretot pel tròpic. I quan vam començar a créixer i haver d'anar a escola, la família de la meva mare estava a Sabadell, i els meus pares van pensar que no volien estar ni a Barcelona ni a Sabadell i van obrir el mapa i van pensar que aquí, al Montseny. Vam passar del mar a la muntanya. Un cop vam estar aquí instal·lats feiem temporades.

Nosaltres no havíem anat mai a escola i la llengua, les matemàtiques i tot plegat ens ho ensenyava la meva mare. Però vam haver d'escolaritzar-nos una miqueta perquè, es clar, jo vaig venir aquí que no entenia el català. Vam arribar aquí al Montseny quan jo tenia onze o dotze anys. Em van endarrerir un curs perquè, clar, no entenia el català ni havia anat mai a escola, i em van posar un curs més enrere.

La meva mare es va quedar embarassada de mi al Brasil. Teòricament, havia de néixer allà. Però la meva àvia no coneixia els seus néts, a la gran i a mi, i ens volia conèixer. Al darrer moment la mare va decidir de venir amb l'àvia i va volar cap aquí. Va haver de signar un munt de papers per poder volar perquè ja estava de molts mesos, i al final vaig néixer aquí. El meu pare no hi era perquè, és clar, ell va venir portant el vaixell, i del Brasil a Barcelona no va arribar a temps per al naixement. El germà que va venir després de mi va néixer a Lanzarote, a casa d'uns amics, no a l'hospital. Però, bé, sempre ha sigut néixer i al vaixell.

Quan vaig anar al vaixell jo era un bebè. Vaig aprendre abans a nedar que a caminar. Quan baixàvem del vaixell caminàvem tots torts a causa del moviment del vaixell, del vaivé. Sí, sí. I res, jo vaig néixer amb un problema, vaig néixer amb un peu tort, el peu dret, un peu equinovar, que es diu, i em van operar de petita i ho van fer malament. De manera que jo sempre he hagut d'anar enguixada de petita, ha estat una mica..., jo no ho recordo com una infància complicada perquè a mi sempre m'han criat com que no tinc cap problema, però em van operar malament i fins ara no m'han tornat a tocar més. Ara, al gener, em van operar i em van posar el peu recte, i ara que estic remonent el passat penso que per a la meva mare va ser bastant dur, perquè cada quinze dies anar a un hospital, perquè em vegin el guix i tot plegat. A causa de néixer amb el peu tort, l'os em va créixer malament i tinc una cama més curta que l'altra. I ara estic fent pilates i la mestre em diu que, per a una persona com jo, que té vint-i-un anys i ha estat tota la vida torta a causa del desnivell de cama, tinc l'esquena molt

bé. Com que he crescut en un vaixell, el vaivé aquest sempre, i que he nedat sempre molt, entre una cosa i l'altra han fet que jo, dintre del problema que tinc, estigui bé.

Jo, la manera com m'han criat és com he viscut. És ara que començo a sortir al món laboral i començo a créixer com a persona que em començo a adonar de la infantesa que m'han donat, perquè en el moment no valorava el que tenia.

Sempre estàveu de viatge?

Sempre hem estat viatjant pel Carib, pel Brasil i aquesta zona. El 2004 el meu pare volia canviar la teca del vaixell i a Barcelona li sortia molt car, la mà d'obra i tot plegat. I va pensar que el que podíem fer era viatjar fins a Tailàndia. Va fer números i li sortia més a compte fer el viatge i canviar la teca allà. El que havíem de fer era baixar a Sud-àfrica acostant-nos al Brasil a causa de la forma dels vents elisis, que van en rodó, si baixes recte hi ha un moment que et quedes sense vent i clar, sense vent i al costat d'Àfrica, a part que el gasoil és car, és perillós perquè els pirates aprofiten per buidar-t'ho tot. Llavors t'has d'apropar al Brasil i tornar a baixar, fent com un semicercle.

Vam parar al Brasil i quan ja havíem carregat totes les reserves i tot, estàvem a tres mil milles de Sud-àfrica i a vuit-centes de Rio de Janeiro, i en direcció Sud-àfrica, se'ns va trencar un obenc del pal. I llavors, clar, no podíem navegar direcció Sud-àfrica i vam haver de canviar el rumb cap al Brasil. Quan vàrem arribar al Brasil, a les notícies, vam veure el que havia passat amb el tsunami a Tailàndia. Això va ser el 2004.

Llavors el meu pare, en comptes d'anul·lar el viatge, va decidir reparar el vaixell i fer la volta llarga: Amèrica del Sud, Panamà, Galápagos... i un viatge que havíem de fer en quatre o cinc mesos, va durar quatre anys. I bé, va ser una experiència molt bèstia, la veritat és que molt maca. Té la seva part dura, perquè no tens estabilitat i aquestes coses, però tot això ho estic veient ara que estic vivint aquí. Perquè, és clar, els amics que tinc aquí al poble s'han criat amb els seus avis, els seus cosins..., i jo no sé el que és viure això. Jo a la meva família l'aprecio molt, però per a mi la meva família són la meva mare, el meu pare i els meus quatre germans. Hem viscut en un espai reduït de quinze metres. Abans teníem un vaixell de nou metres. Però quan va néixer el meu germà al Perú vam canviar el vaixell. El que tenim ara és un Grand Soleil. És un vaixell italià que el vam anar a buscar al Carib. Estava enfonsat. El van treure de l'aigua, el van reparar i, sí, sí.

I com era la vida al vaixell quan éreu petits?

La veritat és que era molt maca. Una convivència bastant forta. Viure en un vaixell és bastant reduït, l'espai. Aquí, si t'emprenyes amb algú, te'n

vas, agafes la bici i te'n vas a fer una volta, o a caminar, que et doni l'aire. Allà al vaixell és una sensació que ho tens tot, perquè ets lliure, tens l'horitzó i ets una persona molt lliure, però en un espai reduït, de quinze metres per tres metres. És una sensació de llibertat, però a la vegada de presó, perquè no tens la llibertat de moviment que pots tenir aquí. Però, bé, una passada. La relació que tenim amb els meus germans és brutal, molt bona. Tenim les nostres coses, ens barallem, com tothom, però... Jo ho comparo molt. Els amics que tinc aquí, veig la relació que tenen entre ells, amb la seva família, que potser no parlen amb els pares o amb els germans... Nosaltres tenim una relació molt intensa, estem molt units. Tot i que ara estem creixent i cadascú està fent una mica la seva, el meu pare està fora, la meva germana està embarcada també en un altre vaixell, jo vaig de camí també, continuem depenent molt els uns dels altres; cadascú és molt lliure, però ens necessitem molt mútuament, estem com molt units.

Deuen haver passat vivències molt fortes tots junts.

Sí, vivències molt bèsties. La pitjor tempesta ha estat aquí al Mediterrani. Mira que hem fet l'Atlàntic, el Pacífic i l'Índic, però la més forta va ser aquí a Almeria, ens va passar una onada per sobre. Anàvem de popa, ens va enganxar molt a prop de la costa, no podíem ni entrar a port, perquè les onades eren molt fortes, ni tampoc allunyar-nos-en, perquè era contra la tempesta. Vam anar surfejant les onades fins que ens vam quedar encallats en una i la següent ens va passar per sobre. Per sort, justament el meu pare havia dit «tothom a dintre!». Perquè la veritat és que sempre estem a fora. Seguretat, sí. Però mai no hem estat gaire... Sempre hem estat molt segurs, però sense exagerar. No ho sé, és difícil d'explicar. Avui en dia veig, quan he treballat en un vaixell de marinera, dos estius a l'Estartit, i els nens que vénen al vaixell es mira molt per la seva seguretat, que no surtin a coberta... Sí que cal anar en compte i tenir unes precaucions, però quan ho comparo amb la meva infantesa penso que nosaltres no hem tingut mai tantes prevencions. Suposo que pel fet de créixer ja allà dintre del vaixell ens havíem habituat i sabíem fins a quin punt podíem i fins a on no. Però bé, sempre hem estat..., la veritat és que mai no hem passat cap gran ensurt. Bé, hem caigut tots a l'aigua alguna vegada, això sí. I justament el meu pare, en aquesta tempesta, cinc minuts abans de l'onada va dir «tothom a dintre!». Vam entrar tots i justament en aquell moment la meva mare va obrir per portar-li un cafè calent al meu pare i, clar, el meu pare portant el timó es va quedar allà encallat, llavors no el vam perdre i va quedar tot el vaixell a dintre de la onada i només es veia el pal, tota la resta estava a dintre de l'aigua. I, clar, com que la porta estava oberta va entrar tota l'aigua a dintre. Va ser..., vam trencar la botavara, va ser una experiència *heavy*. Però, bé, aquest ha estat l'ensurt més bèstia que hem

tingut. També a la zona de Darwin, a Austràlia, també ens va agafar una ventada bastant bèstia, però no, cap accident important. El meu pare també m'ha explicat que una vegada ens va agafar una tempesta d'aquestes blanques. Està tot molt calmat i de cop i volta ve una força de vent impressionant. És tan forta que tomba el vaixell. Però, clar, jo aquesta no la recordo, me la va explicar el meu pare. Nosaltres hi érem, però jo era molt petita i no recordo res.

Clar, perquè, de seguida que naixíeu us embarcàveu?

Sí, era néixer i al vaixell. Quan li donaven l'alta a la meva mare, doncs cap al vaixell. Sempre hem viscut al vaixell. Ara fa deu anys que estem per aquí al Montseny, però sempre anant i venint. Tenim el port base aquí, però sempre ens anem movent. Ara fa quatre anys que estem creixent i necessitem estudiar i ja no és com abans, ara només fem escapades. Abans, la nostra casa era el vaixell.

I a dins del vaixell, teníeu cadascú de vosaltres el vostre racó?

Bé, sí i no, perquè cada part del vaixell la fèiem servir. Sí que teníem els nostres raconets i jugant ens muntàvem les nostres pel·lícules entre germans...

I a què jugàveu?

Doncs sempre amb el tema dels vaixells. Ens imaginàvem que navegàvem per llocs nous, històries de submarinistes..., sempre jocs relacionats amb el mar. Era el que vèiem. Nosaltres baixàvem a terra i al·lucinàvem. Per exemple, amb el tema de la tele. No hem tingut tele mai; tampoc no en tenim ara aquí. Baixàvem a terra i vèiem els nens i era com una mica un *shock*. No hi estàvem gaire acostumats, sempre mar, platges...

Fèieu feines del vaixell?

Sí, el meu pare sempre ens ha ensenyat molt les diferents tasques: feu això, pugeu la vela..., el tema de les cartes. Ara hi ha GPS, però el meu pare tenia un sextant i calculant, i tot. Sempre que ell estava a la taula amb les cartes, nosaltres estàvem mirant com es feia.

I tots els germans us heu dedicat a coses del mar?

De moment, els tres primers, sí. Ara la gran té vint-i-cinc anys, jo en tinc vint-i-un i el Lucas, que ve després de mi, en té divuit. I de moment els tres primers ens hi dediquem. La meva germana ha estat sis anys en un vaixell a Palamós, fent temporada sis mesos. Fa dos anys va marxar a fer una volta al món i ara el mes passat va tornar. I el Lucas també ha fet feines de temporada, amb vaixells per les Illes Balears, i això. I ara només ens

falten les titulacions professionals. Tenim el PER i aquestes coses recreatives, però necessitem el... per exemple, jo no he fet el batxillerat i estic fent la prova d'accés de grau superior perquè vull fer el mòdul marítimopesquer per ser patrona professional. També m'interessaria molt treure'm un títol d'especialització anglès, que has de fer un curs intensiu de tres mesos perquè el marítimopesquer només et serveix per a aquí, és nacional, i a mi a la llarga m'interessa poder treballar a qualsevol lloc del món.

Dintre del vaixell teníeu feines assignades?

El meu pare era el patró. Ell ens feia col·laborar molt en les feines del vaixell, en maniobres de pujar i baixar la vela, de fer una bordada... L'any passat el vaixell feia vuit anys que no venia al Mediterrani. Va venir i vam passar el cap d'any a Formentera. I allà sí que el meu pare ja no feia res al vaixell. Ell deia, vinga, va! anem a navegar!, i ho feiem tot nosaltres. Tenim una coordinació al vaixell que és ja d'instint. És com qui aprèn a anar amb bicicleta de petit. Ho portem bastant a la sang. Pujar a un vaixell és com tornar a casa.

Hi ha molta gent que viu com vosaltres en vaixells? Us anàveu trobant amb gent com vosaltres?

Sí, hi ha molta més gent de la que ens pensem. D'espanyols no gaires, algunes famílies però no gaires. El que hi ha són moltes famílies d'anglesos i de francesos. El que fan, que nosaltres no ho vam fer, és el tema d'estudiar per internet. És a dir, viuen al vaixell, però el tema exàmens, estudis i així, ho fan per internet, i ens hem trobat amb molt bons estudiants, la veritat. A Nova Zelanda i llocs així hem trobat moltes famílies que ho feien d'aquesta manera.

Què era el que us feia decidir prendre un rumb o un altre?

És una vida totalment nòmada. El 2004 va ser el tema de la teca. Però fins llavors, si estàvem de gust en un lloc, ens hi quedàvem. Després marxàvem cap a un altre lloc. Als ports ens quedàvem el temps just i necessari, mai no hem sigut d'arribar i amarrar. Sempre hem buscat una platja o un lloc així. Clar, el fet de moure't pel tròpic et dona molta més oportunitat de fer-ho. Perquè, per exemple, aquí, a la Costa Brava, els mesos d'hivern no pots estar fondejat, has d'estar a port. Per això, ens movíem tant pel tròpic, perquè allà amb la temperatura, l'estat del mar i tot, tens molts avantatges. Ens hem mogut molt per allà. Perquè, és clar, el tema diners també és una altra història. De petits, de tant en tant, sí que paràvem en un port, el meu pare baixava del vaixell, treballava per aconseguir diners... Per exemple, a Amèrica del Sud funcionava molt el bescanvi. Per exemple, tu fas una feina i jo t'ho canvio, per exemple, per menjar. Fèiem moltes

permutes d'aquestes: tu fas això per mi i jo faig això per tu. Hem estat molt al Brasil, que és un lloc on t'obren molt les portes de casa, et donen el que necessites, és a dir, jo treballo o et faig un favor i tu m'ho tornes amb el que necessitem. Per exemple, quan creixíem i la roba ja no la fèiem servir, doncs canviàvem roba per una altra història. I així sempre.

Després quan ja vàrem venir cap aquí, el meu pare treballava al vaixell, fent xàrters, però, és clar, havíem d'estar fora del vaixell. Però sí, quan érem petits era molt de supervivència. Jo tinc records de petita, no de passar gana, perquè mai no hem passat gana, pescàvem, però sí d'estar sense res, sense diners, fent supervivència. Sembla..., no dur, però estrany, amb relació als moments que corren. Però sí que hem tingut moments difícils. La societat està basada a treballar per diners, tenir estalvis, els nens van a escola... No ho sé, tot molt organitzat. I nosaltres això..., els meus pares no ho han volgut.

Com ho feieu quan us posàveu malalts o teníeu un accident?

No ens hem vacunat mai. No hem estat mai d'agafar malalties. Sempre hem portat una farmaciola potent, però mai no hem tingut un accident gran. Ens hem caigut tots a l'aigua, això sí. A mi això m'ho han explicat perquè era bebè i, és clar, no ho recordo. La meva mare estava agafant la compra del dingui, la zodiac, jo estava jugant al dingui i vaig caure a l'aigua i ella no ho va veure. I uns pescadors que estaven per allà ho van veure i em van recollir i li van dir a la meva mare: això és teu? Això va ser pel Brasil. Jo vaig néixer i al cap de nou mesos em van operar. Però entremig vam anar al Brasil i va ser llavors que va passar.

El més bèstia ha estat el meu germà petit. El meu germà va caure navegant de Barcelona a Formentera. Era un dia que no hi havia gens de vent, l'aigua era com un plat. El meu pare va dir, no tenim pressa, posem la vela. I sort d'això, perquè si no el meu germà no ho explica. Va caure per la proa, va passar per sota el vaixell i va sortir per l'altra banda. Aquell dia vam estar de sort. Perquè quan fas travessies, quan travesses l'Atlàntic per exemple, hi hagi vent o no, vas a vela, perquè no t'arriba el consum de gasoil; en canvi, en travessies curtes, de Balears a la península, si no hi ha vent sí que poses màquina, no gaire però anem fent. Aquell dia, feia un dia maco i no teníem pressa, i el meu pare va decidir no posar màquina i va ser..., la veritat és que va ser bèstia. El meu germà tenia dos o tres anys. Encara no nedava i surava només el cap. Era rosset amb molt rissos, només li flotava el cap, això ho recordo molt bé. El meu pare va dir «trieu veles» i es va llençar a l'aigua. Ens va deixar a nosaltres que vam fer la maniobra. Sí, sí. I després va tornar a caure a Eivissa. L'hivern el vam passar a Eivissa. Estàvem amb uns amics i aquell dia sí que estàvem amarrats a port. Vam sortir del vaixell a rebre un amic que ens venia

a buscar amb el cotxe. Vam sortir tots i el petit va dir: jo no vinc. Estava el motor engegat per carregar bateries. El vam deixar al vaixell. Els meus pares estaven a la cabina i amb el motor no el van sentir. I més tard volia venir i en saltar no va arribar i va caure a l'aigua. Es va quedar agafat a un mort. I quan pujàvem al vaixell el vam veure allà. Estava congelat, va agafar una pulmonia. Va costar recuperar-lo perquè feia molt fred. Aquest sí que va ser un ensurt molt gran. I clar, els meus pares com que tenien el motor engegat no el van sentir cridar i quan nosaltres vam arribar el vam trobar allà rígid, que no es podia ni deixar anar de la corda. Aquell va ser un ensurt encara més bèstia. Perquè l'altre va ser l'ensurt del moment, però vam recollir-lo i vam veure que estava bé i ens vam tranquil·litzar, va ser l'ensurt del moment. Però a Eivissa sí que va ser bastant... Vam haver d'anar a l'hospital, va costar bastant que es recuperés. Sí, sí, aquell Nadal va ser bèstia. A l'estiu va caure navegant i el mateix hivern li va passar això. Els altres hem caigut, un ensurt i tal, però no ha estat tant bèstia.

I no us donàveu molts cops a dalt del vaixell?

No, pensa que nosaltres estem en un vaixell des que érem bebès i ens hem habituat al moviment. Més aviat era al revés, quan baixàvem a terra caminàvem com si estiguéssim borratxos. Acostumats al vaivé del vaixell, clar, quan baixàvem a terra ferma ens marejàvem. Saps? No sabíem caminar rectes. Per això, perquè sempre estàvem en moviment, vam aprendre a caminar allà, a dintre del vaixell. Per a mi, quan pujo a un vaixell és una sensació queestic a casa,estic al meu lloc.

Quins són els llocs del món que més t'han agradat?

No ho sé, perquè cada lloc té la seva bellesa. El Brasil m'ha marcat bastant, no sé si per la gent o perquè hi hem estat molt. També la Polinèsia és molt maca. Però és que cada lloc té la seva bellesa: Galápagos, les Marqueses també és impressionant. El que m'agrada més és el Pacífic. Nova Caledònia, Nova Zelanda, tota aquella part també m'agrada molt. L'estret de Panamà també és una experiència maca de viure. La sensació d'estar a dalt i veure el Pacífic és al·lucinant, molt maca.

Els teus pares t'explicaven històries o contes del mar?

A nosaltres més que històries o llegendes, el que més ens ha agradat eren les històries que ens explicaven de coses que havien viscut o gent que havien conegut. Per exemple, històries del mar Roig, de pirates, gent que havien conegut que els han matat o que els han buidat el vaixell sense que els hi passés res. Sempre les vivències que han tingut ells o algun conegut. Llegíem molt, parlàvem molt, tenim molta conversa. Tampoc no teníem

ni televisió ni internet, perquè calen molts diners per tenir internet al vaixell, hi has de tenir una antena especial. El que vam tenir una temporada és un telèfon d'aquests de satèl·lit que pots parlar enmig del mar. Perquè la meva germana gran es va desembarcar un parell d'anys, va anar a un internat a Andorra perquè va tenir una època que no volia navegar més a l'adolescència, va dir que no volia pujar més a un vaixell; i total, ha acabat dedicant-s'hi. Però va tenir un moment de rebel·lia, que també és normal, i se'n va baixar. Llavors vam aconseguir aquest telèfon per poder parlar amb ella. Però no va durar gaire, perquè és molt car, a vegades funciona i a vegades, no, i al final vam acabar contactant via *mail* els dies que tocàvem terra i prou.

Què en penses de la relació de les dones i el mar?

El mar és un món molt, molt masculí. Quan li dic a la meva mare que em vull dedicar a això pateix molt perquè diu que és una història bastant masculina. Però no té per què. Val, físicament no tindrem tanta força com els homes, això és obvi, però no ho sé, a mi sempre m'ha agradat molt, m'ha apassionat, és el món on he nascut, m'han criat allà dintre i és el meu lloc. Jo m'he criat així, anant en vaixell i buscant-nos la vida. Ara estic treballant de marinera en el món nàutic, però no m'agrada tant perquè és un món on si no tens diners no ets ningú. A Anglaterra, per exemple, són molt més nàutics; tot és molt més pràctic, Si vols tenir el títol has de demostrar que saps navegar, agafar un vaixell, anar i tornar. Aquí pagues i tens el títol. Ara, per començar treballa aquí, perquè és on som. Però a mi m'agradaria marxar i treballar pel món.

3.10. Ensenyament d'esports nàutics: Marta Lladó

Marta Lladó fa gairebé vint anys que es dedica a la pràctica i l'ensenyament dels esports nàutics, i des de 2008 és la responsable de les bases nàutiques de Santa Susana i Pineda de Mar, a la comarca del Maresme. La seva tasca consisteix a encomanar als nens i nenes la seva passió pel mar. La prova del seu èxit és que molts d'aquells nens i nenes que ella va iniciar en els esports nàutics ara formen part del seu equip de monitors de vela per a infants i adults.

Quina és la teva relació amb el mar?

Després d'una infància i una adolescència molt vinculades al mar i a la pràctica dels esports nàutics, la vida em va oferir la possibilitat de treballar amb aquest àmbit per acabar dirigint la meva pròpia escola de vela

des de 2008. En aquests sis anys hem anat ampliant l'oferta de pràctica esportiva nàutica, començant per el caiac de mar, *windsurf* i catamarans, passant pel patí català, *kitesurf*, *snorkel*, *bodyboard*, i completant la nostra oferta fins al moment actual amb vela monobuc, divertits inflables arrossegats per una llanxa ràpida, esquí nàutic i *wakeboard*. Tot això enfocat a nens, joves i adults.

Això fa que puguem oferir un casal de mar per a nens de quatre fins a quinze anys, que generalment repeteixen any rere any i es van especialitzant en la vela; cursos personalitzats per a nens i adults per aprendre a navegar sols en un total de deu hores; escoles que fan el cicle formatiu de vela i, posteriorment, les practiques amb nosaltres; comiats de solter, ja que la gent tendeix a buscar coses diferents per a les celebracions...

Des de quan teniu la base nàutica?

Com ja he comentat, tot i treballar en contacte amb el mar des de 1999, dirigeixo la meva pròpia empresa des de 2008 a Santa Susanna, 2010 a Pineda de Mar i 2012 a Malgrat de Mar.

I quanta gent tens treballant amb tu?

Uf! A l'estiu devem ser uns trenta monitors. Molts. Això el juliol i l'agost. La resta de l'any som quatre o cinc cada dia i quan vénen escoles tinc monitors extres, dels que vénen a l'estiu.

I quanta gent passa per aquestes activitats?

L'any passat a Pineda, tot i ser el segon estiu, vàrem comptabilitzar unes tres mil persones, que no eren només veïns del municipi, sinó de pobles del costat. És el casal de mar el que més públic d'altres poblacions ens acosta, ja que tenim nens de Sant Pol de Mar, Calella, Malgrat, Palafolls, Tordera, Blanes... I no podem deixar de banda escoles que ens visiten cada any d'arreu d'Espanya i de l'estranger, que passen un mínim de tres dies practicant les activitats que els oferim.

És molt estacional l'esport nàutic o es reparteix al llarg de l'any?

Considero que el problema de l'esport nàutic a la nostra zona és que, tot i poder gaudir del mar tot l'any, ja que el clima ens ho permet, al públic li costa molt acostar-se al mar a l'hivern. Jo sempre dic que no hi ha cultura de mar, que vivim d'esquena al mar.

Al setembre baixa la temperatura, els nens comencen escoles i ells i les famílies s'obliden del mar fins a la temporada següent, que, curiosament, comença bastant abans que acabin les escoles, ja que al març, quan l'aigua encara és freda i la temperatura, baixa, fem activitats com, per exemple, la

vela escolar; en canvi, al setembre i l'octubre, que hi ha bona temperatura tant a l'ambient com a l'aigua, gairebé no podem oferir res. Resumint, que sembla que després del fred de l'hivern la gent s'anima molt a acostar-se al mar, en canvi, al setembre sembla que ja en tinguin prou.

Mira, perquè vegis la diferencia, el 2007 vaig tenir l'oportunitat de visitar diferents estacions nàutiques de la Bretanya francesa, on fa un fred que pela, no surt el sol ni per fer una broma, i hi fan vela escolar tot l'any. Al nostre mar, si mires la platja a l'estiu i a l'hivern semblen dos llocs totalment diferents!

Què és una base nàutica, exactament?

Bé, és un centre on es fan activitats nàutiques diverses, com les que hem comentat anteriorment, a l'igual d'un club nàutic, però a diferencia d'aquest és obert a qualsevol usuari que vulgui realitzar-les, sense necessitat de fer-se soci, com seria el cas d'un club. A més a més, els preus de les activitats són molt més competitius ja que és un centre municipal, i no privat. Amb això aconseguim que aquestes activitats i aquest esport estiguin més a l'abast de tothom i ens allunyem de la idea d'esport elitista que es té. En qualsevol cas, val a dir que l'aprenentatge està al mateix nivell que en un club, la prova és que molts dels monitors que tenim titulats, han estat alumnes abans, i arriben a l'edat adulta havent fet una mica de tot: caiac de mar, *windsurf*, vela, catamarà, tallers... Això fa que el nen s'enganxi molt més a l'esport.

I tu com vas començar?

A mi la platja m'ha agradat tota la vida. Jo recordo els estius amb els meus pares a la platja, tot l'estiu. Jo sóc de Calella i tinc la imatge d'anar allà a can Sunyer, als banys Sunyer, i estar tot l'estiu a la platja. Els meus tiets tenen un apartament a Calella de Palafrugell i se m'emportaven un mes a pescar i a bussejar. Vull dir, jo sóc de mar. Sóc de mar. Després, de més gran, amb les amigues els estius els passàvem a la platja. Vaig conèixer els esports nàutics amb les amigues. Vam fer un curs de *windsurf* quan teníem divuit anys i vaig veure que m'agradava aquest món. I bé, vaig començar amb els cursos de *windsurf*, després vaig fer un cicle formatiu d'esports, entre els quals hi havia la vela. Vaig fer les pràctiques a l'escola de vela de Calella i em van agafar de monitora. Vaig estar molts anys treballant per ells. Després, vaig fer una pausa, vaig estar un temps treballant a Barcelona, sempre en el món de l'esport, en una agència de viatges que també tenia escola d'esquí i llavors va ser quan va aparèixer l'oportunitat de venir a treballar a Santa Susana. El 2006 em vaig instal·lar aquí, primer estava com a monitora, però després a partir de 2008 va ser quan l'Ajuntament em va agafar per portar la base nàutica de

Santa Susana. Llavors va sortir el concurs de la de Pineda i m'hi vaig presentar. També va sortir i vaig començar a portar també la de Pineda. I ara la de Malgrat. Però a Malgrat m'associo amb una altra persona, una amiga que és també molt marinera, que ha acabat ara la carrera de navegació i li encanta el mar.

Perquè la gent que us dediqueu a això, quina titulació teniu?

En el meu cas tinc el tècnic de vela, el cicle formatiu d'activitats físico-esportives i el PER, però per ser instructor de vela, només cal el títol de tècnic de vela.

I en aquest món hi ha més nois que noies, o al revés, o estan igualats?

Doncs la veritat és que a Santa Susana hi ha més noies que nois. Normalment, hi ha més nois, eh. Però la gent em diu, ostres, en aquesta base hi ha més noies que nois. Però jo crec que és un *fifty-fifty*. La gent que ve als cursos són tant nois com noies, està molt igualat. Pel que fa als petits, de cinc i sis anys, vénen més nenes que nens, normalment. Dels més peques, sí. Després ja es queden més equilibrats. Ara, actualment, els esports, tant nois com noies, els practiquen tots per igual.

Què és per a tu el mar?

No ho sé, em dóna una... Mira, ara me'n vaig de vacances i me'n vaig a un lloc de mar, a Tailàndia, i em passaré un més a l'aigua, dins de l'aigua com un peix. I em diuen: ostres, fa set mesos que estàs al mar, no et canses del mar? Doncs, no. No ho sé, em dóna com una tranquil·litat, una pau... navegar, estar dins de l'aigua. Molta gent ve els caps de setmana i em diu: treu-me a navegar perquè em treu l'estrès. No sentir el soroll del motor, és com la llibertat. Em dóna llibertat, el mar. Pensar, quedar-te mirant el mar i dir: ostres, que gran. No ho sé. No sé ben bé com expressar-ho, però em dóna aquesta sensació. No podria viure en un lloc sense mar, no podria. Vaig viure a Barcelona uns anys, i Barcelona té mar, però per a mi, no. El mar per a mi és estar a dos minuts de l'aigua. A Madrid seria impossible.

De vegades, començo a imaginar coses i penso en tot el que s'ha descobert. I l'home que se'n va a la lluna, però el mar és tan immens i hi ha tants racons als quals no ha pogut accedir l'home que em pregunto què deu haver-hi allà baix, al món submarí... De vegades, penso aquestes coses. I els colors que té el mar. Poder respirar sota l'aigua ha de ser una passada. Recordo que de petita m'entrenava a veure quan de temps aguantava sense respirar a sota l'aigua, i guanyava a tothom. De fet, aguantava un minut i mig o una miqueta més, a sota l'aigua. La sensació aquesta de quan era petita de poder estar aquí dintre, mirar sota l'aigua...

El mar no et fa por?

No, gens. A volar tinc pànic... Però el mar, gens. Tot i que s'ha de tenir molt de respecte. Quan tenim els nens i hi ha mala mar, sí que pateixes. Però jo mateixa, al mar, no.

I els naufragis?

Penso que me'n sortiria. Mentre sàpiga nedar... Sí que miro molt enllà i penso que depèn a on caiguis, depèn de moltes coses, però no sé, crec que me'n sortiria. Suposo que com que he estat sempre al mar, no el veig com una cosa perillosa o amenaçadora. No el veig perillós. Veig més perillós un riu, els corrents, els remolins, però el mar no. No ho sé.

Com penses que ha canviat la relació de la gent amb el mar?

Jo crec, com comentava abans, que l'home de la costa, de tots aquests pobles, li ha donat molt l'esquena al mar. No es viu com abans. Tu vas a qualsevol país on hi ha mar, vas a l'Àfrica, i la gent viu el mar. Els pescadors, tothom és pescador, en un poble de mar quina família no té un pescador? I ara, tu preguntes aquí al poble (Santa Susana) i aquí no hi ha ni un pescador. Suposo que és perquè han sortit altres feines. Abans hi havia el pescador, el pagès, el forner... Hi havia menys possibilitats. Ara el món s'ha obert, estem en una xarxa molt extensa. També suposo que és una feina dura i que, com a tal, s'ha anat deixant. És com els pagesos, ja no és el mateix que abans. Hi ha pocs fills de pagesos que continuïn l'ofici. Abans no, perquè era el que era i ja està. En la meva família, curiosament, no han estat gent de mar, ni navegants, ni pescadors.

Per què creus que hi ha tan poques dones en el món de la pesca?

Jo crec que es un tema cultural, es considera una feina dura i, per tant, es relaciona amb els homes.

Tu com a dona has sentit mai cap mena de discriminació en la teva feina?

Doncs, he de dir que en la meva etapa de monitora no havia notat mai cap discriminació per part dels usuaris. En canvi, com a empresària de les mateixes activitats nàutiques, sí. Serveixi d'exemple tot i ser una tonteria el cas que l'usuari, un proveïdor, un directiu d'altres empreses etc., en arribar a les nostres instal·lacions, en la major part dels casos, s'han adreçat a qualsevol dels nois preguntant per *el jefe*.

Potser encara costa concebre la idea que una dona sigui empresària de segons quins negocis, com els nàutics, però no es veu tan estrany que una dona sigui d'instructora de vela. Mira, en el cas de les meves escoles, que com ja he comentat abans la majoria són dones, hi ha una gran acceptació per elles per part de l'usuari, ja que encaixen perfectament en totes les ac-

tivitats que practiquen; són encantadores amb els nens del casal, són «canyeres» quan tenim un grup atrevit, elles són eficients i els seus cursos, molt efectius, i mai no les veus aturades o sense saber què fer, mentre que dels nois no puc dir el mateix, sempre generalitzant. Per això, segurament tinc més dones que homes treballant.

Li veus futur a aquesta feina en què estàs ficada?

Jo crec que sí, per això hi estic. Costa molt d'arrençar però sí que li veig futur. La gent, cada vegada intenta fer més coses a fora. No hi ha diners, però sempre veuràs gent fent activitats d'exterior. Per això, també els preus els poso molt econòmics perquè sigui apte per a tothom. També la gent s'està acostant més al mar. L'exemple són els comiats de solter. Abans es feien a discoteques, ara vénen també a fer una activitat al mar. La gent s'obre més a fer coses. Tenim, per exemple, incentius d'empresa. Fan la reunió i després se'ls hi prepara una activitat per a tot l'equip, se'n van a l'aigua... La gent s'obre cada vegada més a fer coses al mar. I hi ha molta gent que aprèn a navegar amb nosaltres i ens ho està agraint sempre, i porten els seus fills i naveguen, naveguen, i no ho havien fet mai, i navegar es converteix en una passió. I la meva il·lusió es que amb el pas del temps tot això sigui possible durant tot l'any. Aquest és el meu objectiu.

3.11. Una cuinera nàutica: Lola Jansana

Lola Jansana és marinera i cuinera professional. Nascuda a Barcelona, ha viscut a Eivissa, Madeira, Port de la Selva i des de fa més de vint anys forma part de tripulacions de diferents vaixells com a cuinera, a més de participar també en les tasques pròpies de la tripulació en les maniobres per a les quals és requerida. Perquè a més de cuinera, Lola Jansana és també patrona de vaixell i ha tingut el seu propi veler, un vaixell històric que va restaurar de dalt a baix durant deu anys. Ha publicat el llibre Cocinar en la mar, en què, a més de receptes, comparteix els seus coneixements sobre la millor manera de preparar una expedició marítima i mantenir la tripulació i els viatgers ben alimentats.

Com va començar la teva relació amb el mar?

Jo vaig començar perquè tenia un vaixell de fusta, d'onze metres. Vaig descobrir el mar fa molts, molts anys, quan vivia a Madeira, on hi vaig estar uns anys. Allà va ser on vaig descobrir el món del mar. Allà hi ha molts vaixells que vénen de pas, que vénen de creuar l'Atlàntic. Com que és una illa, que és un lloc relativament tancat, els ports són una manera de

conèixer la gent. Hi havia molta gent que passava i vaig començar a conèixer gent de vaixells i a navegar. I vaig veure que això era el que m'agradava. Però llavors tenia fills molt petits i no era el moment d'embarcar-me. I és una cosa que va quedar en el subconscient. Fins que al cap d'uns anys, vivint al Port de la Selva, a la parella que tenia i a mi, a tots dos ens agradava molt el mar i vam decidir comprar un vaixell. Vam estar deu anys restaurant-lo, perquè era un vaixell de fusta que podia navegar, però que estava en unes condicions molt precàries i vam començar a desfer-lo tot, vam deixar només les quadernes, i a refer-lo de nou. Vam estar deu anys reconstruint el vaixell. Era un veler d'onze metres que segons el rol era del 1900, el que passa és que, després, investigant una mica, creiem que era posterior, potser dels anys 1940, 1945. I de mica en mica, preguntant molt, el vam refer tot nosaltres. Van ser deu anys llargs, perquè només ho fèiem en vacances i caps de setmana, però al cap de deu anys va tornar a navegar. De fet sortíem poc amb el vaixell, perquè jo m'embarco durant mesos seguits i alguna vegada que he creuat l'Atlàntic encara m'hi he estat més temps. Llavors només a l'hivern podia gaudir del vaixell, però a l'hivern no fas grans viatges. Només per aquí a la vora. Però sortíem els caps de setmana.

Però a navegar vas començar a Madeira.

A navegar vaig començar a Madeira, però vaig fer de Madeira a Canàries, és tot el que vaig fer, que déu n'hi do, perquè vaig enganxar un temporal i tot, va ser un bon bateig. El que passa és que no era el moment, perquè els meus fills eren molt petits.

I què ho va fer que anessis a viure a Madeira?

Perquè jo abans vivia a Eivissa. Però llavors Eivissa va començar a canviar molt i vaig buscar una altra illa. Perquè, és clar, jo a Eivissa vaig viure als anys setanta. Era una època que estaves totalment integrat amb la gent d'allà. Clar, jo vaig aprendre a fer moltes coses, les coses bàsiques, des de tenir un hort a filar la llana, cuidar les ovelles, és a dir, tot el que en aquell moment era la vida a Eivissa, ho vaig aprendre tot. I amb els nens petits, va ser una època molt interessant, molt feliç, a més. Però llavors va començar a canviar, a entrar molta gent, i vam decidir buscar una altra illa i així va ser com vam anar a Madeira. Madeira era una illa molt diferent d'Eivissa, però era una illa molt rica en tot, a nivell de vegetació, la gent que era encara molt primària, però no tenia res a veure amb Eivissa, res. Nosaltres vam anar dues parelles amb quatre nens i ens dedicàvem a fer muntatges amb marionetes i exposicions del que fèiem. Vam muntar unes *performances* a les festes del vi, el mes de setembre. Fèiem música i una mica de teatre. Però bé, la vida dona moltes voltes i després vaig tornar cap a aquí.

I anant més enrere, la teva relació amb el mar, quan comença?

Jo sóc de Barcelona, però només coneixia el mar de caps de setmana, d'anar a la platja amb la família. I sempre se'm feia curt, perquè només hi estàvem dues o tres hores. I el meu somni era poder dormir veient la nit al mar. Però era una cosa que fins que no vaig viure a Madeira no la vaig viure, perquè a Madeira vivíem a, res, a deu metres de l'aigua, en una casa al costat del mar. A Eivissa, amb un pescador que a més era paleta i fuster i de tot, sortíem a pescar, però eren coses puntuals. El mar sempre m'ha agradat, el que passa és que a Eivissa no el vivia tant de prop. Podia sortir a pescar un cop a la setmana, però no em dedicava al mar.

Sembla que a les illes la gent visqui més a l'interior que no pas a la vora del mar.

Sí, a no ser que et dediquis a ser pescador. Home, de totes maneres, la gent de terra viu molt el mar. Perquè jo recordo a Eivissa una senyora gran que vivia a dalt de tot de la muntanya, sola amb les seves ovelles, el mar no el vivia, però tenia molta informació del mar, sabia moltes coses del peixos. Ella es passava el dia amb les ovelles i a la que podia parlar amb algú... o un altre pagès li portava peix i sabia, sabia coses del mar. Potser se les inventava..., però, no, tothom el viu una mica el mar en una illa, almenys a Eivissa. I a Madeira, encara més.

I des de quan treballes com a cuinera de vaixells?

D'això farà uns vint anys o vint-i-dos. Estava en el meu vaixell i hi havia un vaixell que anava a fer un xàrter d'una setmana i havia fallat una persona, total que em van dir si volia anar de cuinera perquè sabien que a mi m'agradava cuinar. Ho vaig provar i em va agradar molt. A més, ho vaig fer sense cobrar aquella vegada. Però vaig veure que podia ser una bona cosa per a mi. Llavors ja em van començar a sortir feines i de mica en mica m'hi vaig anar introduint. I m'agrada molt. La feina m'agrada molt. El que trobo més complicat és la convivència en els vaixells. Però el que és la feina m'agrada molt.

I què té d'especial?

Té d'especial que cuines per a molt poca gent, màxim vint o vint-i-cinc, mentre que en un restaurant has de cuinar per a molts més. En un vaixell, normalment, cuines per entre deu i vint persones. Després és un espai que, quan t'hi situes, no ho sé, jo m'hi trobo súper de gust. M'és molt fàcil. I m'agrada molt cuinar i llavors, com que, a més a més viatges i coneixes mercats i... jo sóc la persona que segurament baixa més del vaixell, perquè he d'anar a comprar i... coneixes costums d'altres llocs.

I sempre en xàrters?

No, xàrters, no. Ho vaig fer només al principi. Normalment, són vaixells de gent particular que té bastants diners i llavors jo sóc part de la tripulació. El que passa és que jo també vaig estudiar de patró, tot i que mai no he fet de patrona. Però quan hi ha maniobres i guàrdies també hi participo, que també ho fa tot més interessant.

Com és la cuina d'un vaixell així? Què té de diferent respecte a la cuina de casa?

Primer, que es mou. La cuina pròpiament dita té un sistema Cardan que fa que basculi perquè sempre estigui plana l'olla o el que sigui. A part d'això, t'has d'organitzar molt bé. Tenir-ho ben endreçat i sota control, ja que en qualsevol moment pot arribar una onada inesperada. A vegades, tot i estar fondejat amb la mar plana, una onada provocada per un vaixell que passa molt ràpid t'ho pot destarotar tot. Mai no has de deixar coses pel mig i si hi ha coses pel mig és que tu estàs a la cuina. Però, si no, sempre ha d'estar tot molt ben estibat perquè un daltabaix a la cuina pot ser bastant estrepitos, no? És la diferència bàsica, l'organització, que ha de ser bastant clara, i intentar no oblidar-te res, perquè és clar, si t'oblides coses no pots anar a buscar-les. I com que no cuines per a molta gent, pots recrear-t'hi i gaudir-hi. Jo m'ho passo molt bé.

I la dieta és especial en un vaixell?

No, no. El mar obre molt la gana i tothom té molta gana. Pots fer de tot. Si t'organitzes bé, pots fer qualsevol cosa.

I quan hi ha temporals?

Home, llavors has de fer altres coses. Ara hi ha molts mitjans per saber el temps. El que fas, per tant, és preparar-t'ho una mica abans. Sempre t'has d'avançar al que pugui venir. Si veus que vindrà mal temps, una cosa que va molt bé és fer cremes, contundents, que van bé quan fa fred. Intentes fer alguna cosa que vagi bé per al cos, que alimenti i alhora sigui fàcil de menjar. Perquè, de vegades, si fa mal temps i estàs marejat, posar-te a menjar segons què no et ve de gust.

Jo faig una dieta molt mediterrània, a l'estiu moltes verdures i fruites, coses a la planxa o al forn. S'utilitza molt el forn. L'olla de pressió també s'utilitza molt, perquè és segura i la pots deixar. Les coses van agafades. A part del sistema Cardan, que és aquest que fa bascular la cuina, hi ha un sistema de subjeccions. A més, hi poses antilliscant sempre, perquè les coses no caiguin si el vaixell escora. Estar sempre molt conscient del que estàs fent.

En el vaixell, la intuïció és bastant important. No pots deixar mai una cosa en el sentit de... ja ho faré. En el moment que penses «faré el sopar»,

ho has de fer, perquè potser després no ho pots fer, perquè ja s'ha aixecat un temporal, o pel que sigui. I això m'ha passat moltes vegades, eh. Allò de dir, bé, ara em posaré a fer això perquè si no, després... suposo que també el fet de portar-hi anys fa que puguis preveure una mica les coses i anticipar-te.

Hi ha algun remei contra el mal de mar?

Per a mi les Quely, les galetes de Mallorca. Per a mi, és el millor. Quan noto que hi ha alguna cosa... Contràriament al que sembla, el que cal és tenir l'estomac ple i no beure líquids. Llavors jo sempre vaig amb Quelys i les recomano. Menjar una poma, o formatge..., però bé, la Quely que no falti. Ocupa poc, te la poses a la butxaca i vas menjant.

I per on has navegat?

Pel Mediterrani bastant. He estat a Tunísia, Sicília... Fa uns anys que treballa amb una família, ells tenen el seu vaixell, la tripulació el va movent i ells van venint amb avió. El Mediterrani l'hem voltat gairebé tot: Grècia, Croàcia, Turquia, Sicília, Sardenya, Còrsega... Després he fet un parell de creuades de l'Atlàntic, he fet de Madeira a Canàries, he fet el nord d'Europa, sortint d'aquí fins a Holanda, i evidentment també les Balears. Cada any és una cosa diferent. He canviat molt de vaixell, també. Amb el que he estat fins ara he estat tres anys. Però, si no, sempre he anat canviant de vaixell, perquè em sortien coses més interessants, perquè el vaixell era millor, o perquè les condicions eren millors, o perquè era més temps o un viatge més interessant... I com que no és un treball fix, doncs la gent es mou bastant. El patrons no, que solen ser més fixos, però si ets un cuiner o una cuinera, la gent es mou bastant. Cada vaixell és una història, n'hi ha que són més regaters, d'altres al contrari, més tranquils... ara estic en una motora.

I en aquests vaixells, quanta tripulació hi ha?

Normalment, som quatre persones. Hi ha un patró, una persona que fa interiors, que de vegades n'hi ha que són mariners, n'hi ha que no, un màquines i jo, que quan convé també faig de marinera. En una motora hi ha poca cosa a fer, només quan arribes a port s'ha de fer la maniobra, però en un veler hi ha molta més feina, les maniobres són més seguides.

En el pla laboral, és una situació una mica especial...

Sí. Es treballa sense parar, no hi ha dissabtes ni diumenges. La relació entre les persones no és fàcil. A mi, amb els anys, és el que més em canssa. Tot i que jo no tinc gaires problemes d'adaptar-m'hi. També amb els anys hi ha situacions que ja les veus a venir. Però la feina m'ha agradat

molt, molt. També sóc conscient que... jo em sento jove, però la gent que no em coneix, quan senten seixanta anys, s'espanten i llavors volen gent jove.

Entremig he escrit un llibre de cuina per a vaixells, *Cocinar en la mar*. Clar, a l'hivern intento fer altres coses i una d'elles ha estat aquest llibre. Estic molt contenta perquè la gent el fa servir molt; el fa servir també molta gent de terra.

Són molt diferents els mercats del Mediterrani?

No, molt diferents no. Els productes són bàsicament els mateixos.

Una cosa que es fa sempre en travessies llargues és fer pa. A mi, m'agrada picar a la gent per veure qui fa el pa més bo. A tothom li fa gràcia fer pa. A més, l'oloreta de pa acabat de fer, enmig del mar... És curiós perquè cada illa, des del mar, fa una olor diferent. Les Balears, per exemple, quan m'acosto a Formentera sento aquella olor de pins, de pinassa. Però cada illa és diferent, és una olor característica. Menorca també fa una olor molt especial. De vegades, depèn d'on ve el vent, encara no has vist l'illa però ja en sents l'olor. És curiós, les olors se senten molt en el mar.

El mar ha estat sempre un univers bastant masculí, com t'ha afectat això?

En l'època que jo vaig començar hi havia molt poques dones i havies de lluitar més, fer-te valdre, perquè... I una de les coses que no m'agrada, inclús encara ara, és que vas a agafar la zodiac, per exemple, i et diuen, «no, no, ja et portem» i coses així. O sigui, com una protecció cap a la dona que no m'agrada gens.

Això ha anat canviant. Quan jo vaig començar hi havia molt poques dones patrones; ara n'hi ha moltes. Has hagut de demostrar que ets més forta del que ets, potser, per fer-te un lloc. Perquè ha estat sempre un món molt d'homes. Però no m'he sentit mai discriminada per ser dona. La meva feina en un vaixell també és molt... A mi ningú m'ha de manar, si jo faig la meva feina ben feta, això em dóna molta independència, també. Si jo faig bé la meva feina, ningú em diu el que he de fer.

No has pensat mai d'embarcar-te en un vaixell gran, de càrrega o de passatge?

No, no m'atrau gens. Primer perquè el mar està molt lluny. L'olor que fan els vaixells de càrrega..., i els transatlàntics no m'atrauen gens. No hi aniria ni a fer un creuer de plaer. No vius el mar. Són llocs que són com ciutats. A mi m'agrada el mar a la vora. I quan sortia amb el pescador a Eivissa a la nit en gaudia molt perquè el mar el tenia al costat. Inclús en alguns dels vaixells que treballa ara ja el veig massa lluny, el mar, perquè són vai-

xells grossos. En el màxim que he treballat ha estat en vaixells de cinquanta metres, i el mar ja el tens una mica més lluny, que en un veler que el tens allà al costat.

I en els països del Mediterrani que has visitat, has vist molta diferència respecte a la situació de la dona?

Sí, a Grècia la dona està molt enrere encara. A Malta també em va xocar que la dona està molt en un segon pla. Per una banda, hi ha la religió i, per una altra, són també països de costums molt masculistes. Igual que Tunísia, on la dona està bastant discriminada. Fins i tot també a Croàcia. En aquests viatges, amb qui més em faig és amb la gent de les botigues, del mercat. Et mous molt, però sí que vas repetint els llocs i de vegades fas amistat amb la gent. Quan estàs viatjant tot és molt de pas, tot passa molt de pressa.

3.12. Una pagesa vora el mar: Teresa Soler

Acabarem aquesta galeria d'experiències amb una dona que ha viscut tota la vida a pocs metres del mar i que ens permet tenir una perspectiva més general de com ha estat, al nostre país, la relació de la gent amb el mar. Teresa Soler és una pagesa de la comarca del Maresme i, com hem dit, ha viscut i treballat molt a prop d'allà on trenquen les onades. De tota manera, malgrat aquesta proximitat, la seva relació amb el mar i el món mariner no ha estat gaire intensa. En aquesta entrevista rememora la seva infantesa a la casa de pagès on els seus pares treballaven com a jornalers o «setmanals», com diu ella, situada entre Canet de Mar i Arenys de Mar, molt a prop de la platja a la qual anaven només a remullar-s'hi els peus. També recorda alguns episodis de la Guerra Civil que tenen el mar com a protagonista. Per a molts habitants del Mediterrani al llarg de la història, el mar ha estat aquell lloc d'on venien els perills.

Expliqui'ns una mica la seva història.

Gairebé s'ha de dir que vaig néixer a pagès. Bé, és igual, perquè vaig néixer a Canet. El meu pare treballava la terra i la meva mare, a la fàbrica. Però després se'n van anar a una casa de pagès, de setmanals. No masovers, setmanals –un tant cada setmana, cobraven. Treballaven allà, i l'amo els hi pagava. Com un jornalero, diguéssim. I després, acabada la guerra, vàrem venir a Sant Pol. Ens hi vam estar onze anys, i llavors vam venir aquí a Sant Pol, a can Casons.

Jo, la terra, l'he treballat tota la vida. Tota la vida. Perquè, quan vàrem plegar del col·legi, ja vàrem anar a collir patates. Sembràvem molta patata, en aquell temps, per enviar-la després a Anglaterra, sí. Hi havia una horta molt gran. Moltes vaques. Hi havia catorze o quinze vaques. Una horta de... Anàvem a collir patates, a estones... Ja ho saps, la canalla. I després vam venir aquí, i a Sant Pol ja vaig treballar sempre. Els dos anys primers vaig anar a collir maduixes i pèsols, perquè llavors no teníem res sembrat.

Per a altres cases?

Per als veïns de per allà mateix. No teníem res sembrat gairebé. Però després no, després vaig treballar a casa.

Quan vivien a Canet, vivien al costat del mar, oi?

Més que aquí. Entremig de Canet i Arenys, estava la casa. Sí, una casa gran i ben..., amb una quadra molt gran. Per cabre-hi catorze o quinze vaques hi ha d'haver lloc, eh! I de tot, de tot...

Llavors, allà... Érem canalla. Dotze anys, tenia jo. Però mira, ja, en temps de la guerra, anàvem a collir coses i així... Jo i el meu germà. Érem dos germans només. Jo era la gran i ell tenia dos anys i mig menys que jo.

En aquell temps devia tocar fer més feines...

Mira, vàrem tenir... El meu pare va estar tres mesos «de passo», no sé si era el primer any de guerra, impossibilitat al llit. Va agafar dolor ciàtic i no es podia moure. I la meva mare ja em va ensenyar de munyir les vaques, llavors. Perquè ella...

Clar, la feina havia de sortir.

Hi havia catorze o quinze vaques a la cort. I ella ajudava. Ho feien tots dos, diguéssim. Però jo sempre havia estat molt aficionada a fer moltes coses del camp. Ja de petita. Ja et dic, quan el meu pare estava bo, que encara no havia tingut res, l'ajudava a rentar les cames de les vaques, els hi tirava aigua, les raspallava... Perquè, és clar, allà l'amo sempre volia que les bèsties anessin netes. Perquè a vegades venien amb senyors, a ensenyar-los la vaqueria. Fins i tot havien vingut uns senyors, que jo ho havia vist, per beure un vas de llet sortit de la vaca. Portaven un vas, bastant gros, i venien a l'hora de munyir, i mira, el meu pare quan tenia aquella vaca que la munyia, llavors posaven el vas sota el mugró fins que era ple. I se la bevien d'aquella manera. Jo, encara que m'ho haguessin regalat...! Perquè, de llet, no n'he sigut mai gaire. N'he begut, però sola no, eh? Ha de ser amb una mica de cafè. No he sigut lletera. En canvi, el meu germà:

sí. El meu germà se la fumia a tota hora. Jo no ho he sigut tant... Però ja et dic, eh, sempre, sempre.

Un que no ho sàpiga, no d'allò, però quan véns del cantó d'Arenys... (ara no ho sé, perquè deuen haver-hi molts arbres també per aquelles vores...; ara fa molt que no hi he passat), però, sinó, venint del cantó d'Arenys, del cantó aquest [esquerre], cap aquí Sant Pol, de la carretera cap a dalt, la casa aquesta es veu.

Una casa alta, que hi ha baix i pis. Deu ser antiga aquesta casa. I així, la casa és aquí, i al costat de la casa, d'arrest, hi ha la quadra gran. Un edifici, llarg, perquè hi càpiga bestiar. I a la part de sota hi ha unes quadres, uns porxos molt grans. I hi portaven el menjar, allà.

Que maques que eren aquestes cases!

Sí, aquell temps sí... I varen posar-hi, abans de la guerra, força temps abans de la guerra, l'amo va tenir el d'allò de posar-hi un Sant Antoni amb rajolotes d'aquestes maques, eh. I és clar, era una peça com mitja taula d'aquesta, d'amplada, i el varen aparedar sobre el portal de la quadra. [*Riu una mica*] I tu saps que quan va esclatar la guerra el meu pare va haver de passar a emblanquina'l perquè no vinguessin a tira'l a terra? Perquè aquell temps no podien veure cap sant. I el va emblanquinar ben emblanquinat. Encara només es veia el pegat a la casa, i no es veia res. Però el dia que plovia, la calç quedava blanca i es veia el sant!!! [*riu*]. Però ningú no va venir a fer-hi res.

Llavors, hi havia la casa, els prats, la carretera que passava per allà... i després el mar?

Sí, sí. Travessant la carretera ja érem a l'aigua, com aquell qui diu. Perquè hi havia un tros de terra, de la part de baix de la carretera al mar, i cases de pagès. I de l'altre, cap amunt, n'hi havia moltes, de cases.

I amb la seva família hi anaven, al mar?

En aquell temps no s'hi anava a la platja. El meu pare, al cop de l'estiu moltes vegades ens deia, quan plegava de la terra, ens deia: voleu venir? Això era poc abans de la guerra. Voleu venir, que anirem a rentar-nos els peus a mar? I allà no ho teníem gaire lluny. Anàvem a la mar, i allà com que només anaves amb espartenyas, te treies les espartenyas, et posaves una mica a l'aigua per rentar-te els peus... I s'havia acabat, eh! Llavors no anaven a banyar, la gent, com ara. [*riu*].

El seu pare no anava mai a pescar peix, o a arrossegar xarxes, o a pescar amb una canya?

No ho sé. Allò que agafaven i treien la sardina, amb aquelles xarxes tan grans, ell no hi havia anat mai. Nosaltres hi anàvem, llavors, en el temps

de la guerra! Molta canalla de per allà les cases de pagès hi anàvem. Sí, jugaves a estirar una mica i després els pescadors et donaven una mostra de sardines [riu].

Menjaven gaire peix, en aquella època?

Home... Sí que se'n menjava. Si en compraves... Però... És clar, mira, si anaves allà i et donaven una mostra de sardines ja tenies un àpat per menjar unes quantes sardines. Jo sé que hi havíem anat, amb el meu germà. I no pas sols, que altres de per allà... I si podies anar amb una barca, que fossin pescadors que ja coneixien els teus pares, i així, encara més... et donaven una mica més.

Nosaltres érem de la vora de l'aigua. I en temps de la guerra, potser en menjàvem tant o més. Saps per què? Perquè allà tenies molta vianda i et venia gent que anava a pescar en mar, coneguts o no tant coneguts, de Canet..., d'Arenys no tant, perquè nosaltres teníem més coneixença a Canet, perquè els meus pares ja hi havien viscut. Encara que no en fossin fills, hi havien viscut. I doncs hi venien i et portaven un plat de peix perquè els hi donessis quatre patates o quatre mongetes o alguna cosa. I en menjaves. Que no ho hagueres anat a buscar. En aquell temps que tot escassejava...

Durant la guerra hi va haver un vaixell a la platja.

Sí, allà. Era com si estiguéssim en plena guerra, nosaltres, allà. Havíem de fugir cada dia a dormir més amunt, al bosc i abandonar la casa. Sort que era el cor de l'estiu, que no feia fred. Que a l'hivern no ho hagueres aguantat, això.

Vostè era una nena petita.

Jo ja devia tenir deu o onze anys. Onze anys, tenia gairebé. El meu germà era una mica més petit. Mira, una manta i... L'amo tenia una vinya un tros més amunt, i hi tenia una barraca. Ens n'anàvem allà i, dins de la barraca aquella, amb un tros de matalàs o manta... (ja no sé què hi posàvem –fa tants anys!–).

Perquè era un vaixell de guerra...

Era un vaixell d'aquests... No ho sé si era de guerra. Em penso que anava carregat de material de guerra. Dels rojos, diguéssim.

No era aquest vaixell, el que bombardejava?

Venien els de Franco a bombardejar amb avions. Aquell vaixell va quedar embarrancat. Es veu que va tenir avaria i va girar de cara a terra. Va girar de cara a terra fins que va quedar amorrat al terra. M'entens? Perquè així,

si havien de treure alguna cosa, no ho tenien tan lluny. Fins que va quedar apuntat a la platja, diguéssim. Va quedar allà apuntat. I llavors venien els avions de Franco cada dia. A dos, tres quarts de quatre venien a bombardejar. Tres avions d'aquest cantó de Calella, venien. Els veies a venir, i venien d'allà. I ja tothom podia fugir a amagar-se, perquè vinga... a metrallar si veien algú per allà... La gent...

I el vaixell, el descarregaven de nits. La gent dels rojos, diguéssim. Gent de Canet, d'Arenys. No ho sé. Descarregaven el gènere. I posaven el gènere, llavors (que no ho tenien tant lluny d'allà on hi havia el vaixell) a dins del túnel o de Canet o d'Arenys, saps? Com amagat. I després ja l'anaven a treure quan...

Pensava que era un vaixell de guerra que passava i tirava bombes o projectils...

Sí, ja en sortien d'aquests vaixells, ja! El vaixell «el Canàries», que li deien...

«El Canàries», i tant!

Aquest moltes vegades el veies a alta mar (a alta mar, que el veies petit), i el veies que estava girat de cara cap aquí... Recela't, que ja tirava! On tirava moltes bombes era a Arenys, que diu que les bombes pujaven per la riera... i petaven allà on petaven. Nosaltres a allà no ens n'havia petat cap. Però a Arenys n'havia tirat bastantes, eh!

Aquest vaixell era un vaixell que venia del cantó de Canàries, per això li deien «el Canàries» –no ho sé–. I era de Franco, diguéssim. Perquè «el Canàries» no va entrar aquí, va quedar del cantó de Franco.

Sí. Jo barrejava les dues històries, dels dos vaixells. Una cosa era el «el Canàries» i l'altra era el vaixell que es va quedar embarrancat allà a la platja...

Va venir per això, va embarrancar per això: perquè va tenir avaria i va encarar-se cap a la platja, i com més avall va poder anar, millor. Ja va comptar que quan seria descarregat ja sortirien d'allà, o els traurien, el que fos! Però hi va estar uns quants dies. Almenys hi devia estar una setmana i mitja o dues, potser. Tant com hi va estar ja no me'n recordo, després de tants anys..., però que hi va estar molt de temps, sí.

Notes

1. Al llarg de l'obra, utilitzem amb normalitat el verb *remendar* i el substantiu *remendador/a* encara que els diccionaris de llengua catalana no els recullen, perquè així és com s'ha denominat sempre la feina d'adobar o reparar les xarxes, i la persona que s'hi dedicava.
2. <http://www.ina.fr/economie-et-societe/vie-sociale/video/CAF94021142/femme-patron-pecheur-a-royan.fr.html>.
3. Imatges trobades en el blog *Fotografies Antigues 2.0* (<http://fotosantigues.wordpress.com/>).
4. <http://www.ina.fr/economie-et-societe/vie-sociale/video/CAF94021142/femme-patron-pecheur-a-royan.fr.html>.
5. En realitat, els gegants de Vilassar es diuen Pigat i Lucía. Ella representa la filla d'un virrei de les Amèriques, enamorada d'un capità vilassarenc, el pare de la qual s'oposa a l'amor de la parella i ell se l'emporta, tal com explica la Sara Massó, amadaga a la vela del vaixell. El capità es deia Pere Mas i Roig i és el besavi del president Artur Mas. Vegeu: <http://webs.gegants.cat/maresme/03-les-nostres-colles/vilassar-de-mar/> i http://www.eltriangle.eu/cat/notices/2010/12/ja_es_aqui_el_nou_rei_artur_19431.php (consulta 10/12/2012).

Bibliografia citada

- ALBERICH, N. (2001): «La feina d'en terra de la gent de mar: les remendadores de cambrils». *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 15-16: 89-102.
- ALEGRET, J. L. (1987): *Els armelladers de Palamós*. Girona: Diputació de Girona.
- ALEGRET, J. L. (2006): *Etnologia de les societats marítimes: perspectives d'anàlisi, àmbits d'estudi i propostes de treball*. Universitat de Girona: Càtedra d'Estudis Marítics. Quaderns Blaus nº 17.
- ÁLVAREZ, M. (2012): *Patrimoni indià a Vilanova i la Geltrú. La petjada arquitectònica i urbanística dels indians a la ciutat*. Treball final del màster oficial en Gestió del Patrimoni Cultural en l'Àmbit Local. Girona: Universitat de Girona.
- AMADES, J. [1936] (2000): *Mitologia de la mar*. Tarragona: El Mèdol.
- BENAVENT, N. (1993): «La Dona en l'àmbit pesquer de Vilanova i la Geltrú», dins: *Miscel·lània Penedesenca, 1993, núm. 16*. Vilanova i la Geltrú: Institut d'Estudis Penedesencs.
- BRETON, F. (1987): «Características de la flota a Catalunya: Crítica de las categorías de flota industrial y flota artesanal a la luz de un ejemplo catalán». Dins: *Jornadas sobre Economía y Sociología de las Comunidades Pesqueras. 20, 21 y 22 de mayo de 1987. Universidad de Santiago de Compostela*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación.
- BRETON, F.; LLADÓ, F.; BADIA, A. (1992): «Femmes pêcheurs et femmes de pêcheurs à la Barceloneta (Catalogne)». *Anthropologie Maritime*, 4: 41-62.
- CABRERA, G. (1999): «Las invisibles mujeres del mar. Hacia una crítica a la antropología de la pesca en el Estado español». *Actas del VIII Congreso de Antropología, Simposio III: Antropología de la Pesca (Santiago de Compostela, 20-24 septiembre, 1999)*. Santiago de Compostela: Federación de Asociaciones de Antropología, pp. 91-107.
- CÁCERES, R. (1999): «Las mujeres en las sociedades pesqueras del Estado español». *Actas del VIII Congreso de Antropología, Simposio III: Antropología de la Pesca (Santiago de Compostela, 20-24 septiembre, 1999)*. Santiago de Compostela: Federación de Asociaciones de Antropología, pp. 81-89.
- CALVO, Ll. ; MANÀ, J. ; NARANJO, J. (1994): *Temps d'ahir. Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya 1915-1930*. Barcelona: Fundació La Caixa.

- CAPMAN, M. D. (1987): «Women's fishing in Oceania». *Human Ecology*, 15(3): 267-288.
- CARBONELL, E. (2012): «El temporal de 1911 a Catalunya: La patrimonialització de les catàstrofes naturals». Dins: Alegret, J. L.; Carbonell, E. (ed.), *La patrimonialització de la cultura marítima*. Girona: Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural.
- COLE, S. (1991): *Women of the praia: work and lives in a Portuguese coastal community*. Princeton (NJ): Princeton University Press.
- COLLET, S. (1996): «Statut et rôle des femmes dans les sociétés de pêcheurs». Dins: Montes del Castillo, Á. (ed.), *Antropología de la pesca: debates en el Mediterráneo*. Murcia: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Murcia, p. 101-118.
- DALLA CORTE, G. (1998): «Aportació i investigació. Les dones de la Matrícula de Mar». Dins: Casaus, M., et al., *Dones i Calella*. Calella: Ajuntament de Calella.
- DIVERSOS AUTORS (2011): «Sectoros marítimos: la presencia cada vez mayor de las mujeres», *Pesca y Acuicultura en Europa*, 51, maig.
- DUVAL, M. (1992): «Paroles de marins. Gestion de la parole à bord d'un cargo long-courrier». *Ethnologie Française*, 22(3): 368-381.
- ENGELS, F. [1884] (1997): *El origen de la familia, la propiedad privada y el Estado*. Madrid: Editorial Fundamentos.
- FLORIDO DEL CORRAL, D. (2005): «Mujeres trabajadoras en los colectivos pesqueros andaluzes: de la infravaloración económica a la valoración social», dins: José PASCUAL (Ed.) *Actas del Simposio Aktea. La Mujer en la Pesca, la Acuicultura y el Marisqueo en el Contexto Comunitario*. Santiago de Compostela: Asociación Canaria de Antropología.
- FIRTH, R. (1984): «Roles of women and men in sea fishing economy: tikopia compared with Kelantan». Dins: Gunda, B. (ed.), *The fishing culture of the World*, vol. 2. Budapest: Akademiai Kiado.
- FRIGOLÉ, J. (1999): *Llevarse la novia. Estudio comparativo de matrimonios consuetudinarios en Murcia y Andalucía*. Bellaterra: UAB.
- GARCÍA ALLUT, A. (1994): *Estrategias económicas, innovación tecnológica y territorialidad en las comunidades pesqueras de Lira y Muxía*. Tesi doctoral. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela.
- GULATI, L. (1982): *Profiles in female poverty: A study of five poor working women in Kerala*. Oxford: Pergamon Press.
- HOUSEMAN, M. (1991): «Le tabou du lapin chez les marins. Une spéculation structurale». *Ethnologie Française*, 20(2): 125-142.
- KRAAN, M. (2006): «One Man No Chop. Beach seine fishing in Ghana (West Africa)». *Maritime Studies*, 5(1): 117-128.

- KRAAN, M. (2009): *Creating space for fishermen's livelihoods*. Amsterdam: African Studies Centre.
- LISÓN TOLOSANA, C. (1971): *Antropología cultural de Galicia*. Madrid: Siglo XXI.
- HALL-ARBER, M. (1996): «Hear me speak: Italian and Portuguese women facing fisheries management». *Anthropologica*, 38: 221-248.
- MARUGÁN, B. (2008): «Explorando algunas posibilidades de transformación. Recorrido de las mariscadoras gallegas hacia el reconocimiento social». Dins: Rodríguez, P. (ed.), *Mujeres, trabajos y empleos en tiempos de globalización*. Barcelona: Icària.
- MEILLASSOUX, C. (1977): *Mujeres, graneros y capitales: economía doméstica y capitalismo*. Madrid: Siglo XXI.
- MÉNDEZ, R. (2012): «Un matriarcado bajo el agua». *El País*, 12 de setembre: <http://blogs.elpais.com/mujeres/2012/09/un-matriarcado-bajo-el-agua.html> [consulta, 14/09/2012].
- MORÉ, D. (2007): *Far i senyals marítims*. Girona: Quaderns de la Revista de Girona, 128.
- MORÉ, D. (2010): *La vida en los faros de España*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona.
- MORET, X. (2011): *Viatge per la Costa Brava. Paisatge, memòria, glamur i turisme*. Figueres: Brau Edicions.
- NADEL-KLEIN, J.; Davis, D. L. (ed.) (1988): *To work and to weep: women in fishing economies*. St. John's, Nfld.: Institute of Social and Economic Research.
- NEIS, B. (1999): «Familial and social patriarchy in the Newfoundland fishing industry». Dins: Newell, D.; Ommer, R. (ed.), *Fishing places, fishing people: Traditions and issues in canadian small-scale fisheries*. Toronto: Toronto University Press.
- NIEUWENHUY, O. (1989): «Invisible nets. Women and children in Kerala's fishing». *Maritime Studies*, 2(2): 174-193.
- ODOTEI, I. (1992): «The Migration of ghanaian women in the canoe fishing industry». *Maritime Studies*, 5(2): 88-95.
- ORTNER, S. (1979): «¿Es la mujer respecto al hombre lo que la naturaleza respecto a la cultura?». Dins: Harris, O.; Young, K. (comp.) [1977], *Antropología y feminismo*. Barcelona: Anagrama.
- OVERA, R. (1993): «Wives and traders. Women's careers in ghanaian canoe fisheries». *Maritime Studies*, 6(1-2): 110-135.
- PALERM, À. [1974] (2006): *Historia de la etnología, I. Los precursores*. Mèxic: Universidad Iberoamericana.
- PASCUAL FERNANDEZ, J. (1991): *Entre el mar y la tierra. Los pescadores artesanales canarios*. Santa Cruz de Tenerife: Editorial Interinsular Canaria / Ministerio de Cultura.

- PASCUAL FERNANDEZ, J. J. (ed.) (2005): *La mujer en la pesca, la acuicultura y el marisqueo en el contexto comunitario. Actas del Simposio Atkea. Santiago de Compostela, 4-6 de febrero de 2004*. La Laguna: Asociación Canaria de Antropología.
- PLA, J. (1969) *Notes diesperses*. Obra Completa, vol. 12. Barcelona: Destino.
- PETTERSEN, L. T.; ALSOS, G. A. (2007): «Change and Stability: The role of women in norwegian fish farming». *Maritime Studies*, 5(2): 93-121.
- PLANAS GISBERT, J. (2012): *Escultures i altres elements d'interès a la via pública de Tossa*. Tossa: Centre d'Estudis Tossencs.
- PUJOL, E.; CARBONELL, E. (2009): *Records d'una dona de mar*. Palamós: Fundació Pro-Mediterrània.
- RAPP, R. (1978): «Family and class in contemporary America: Notes toward an understanding of ideology». *Science and Society*, 42(3): 278-300.
- ROIG, E. (1927): *La pesca a Catalunya*. Barcelona: Barcino.
- ROSALDO, M. (1980): «The use and abuse of anthropology: reflections on feminism and cross-cultural understanding» *Sings*, 5(3): 389-417.
- RUBIO-ARDANAZ, J. A. (2010): *La vida arrantzale en Santurtzi : cambios económicos y socioculturales entre los pescadores de bajura (siglos XIX y XX)*. Bilbao: Ediciones Beta.
- SANMARTÍN, R. (1979): *La Albufera y sus Hombres*. Madrid: Akal.
- SMITH, M. E. (1977): «Comments on the heuristic utility of maritime anthropology». *The Maritime Anthropologist*, 1(1): 2-8.
- SOL, J.; JIMENEZ, X. (2005): *Els premianencs i el mar*. Premià de Mar: Associació Bellamar i Ajuntament de Premià de Mar.
- SOLER, R. (2007): «Reconstruint el passat "americano": el cas de Vilanova i la Geltrú al segle XIX». Dins: COSTA, L. (ed.), *El patrimoni documental: Catalunya-Cuba. Actes del II Fòrum de Municipis Indians*. Girona: Fundació Catalana Begur-Cuba, p. 117-133.
- SOLER I AMIGÓ, J. (1996): *Rondalles marineres*. Barcelona: Noray.
- THOMPSON, P. (1985): «Women in the fishing: The roots of power between the sexes». *Comparative Studies in Society and History*, 27(1): 3-32.
- TURNER, V. [1969] (1988): *El proceso ritual. Estructura y antiestructura*. Madrid: Taurus.
- VAN GENNEP, A. [1909] (1986): *Los ritos de paso*. Madrid: Taurus.
- WALLMAN, S. (1979): «Epistemologies of sex». Dins: LIONEL TIGER, L.; FOWLER, H. (ed.), *Female Hierarchies*. Chicago: Beresford Book Service.
- ZOTES TARRÍO, Y.; CHAS AMIL, M. L.; VILASANTE, C. S. (2007): «Realidade e perspectiva do trabalho feminino no mundo do mar». *Ardentia*, 4: 10-15.

Bibliografia complementària

Guia temàtica "Dona i mar" elaborada per la Bitàcola del Centre de Documentació i la Biblioteca del Museu Marítim de Barcelona

<http://bitacolammb.blogspot.com/>

Actualització: 14/12/2009

ALONSO ROMERO, F. *Creencias y tradiciones de los pescadores gallegos, británicos y bretones*. La Corunya: Xunta de Galicia, 1996.

BORDEN, Charles A. *Fascination de la mer: la grande épopée hauturière*. París: Arthaud, 1975, 357 p.

CHICHESTER, Francis. *Siguiendo la ruta de los clípers*. Barcelona: Juventud, 1994.

COLE, Sally Cooper. *Women of the praia: work and lives in a Portuguese coastal community*. Princeton (NJ): Princeton University Press, 1991, xvii, 189 p.

COMES NOLLA, Gabriel. «Les últimes remendadores a Baix a Mar. Torredembarra». *Recull de Treballs*, 10 (2009), p. 39-469.

CORDINGLY, David. *Mujeres en el mar: [capitanas, corsarias, esposas y ramerás]*. Barcelona: Edhasa, 2003, 423 p.

CUMBERLAND, Kate. «What about women?: a woman who took on the men responds». *Signals*, 33 (desembre-febrer 1996), p. 12.

DOUGLASS, Jeannie. «What about women?». *Signals*, 32 (setembre-novembre 1995), p. 8-11.

DRUET, Joan. «The Sailor's Wife Ashore». *Sea History*, 85 (estiu 1998), p. 42-45.

Exposición IV Centenario de María Pita. La Corunya: Ayuntamiento, 1989.

FÀBREGAS, Xavier. *Les arrels llegendàries de Catalunya*. Barcelona: La Magrana, 1987.

FISCHER, Lewis R. (ed.) [et al.]. *The North Sea: twelve Essays on Social History of Maritime Labour*. Stavanger: Stavanger Maritime Museum - The Association of North Sea Societies, 1992.

- FLETCHER, Daina. «A woman's view». *Signals*, 32 (setembre-novembre 1995), p. 4-7.
- FUCHS, Ariel; GUITTET, Stéphanie. *La femme et la plongée*. París: Éditions Maga, 1994
- GRIFFITH, Lee Ellen. *The Tale of the Mermaid: an essay on the folklore and mythology of the mermaid*. Philadelphia: Philadelphia Maritime Museum, 1986.
- HAGMARK-COOPER, H. «Reconstructing maritime women: a discursive understanding». Dins: *International Conference on Maritime Engineering, Ports and Waterways (4: 2005: Barcelona)*. *Maritime Heritage and Modern Ports*, p. 103-112.
- HAHN-PEDERSEN, Morten (ed.). *I storm og stille - den sikre havn: bidrag til sømandskonens historie*. Esbjerg: Fiskeri og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet, 1992.
- JAMES, Naomi. *A solas con el mar*. Barcelona: Argos Vergara, 1979, 235 p.
- LACROIX, Louis. *Les derniers cap-horniers français*. París: Éditions Maritimes et d'Outre-Mer, 1969, XIII, 365 p.
- LEFEBURE, Nadine. *Femmes océanes: les grandes pionnières maritimes*. Grenoble: Glénat, 1995.
- LEYDI, Roberto. *Piratas, corsarios y filibusteros*. Barcelona: Maucci, 1961.
- LEWES, Darby. «The Female Landscape». *Mercator's World* (gener-febrer 1999), p. 34-41.
- LINCOLN, Margarette. *Naval wives & mistresses*. Londres: National Maritime Museum, 2007, 218 p.
- MARTÍNEZ DE OSÉS, Francesc Xavier. *La mujer en la marina mercante* [Recurs electrònic]. <<http://hdl.handle.net/2117/561>>. [Consultat el 14/12/2009].
- MERINO, José M^a. «La mujer en el ámbito pesquero donostiarra». *Itsas: Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, 3 (2000), p. 395-470.
- Mers et marins en France d'autrefois*. París: Archives & Culture, 2004, 159 p.
- MUÑOZ ABELEDO, Luisa. «The labour market in the spanish fish-canning industry, 1880-1977: Labour contracts and work organization». Dins: *International Journal of Maritime History*, XVII, 2 (desembre 2005), p. 211-230.
- MURPHY, Hugh A. «Lost Opportunities: Women in Britain's Private Wartime Shipyards». *The American Neptune*, vol. 60, 2 (2000), p. 115-129.

- PEREIRA, Dionísio. *Foulas e ronseis: retrincos para un tratado do mar dos galegos*. Santiago de Compostela: Positivas, 2005, 351 p.
- PÉREZ DE RUBÍN FEIGL, Juan. «Pioneras de la investigación oceanográfica y pesquera en el IEO». *IEO: Revista electrónica del Instituto Español de Oceanografía*, 1 (novembre-desembre 2005), p. 14-16: <http://www.ieo.es/pioneras.htm>.
- PUJOL I SERRA, Esther; Carbonell Camós, Eliseu. *Records d'una dona de mar*. Palamós: Fundació Promediterrània per a la conservació, l'estudi i la difusió del patrimoni marítim, 2009, 82 p.
- RODA, Francisco. «Isabel Barreto: la primera almirante de Castilla». *Clio*, 11, (setembre 2002), p. 84-86.
- STANLEY, Jo. «Looking for women's seafaring history: a methodological discussion using 20th Century Elder Dempster Stewardesses as case study». Dins: *Annual Conference Merseyside Maritime Museum (2: 19 March 1994: Liverpool)*.
- STEIN, Douglas L. *A guide to the manuscript collections of the G.W. Blunt White Library at the Mystic Seaport Museum*. Mystic: Mystic Seaport Museum, 1983.
- SWAIN, D. M. «Women at sea». *Seaways* (gener 2005), p. 27-29.
- VALLVEY, A. «La pirata del mar de China». *El País Semanal* (24 juliol 2005).
- VARONA, Mery. «Carmen Fraga elegida presidenta de la comisión de pesca del Parlamento Europeo». *Mar*, 347 (febrer 1997), p. 47-49.
- VARONA, Mery. «La mujer y el marisqueo profesional». *Mar*, 348 (març 1997), p. 40-43.
- VÁZQUEZ CHAMORRO, Germán. *Mujeres piratas*. Madrid [etc.]: Algaba, 2004, 324 p.
- WILLIAMS, Mary-Louise. «Out of sight - Out of mind: Finding women in maritime history». Dins: *IXth. International Congress of Maritime Museums*. Greenwich: National Maritime Museum; Liverpool: Merseyside Maritime Museum, 1996. p. 117-123.
- «Women at the helm». *Classic Boat*, 116 (febrer 1998), p. 42-47.

Bibliografia seleccionada sobre el paper de la dona en la pesca marítima

Elaborat per: Documare: Centre de Documentació de la Pesca i el Mar
Actualització: 30/03/2009

ÀMBIT GLOBAL

- BABIN, Didier. «Les femmes et la pêche professionnelle en eau douce. Panorama de la situation en France métropolitaine». *Anthropologie Maritime*, 1992, núm. 4, p. 101-108.
- BENNETT, Elisabeth. «La mujer en la pesca: un espacio para respirar». *Samudra*, 2004, núm. 37, p. 6-9.
- CABANTOUS, Alain. «Dieu, la mer, les femmes, un christianisme maritime au féminin (XVII- XIX siècles)». *Anthropologie Maritime*, 1992, 4, p. 131-138.
- COLLET, Serge. «De la fonction symbolique des femmes dans les economies halieutiques». *Anthropologie Maritime*, 1992, 4, p. 181-194.
- COLLET, Serge. «Statut et rôle des femmes dans les sociétés de pêcheurs». Dins: MONTES DEL CASTILLO, Ángel (ed.). *Antropología de la pesca: debates en el Mediterráneo*. Murcia: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Murcia, 1999, p. 101-118.
- El lugar de las mujeres en el sector de la pesca: informe: 23-24 enero de 2003*. Brussel·les: Comisión Europea, 2003.
- FAO. *Un grupo destinatario especial de los proyectos de desarrollo. La mujer en las comunidades pesqueras. Orientaciones*. Roma: FAO, 1989. <http://www.uflib.ufl.edu/ufdc/?m=hd1J&i=142970>
- FRANGOUES, Katia (ed.). *Les femmes dans l'espace privé: Le rôle des femmes dans l'entreprise de pêche. Actes de l'atelier de Brest (20 et 21 février 2003)*.
- FRANGOUES, Katia; Mongruel, S. (ed.) *Women in public space. Proceedings of Vasa Workshop, Finland (25-27 sept. 2003)*.
- Global Symposium on Women in Fisheries: women in fisheries: pointers for development*. Malàisia: ICLARM, WFC/NZAID/SIDA/DFID, 2002.
- HALL-ARBBER, Madeleine. «Hear me speak: Italian and portuguese women facing fisheries management». *Anthropologica*, 1996, vol. XXXVIII, núm. 2, p. 221-248.
- HOEFNAGEL, Ellen. «Modern dutch fishermen's wives». *Europaeva*, 1999, vol. 5, núm. 2, p. 1999.

- «Las mujeres en la pesca: una pujante fuerza de cambio». *La Pesca Europea*, 2003, núm. 17.
- LE SUEUR, Bernard. «A propos du Statut et des Fonctions des Femmes dans la Batellerie (1850-1950)». *Anthropologie Maritime*, 1992, núm. 4, p. 73-86.
- LÓPEZ, Luz. *Un Mar de mujeres: trabajadoras en la industria de la pesca*. [s.l.]: Ediciones Trilce, 1992.
- MONDARDINI MORELLI, Gabriella. «Doux hommes de terre. Le Statut des Femmes dans certaines communautés maritimes italiennes». *Anthropologie Maritime*, 1992, núm. 4, p. 171-180.
- NIEUWENHUY, Olga. «Invisible nets: Women and children in Kerala's fishing». *Maritime Anthropological Studies*, 1989, vol. 2, núm. 2, p. 174-193.
- Pour améliorer la situation des femmes dans la pêche: Sélection d'articles publiés dans la revue SAMUDRA*. [Número especial] *Samudra*.
- SKAPTADÓTTIR, Unnur Dís. «Gender construction and diversity in icelandic fishing communities». *Anthropologica*, 1996, vol. 2, núm. XXXVIII, p. 271-288.
- SZALA-MENEOK, Karen. «Women in the fisheries». *Anthropologica*, 1996, vol. 2, núm. XXXVIII.
- THOMPSON, Paul. «Women in the fishing: the roots of power between the sexes». *Society for Comparative Study of Society and History*, 1985, vol. 27, núm. 1, p. 3-31.
- THOMPSON, Paul. «Espacio y poder entre los hombres y mujeres de las comunidades marítimas». Dins: *El poder en la sociedad. Historia y fuente oral*, Barcelona: Antoni Bosch, 1986, p. 23-33.

ÀMBIT ESTAT ESPANYOL

- AGUDO TORRICO, Juan. «Labor de las rederas y artes de pesca tradicionales en Coria del Rio (Sevilla)». Dins: *IV Congreso Nacional de Antropología. Alicante, Marzo 1987*.
- CABRERA SOCORRO, Gloria E. *Los hombres y las mujeres de la mar (Isla de la Graciosa)*. Lanzarote: Cabildo de Lanzarote. Centro de Cultura Popular Canaria, 1997.
- CABRERA SOCORRO, Gloria E. «Las invisibles mujeres del mar. Hacia una crítica a la antropología de la pesca en el Estado español». Dins: *Actas del VIII Congreso de Antropología, Simposio III: Antropología de la Pesca (Santiago de Compostela, 20-24 septiembre, 1999)*. Santiago de Compostela: Federación de Asociaciones de Antropología, 1999, p. 91-107.

- CÁCERES FERIA, Rafael. «Las mujeres en las sociedades pesqueras del estado espanyol». Dins: *Actas del VIII Congreso de Antropología, Simposio III: Antropología de la Pesca (Santiago de Compostela, 20-24 septiembre, 1999)*. Santiago de Compostela: Federación de Asociaciones de Antropología, 1999, p. 81-89.
- DÍEZ, Miguel A. «Hacia una aproximación sociológica. La mujer en las comunidades pesqueras». *Mar*, 1988, núm. 261, p. 44-51.
- «Dona de Mar: Mujeres y Economía Social». *Mar*, 1998, núm. 366.
- FERNÁNDEZ FONSECA, María Jesús. «Roles femeninos en la Bizkaia del siglo XIX: aproximación a la situación de la mujer en el mundo laboral en ámbitos pesqueros urbanos». Dins: *La pesca en el País Vasco*. [Monogràfic] *Itsas. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, 1996, núm. 3, p. 277-288.
- KEENE MELTZOFF, Sarah. «The Rise of Women in Fisheries Management: The Marisquadoras of Illa de Arousa, Galicia». Dins: Meyer, R. M. *et al.* (ed.), *Fisheries resource utilization and policy. Proceedings of the World Fisheries Congress: Theme 2*. Oxford: IBH Publishing, 1996, p. 349-360.
- «La mujer busca el reconocimiento del sector». *Mar*, 2008, núm. 473, p. 58-63.
- MARUGÁN PINTOS, Begoña. «Las mujeres en el ámbito marítimo-pesquero». *El Campo*, 1995, p. 239-265.
- MARUGÁN PINTOS, Begoña. «Las mujeres de la mar: entre el cambio y la continuidad». Dins: *Mujeres y Sociedad Rural: Entre la inercia y la ruptura*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer. Brusel·les: Unión Europea, 1999.
- MARUGÁN PINTOS, Begoña. «Estrategias laborales entre los desafíos ecológicos globales». *La Ventana. Revista de Estudios de Género*, 2003, núm. 17, p. 107-139.
- MARUGÁN PINTOS, Begoña. *Paradojas de la modernización: vivencias de los pescadores españoles, de sus condiciones de vida y trabajo*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 2003.
- MARUGÁN PINTOS, Begoña. *Y cogieron ese tren: profesionalización de las mariscadoras gallegas*. La Corunya: Xunta de Galicia. Conselleria de Pesca y Asuntos Marítimos, 2004.
- MERINO, José María. «La mujer en el ámbito pesquero donostiarra». *La pesca en el País Vasco*. [Monogràfic] *Itsas. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, 1996, núm. 3, p. 395-470.
- «Mujeres que van al mar: historia de vida». *Mar*, 1989, núm. 268, p. 50-58.

PARDELLAS DE BLAS, Xulio. «El trabajo de la mujer en la pesca y el marisqueo en Galicia». Dins: *Jornadas sobre Economía y Sociología de las Comunidades Pesqueras*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela, 1987, p. 431-438.

«Punto final a la discriminación de las pescadoras en la Albufera». *Mar*, 2008, núm. 469, p. 68-69.

QUINONERO, Llum. «La mujer y el mar». *Noray*, 1987, núm. 1, p. 126-153.

VARONA, M. «La mujer y el Marisqueo profesional». *Mar*, 1997, núm. 348.

«Viudas del mar: impacto emocional y dificultades económicas». *Mar*, 1988, núm. 263, p. 44-52.

ZOTES TARRÍO, Y. «Realidade e perspectiva do traballo femenino no mundo do mar». *Ardenría*, 2007, núm. 4, p. 10-15.

ÀMBIT CATALÀ

ALBERICH, Núria. «La feina d'en terra de la gent de mar: les remendadores de Cambrils». *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 2001, núm. 15-16, p. 89-102.

BENAVENT I VALLÈS, Neus. «La dona en l'àmbit pesquer de Vilanova i la Geltrú». *Miscel·lània Penedesenca*, 1993, núm. 16.

BRETON, Françoise. «Femmes pêcheurs et femmes de pêcheurs à la Barceloneta (Catalogne)». *Anthropologie Maritime*, 1992, núm. 4, p. 41-62.

LLIBRES SOBRE DONES I MAR DEL BLOG “MUJERES NAVEGANTES”

<http://mujeresnavegantes.wordpress.com/>

Consulta: 2 de maig de 2011

60.000 millas a vela, Françoise Moitessier

Les dames de mer, Alain Zimeray i Christian Bontzolakis

Siete veces la vuelta al sol, Nicole van de Kerchove

Voix du large: 7 navigatrices se racontent, Laurent Gauriat i Pierre-Louis Castelli

Lobas de mar, Zoe Valdés

The inventions of Martha Coston: signal flares that saved sailors' lives, Holly Cefrey

Around the buoys, Adrienne Cahalan

El mar, el mar, Iris Murdoch
Beating the blowfish, Emma Pontin
The Captain's wife, Douglas Kelley
Mujeres en el mar, David Cordingly
El corazón del océano, Elvira Menéndez
El informe de Manila, Pemón Bouzas
Comiéndose el mundo, Ellen MacArthur
Cocinando en la mar, Ángeles de la Riva i Juan Nicolau
Pénélope etait du voyage, Annie van de Wiele
Fleur d'océan, Annie van de Wiele
Cabotage, Annie van de Wiele
Au fil de l'étrave, Annie van de Wiele
Historias de partir, Marie Nieutin i Hervé Nieutin

Altres títols publicats

El Triunfante: tecnología y ciencia en la España de la Ilustración

Pablo de la Fuente

Diccionari de l'aparell i del velam en els grans velers

Ricard Jaime i Pérez

Hijos de José Tayà S. en C. (1915-1926). El miratge de la Gran Guerra

Enric Garcia Domingo

La Generalitat de Catalunya a la Drassana Reial de Barcelona en temps d'Alfons el Magnànim

Albert Estrada Rius

Las Reials Drassanes de Barcelona entre 1700 y 1936

Francisco Segovia Barrientos

Aportación de Cataluña a la arquitectura naval

Francisco Fernández González

La vida en los faros de España

David Moré Aguirre

La pesca a la regió de l'Ebre: el riu, el Delta i el mar

Emeteri Fabregat Galcerà

La fusta, el ferro i la fibra

Isabel Graupera i Lluís Burillo

El piloto de derrota José Ricart y Giralt (1847-1930) y la cultura marítima de su época

Javier Moreno Rico

XII Premi de Recerca Ricart i Giralt

estudis 21

Aquest llibre ens apropa al paper rellevant de les dones en les comunitats assentades al litoral, tant a nivell social i econòmic, com a nivell

museu marítim

simbòlic i cultural. Històricament, les dones s'han ocupat de tasques com la comercialització del peix, la indústria conservera, la reparació i fabricació d'arts de pesca, la gestió econòmica dels grups domèstics o fins i tot del comerç marítim transatlàntic. També han tingut un paper important en l'imaginari cultural, des de la imatge de la dona que espera a la platja la tornada d'una barca, fins a la sirena que simbolitza el perill del mar. En els darrers anys, tant des de les institucions museístiques i acadèmiques com des de la societat civil, s'han dedicat esforços a conèixer i posar en valor el patrimoni marítim del nostre país. Tot i així, el paper de la dona en l'àmbit marítim català és encara poc conegut. Aquest estudi proposa una aproximació al tema a partir de tres grans àmbits: el valor del rol de les dones en les societats pesqueres tradicionals, les imatges culturals que associen la dona i el mar, i la visió actual de dones que estan vinculades al mar des de diversos vessants com el científic, laboral, esportiu, de viatges... L'objectiu no és pas esgotar un tema tant vast i variat, sinó oferir un punt de partida que serveixi per revisar la feina feta fins ara i que ahora pugui inspirar futures recerques en aquest camp encara força inexplorat.

mmb MUSEU MARÍTIM DE
BARCELONA

Diputació
Barcelona

Ajuntament de
Barcelona

Port de Barcelona

Consorci de les Drassanes Reials i Museu Marítim de Barcelona

Amb la col·laboració de:

INSTITUT RAMON MUNTANER
Entitat privada del Consell d'Economia de Catalunya

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Institut del Patrimoni Històric de Catalunya